

Nemzeti Művelődési Intézet

KULTURÁLIS SZEMLE

VII. évfolyam, 2020. évi 4. szám

A Nemzeti Művelődési Intézet interdiszciplináris online folyóirata

Tartalomjegyzék

FŐSZERKESZTŐI AJÁNLÁS	3
Juhász Erika: Közművelődés és tudomány.....	4
NEMZETKÖZI KITEKINTÉS	7
Márkus Edina: Az erdélyi magyar kulturális intézményrendszerre vonatkozó kutatások 2000-2020.....	8
HAZAI TUDOMÁNYOS MŰHELY	21
Bánkutiné Mihalcsik Márta: Érték és közösség – Helyi kézműves alkotóközösségek és helyi értéktárak szerepe, egymásra hatása a Balaton-felvidéki kistélepeleéseken	22
Minorics Tünde: Örökség és érték közösségi hasznosulása	32
Ponyi László: Társadalmiasítási folyamatok, közösségi részvétel és az önkéntesség jellemzői a közművelődésben - Közművelődési intézmények és közösségi színterek reprezentatív felmérése 2. rész.....	46
Zsirai Dóra – Varga Balázs: A kulturális alapú gazdaságfejlesztés elméleti keretei a közművelődésben	66
JUNIOR KUTATÓMŰHELY	75
Beke Ivett: A munka és a magánélet egyensúlya a kulturális szektorban.....	76
Fekete Rita – Kékesi Eszter: Fiatalok közösségi életének vizsgálata	84
Horváth Orsolya: A hagyomány, néphagyomány fogalmi megközelítései	99
Kiss Edit: A magyarországi kulturális célú civil szervezetek mennyiségi, működési és finanszírozási jellemzőinek vizsgálata.....	103
Lorna Emma Jones: Digitalizáció és közművelődés a járvány idején.....	116
KÖNYVAJÁNLAT, RECENZIO	122
Morvay Szabolcs: Recenzió a Tudástár a közösségi művelődésben – VII. kötet Kulturális vállalkozás – és gazdaságfejlesztés című munkáról	123
TUDOMÁNYOS KONFERENCIÁK HÍREI	127
Juhászné Kőműves Anikó: Közművelődés és innováció a 2020. évi HuCER konferencia keretében.....	128
FELHÍVÁS PUBLIKÁLÁSRA	130
IMPRESSZUM	132

FŐSZERKESZTŐI AJÁNLÁS

Juhász Erika:

Közművelődés és tudomány

A Kulturális Szemle küldetése, hogy a kultúra széles spektrumán, de elsősorban a közművelődés és a közösségi művelődés témaköreiben, illetve az ezekkel kapcsolatba hozható témákban bemutassa a tudományos relevanciával bíró fontos kutatásokat, tanulmányokat, köteteket és konferenciákat. A Kulturális Szemle témái és szerzői nem csak Magyarország határain belül alkotó szakemberek, mivel a Kulturális Szemle alapítói célul tűzik ki egy Kárpát-medencei magyar Kulturális Szemle működtetését. Ez az interdiszciplináris online tudományos folyóirat így a Kárpát-medence magyar kulturális szakembereinek egy olyan hálózatát kívánja összefogni, akik hisznek a kultúra fontosságában, a kulturális közösségi kezdeményezésekben, és ezt az eszmét szeretnék hosszútávon terjeszteni és fenntartani. Ennek érdekében végeznek elméleti és empirikus kutatásokat, amelyekkel célul tűzik ki a kulturális tevékenységek, intézmények és lehetőségek folyamatos fejlesztését. A Kulturális Szemlébe a tudományos etika betartásával egyaránt publikálhatnak egyetemi oktatók, doktoranduszok, felsőoktatási hallgatók, kutatók, és természetesen a kulturális színtereken dolgozó szakemberek. A kiadás első éveiben elsősorban magyar nyelvű írásokat várunk, a későbbiek folyamán angol nyelvű publikálásra, esetenként angol nyelvű különszámra is lehetőséget kívánunk teremteni, hogy a kultúrával kapcsolatos kutatási eredményeket minél szélesebb körben, nemzetközi viszonylatokban is terjeszteni tudjuk. Ennek a célnak az eléréséért választottuk az online formát is: az elektronikus eszközök segítségével ezek az írások sokkal szélesebb körben el tudnak jutni az érdeklődőkhöz.

A 2020. évi számoktól kezdve a folyóiratban a Nemzeti Művelődési Intézet szakmafejlesztési tevékenységében erősödő kutatási, tudományos vonal egyre inkább érvényesül. 2019. szeptemberétől indult el az első Közművelődési Tudományos Kutatási Program, amely egy éves kutatási támogatást nyújt közművelődési témájú kutatásokhoz. A Program keretében évente 10 fő egyéni hallgatói pályázatot támogatunk: közösségszervezés alapszakos, kulturális mediáció mesterszakos és közösségi művelődés osztatlan tanárszakos hallgatók kutatásait; valamint évente három komplex kutatócsoport pályázatát támogatjuk: a kutatócsoportban egyetemi oktatók, hallgatók és a közművelődésben dolgozó szakemberek végzik közösen a kutatómunkájukat. A 2020-ban támogatott kutatócsoportok közül bemutatkozik jelen lapszámunkban a Debreceni Egyetem kutatócsoportja. Továbbá öt egyéni kutató is bemutatkozik a lapszámban a 2020-as nyertes egyéni kutatók közül. A Kulturális Szemle folyóirat teret ad alap- és mesterszakos közművelődési témájú szakdolgozatok kutatási eredményeinek bemutatására is, amelyekből ebben a lapszámban egy tanulmányt közlünk.

Jelen lapszámban **Márkus Edina** a Nemzeti Művelődési Intézet felsőoktatás-fejlesztési központvezetője, a Debreceni Egyetem adjunktusa kutatása pedig az erdélyi magyar kulturális intézményrendszerre vonatkozik a 2000. és 2020. közötti időszakban. A tanulmány háttérében az erdélyi kulturális intézményrendszer helyzetét feltárni kívánó kutatás áll. Ennek a célja, hogy megvizsgálják a kulturális intézmények személyi és működési feltételeinek helyzetét Erdélyben.

A *Hazai tudományos műhelyben* az ország különböző pontjain működő felsőoktatási intézmények oktatói, kutatói, valamint kulturális szakemberek publikálnak. **Bánkutiné Mihalcsik Márta** a Nemzeti Művelődési Intézet munkatársa kétrészes cikksorozatának I. részét közli „Érték és közösség – Helyi kézműves alkotóközösségek és helyi értéktárak szerepe, egymásra hatása a Balaton-felvidéki kistelepüléseken (I. rész)” címmel, amiben bemutatja az értéktárak törvényi háttérét, valamint Veszprém megyében az értéktárak területén alkalmazott módszereket és az elért eredményeket. **Minorics Tünde** a Pécsi Tudományegyetem Művelődéstudományi Tanszékének adjunktusa a Tanszék és a Határokon Túli Magyarságért Alapítvány ezredfordulót követő kutatásait és projektjeit mutatja be. A közös tevékenység fókuszában a település közösségének a saját kulturális örökségéhez való viszonya, a kulturális örökség és a helyi érték közösségi hasznosulása, az értékválasztás áll. **Ponyi László**, a Nemzeti Művelődési Intézet kutatási központvezetője korábbi cikkének folytatásaként „Társadalmiasítási folyamatok, közösségi részvétel és az önkéntesség jellemzői a közművelődésben – Közművelődési intézmények és közösségi színterek reprezentatív felmérése 2. rész” címmel közli írását, aminek fókuszában egy országos reprezentatív kutatás áll, amely a közművelődési intézmények és színterek társadalmi beágyazottságát vizsgálta. **Zsirai Dóra és Varga Balázs** közös cikkükben a kulturális alapú gazdaságfejlesztés témakörét vizsgálják a közművelődés szemszögéből.

A folyóirat *Junior kutatóműhely* rovatában fiatal kutatók munkáját ismerhetik meg az olvasók, mint például **Beke Ivett**, aki a Szegedi Tudományegyetem hallgatója, és publikációjában a munka és a magánélet egyensúlyát vizsgálja a kulturális szektorban. **Fekete Rita és Kékesi Eszter** a Nemzeti Művelődési Intézet junior kutatói, akik vizsgálatának középpontjában a fiatalok közösségi életének helyszínei álltak, valamint a fiatalok és a települések lehetőségeinek felmérése a közművelődés vonatkozásában. **Horváth Orsolya**, az Eötvös Loránd Tudományegyetem hallgatója a hagyomány és néphagyomány témakörével, valamint ezek fogalmi környezetével foglalkozik cikkében. **Kiss Edit** a Debreceni Egyetem hallgatója a magyarországi kulturális célú civil szervezeteket vizsgálja mennyiségi, működési és finanszírozási jellemzők alapján. **Lorna Emma Jones**, az Eötvös Loránd Tudományegyetem hallgatója egy kimondottan aktuális témát vizsgál, mégpedig a digitalizáció és közművelődés helyzetét a 2020. márciusa óta jelen lévő COVID-19 járvány idején.

Könyvajánlatként **Morvai Szabolcs**, a Nemzeti Művelődési Intézet kutatója ír az Intézet által 2018-ban indított „Tudástár a közösségi művelődésben” sorozat VII. kötetéről, ami a Kulturális vállalkozás- és gazdaságfejlesztés témakörét járja körül elméleti és gyakorlati megközelítésből.

A *Tudományos konferenciák keretében* rovat a 2020. május 27-28-án megrendezett, „Társadalmi innováció és tanulás a digitális korban” címet viselő HuCER (Hungarian Conference on Educational Research – Oktatókutatók Magyarországi Konferenciája) konferencia és a konferencia kultúrához és közművelődéshez kötődő témájú előadásai kerülnek bemutatásra **Juhászné Kőműves Anikó**, a Nemzeti Művelődési Intézet kutató-fejlesztő munkatársa cikkén keresztül.

A kulturális szakma alapítója, Durkó Mátyás professzor úr is gyakorta mondta a fontos eszmék terjesztése kapcsán az örök igazságot: „Aki felteszi a kolompot, az rázza is!” A kulturális szakma megerősítéséhez szükség van olyan tudományos folyóíratra, amely küldetéséhez illeszkedően a Kárpát-medence számos kutatóját tudja egyesíteni, és folyamatos kutatásra, és kutatási eredményei publikálására buzdítani. Ezt a célt már a szerkesztőbizottság összeállításánál és későbbi bővítésének lehetősége kapcsán is szem előtt tartottuk. Ezáltal érhetjük el azt, hogy ez a folyóirat ne egy-egy szűkebb kutatócsoport nyilvánossági fóruma legyen, hanem egy minél tágabb tudományos-szakmai kör szellemi támogatását élvezze.

Hívjuk tehát szerzőként mindazokat, akik úgy érzik, hogy szeretnének és tudnának hozzátenni ehhez a vállalkozáshoz maguk is. És hívjuk olvasóként mindazokat, akik hasonlóan gondolkodnak, és fontosnak tartják a kultúrát, a kultúra továbbadását, mint egyetemes értéket. Gondolkodjunk közösen, őrizzük közösen a magyar kultúra értékeit Magyarországon és a Kárpát-medencében egyaránt!

Hasznos olvasmányélményeket kívánunk!

dr. Juhász Erika
főszerkesztő

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

Márkus Edina:

Az erdélyi magyar kulturális intézményrendszerre vonatkozó kutatások 2000-2020¹

Absztrakt: A tanulmány háttérében az erdélyi kulturális intézményrendszer helyzetét feltárni kívánó kutatás áll. Ennek a célja, hogy megvizsgáljuk a kulturális intézmények személyi és működési feltételeinek helyzetét Erdélyben. A munkánkban a vizsgálat előzményeit jelentő kutatásokat igyekszünk áttekinteni, elemezni. Figyelmet fordítunk arra, amennyiben a forrásaink lehetővé teszik, hogy megismerhető legyen a kutatás célja, módszere, az elért minta, a fontosabb kutatási kérdések, témakörök és összefoglalóan a vizsgálatok eredményei. Számosságában kiemelkednek a nonprofit szervezetekre vonatkozó vizsgálatok. Ezen túl hangsúlyosak a Hargita Megyei Kulturális Központ 2003-2009 között végzett kutatási programjai, amelyek a vidéki közművelődés formáit vizsgálják. A kutatások eltérő léptékűek, vannak országos és megyei hatókörű, kvantitatív és kvalitatív jellegű vizsgálatok. Megjelennek kérdőíves, interjú, valamint adatbázisok másodelemzésének módszerét alkalmazó kutatások is. Az általunk megismert elemzések egy köre az intézményrendszer és működési jellemzői feltárásának igényével készült, egy másik köre a kapcsolati kultúra jellemzőit, a hálózatosodás mértékét kívánta feltárni.

Abstract: The background of the study is research aimed at exploring the situation of the Transylvanian cultural institutional system. The aim of this is to examine the situation of the personal and operational conditions of cultural institutions in Transylvania. In our work, we try to review and analyze the research that represents the antecedents of the above study. We pay attention to the fact that our resources allow us to get to know the purpose of the research, the method, the achieved sample, the most important research questions, topics and, in summary, the results of the research. Studies on non-profit organizations stand out in their number. In addition, the research programs of the Harghita County Cultural Center between 2003 and 2009, which examine the forms of rural public education, are emphasized. The research is of different scales, there are national and county studies. There are quantitative and qualitative studies. Research using questionnaires, interviews and secondary analysis of databases is also published. One of the researches we got to know was made with the need to explore the institutional system and its operational characteristics, another circle wanted to explore the characteristics of the relationship culture and the degree of networking.

A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Tudományos kutatócsoportok számára alprogramja támogatta.

¹ A tanulmányt készítette Márkus Edina, közreműködött, egyes irodalmak feltárását segítette Hadházi Rita, Boza Virág, Fekete Rita, Nagy Lilla.

A kárpát-medencei magyar kulturális intézményrendszerre vonatkozó átfogó, meghatározó vizsgálatra közel húsz évvel ezelőtt, 2003-ban került sor. A romániai magyar intézményeket érintően is ez a kutatás volt a legmeghatározóbb.

Azóta több jelentős kutatás is megvalósult, amely a romániai magyar kulturális szféra működését igyekezett feltárni, azonban azok vagy egy térségre vagy egy intézményi körre (kultúrházak, csak nonprofit szervezetek) vagy egy területre (kapcsolati háló, kommunikáció, erőforrás-ellátottság) irányultak.

Számosságában kiemelkednek a nonprofit szervezetekre vonatkozó vizsgálatok, többek között a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kutatásai. Számunkra ezek azért érdekesek, mert a 2003-as átfogó vizsgálatban azt tapasztalták a kutatók, hogy a határon túli magyar kulturális szervezetek 70%-a nonprofit szervezeti formában működött, így az általunk vizsgálni kívánt kulturális célú szervezeti kör is feltehetően nagy arányban a nonprofit szervezetek köréből kerül ki.

Ezen túl hangsúlyosak a Hargita Megyei Kulturális Központ 2003-2009 között végzett kutatási programjai, amelyek a vidéki közművelődés formáit vizsgálják.

A kutatásunk elméleti részének ebben a fejezetében ezeket a korábbi vizsgálatokat igyekszünk áttekinteni, figyelmet fordítottunk arra, amennyiben a forrásaink lehetővé tették, hogy megismerhető legyen a kutatás célja, módszere, az elért minta, a fontosabb kutatási kérdések, témakörök és összefoglalóan a vizsgálatok eredményei. Teljeskörűsége nem törekszünk, de igyekszünk a vizsgált időszakban végzett kulturális intézményi, szervezeti vonatkozású jelentősebb kutatásokat számba venni. Továbbá próbálunk azokra a kérdésekre fókuszálni, amelyek a mi kutatásunk szempontjából is relevánsak lehetnek.

A kutatások eltérő léptékűek, vannak országos és vannak megyei hatókörű vizsgálatok, kvantitatív és kvalitatív jellegű vizsgálatok. Megjelennek kérdőíves, interjú, valamint adatbázisok másodelemzésének módszerét alkalmazó kutatások is.

Az általunk megismert elemzések egy köre az intézményrendszer és működési jellemzői feltárásának igényével készült, egy másik köre a kapcsolati kultúra jellemzőit, a hálózatosodás mértékét kívánta feltárni, így ilyen tematikus bontásban tekintjük át ezeket kronologikus sorrendben.

Intézményrendszer és működési jellemzői, erőforrás-háttér

Az MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézete (ENKI) által koordinált *Határon túli magyar kulturális és közművelődési szervezetek katasztervizsgálata (2003–2004)* elnevezésű kutatás a hét szomszédos ország kisebbségi magyar kulturális és közművelődési intézményhálózatára terjedt ki. Az egyes szakmai területek sajátosságait figyelembe véve egységes, kérdezőbiztosok által lekérdezett kérdőívekkel gyűjtötték össze az intézmények és a szervezetek címadatait, valamint személyi összetételükre, gazdasági adottságaikra, működési feltételeikre és eredményeikre vonatkozóan a kutatási programban meghatározott adatokat (Szarka 2005: 6). A kárpát-medencei magyar kulturális intézményekről és szervezetekről (határon túli szervezetek) 2003-ban végzett átfogó vizsgálat (N=2642) a kultúra egész területét egységes – ugyanakkor a szakmai területek sajátosságait is figyelembe vevő – kérdőíves módszerrel vizsgálta (Mandel 2004). A kulturális intézményi adatbázis létrejöttének elsődleges célja az volt, hogy lehetőleg teljes és átfogó képet nyújtson a kárpát-medencei magyar kulturális intézményekről és szervezetekről, azok személyi és működési feltételeiről, szakmai tevékenységéről. A kutatás további célja volt, hogy – a kulturális intézmények adatait

(elérhetőségét, szakmai tevékenységük jellemzőit) egy egységes és átlátható, mindenki számára hozzáférhető rendszerbe foglalva – lehetővé váljanak az adatbázisra alapozott összehasonlító vizsgálatok és regionális elemzések, valamint egy-egy szakmai terület részletes feltérképezése.

A vizsgálati eredmények arról tanúskodnak, hogy a magyar kisebbség kulturális intézményrendszere évről évre egyre több lábon álló hálózatot jelent, amelyben az egyes intézményi szereplők különböző keretek között és eltérő tulajdonosi-működtetési struktúrában tevékenykednek. Az utóbbi másfél évtized egyik legfontosabb jelensége, hogy folyamatosan nő a civil kezdeményezések, az állami szférától független finanszírozású és irányítású intézmények, és főleg szervezetek szerepe. A szervezetek közel 70%-a alapítványi és egyesületi formában működik. (Fábri 2004: 101).

A működési formák előfordulásait az intézménytípusok szerinti bontásban vizsgálva (1. táblázat) a közgyűjtemények körében a költségvetési intézmények vannak kimagasló arányban (67,0%). A társadalmi szervezeteknek is magas az aránya (26,2%), amely azonban a többi főbb intézménytípushoz mérten még mindig a legkisebbnek számít. Itt nem valamiféle speciális könyvtárakról, egyéb közgyűjteményekről van szó, hanem elsősorban arról, hogy sok társadalmi szervezet, egyesület saját könyvgyűjteménnyel rendelkezik, amelyet mások is kölcsönözhetnek, megtekinthetnek, és így ezek a civil szervezetek olykor kifejezetten könyvtári közgyűjteményi tevékenységet folytatnak. A művészeti intézmények, szervezetek esetében éppen az egyesületi és egyéb szervezeti forma a legjellemzőbb (76,7%), mint ahogy a komplex kulturális tevékenységet folytató intézmények között is. Utóbbiaknál azonban mindenképp meg kell említeni az alapítványok magas arányát: közel egyötödük (17,6%) ebben a formában működik. Végül a kiadók és a különböző nyomtatott és elektronikus média intézményeire hívnánk fel a figyelmet, hiszen kiugróan itt a legmagasabb a gazdasági szervezetek aránya (33,6%). Ebből látszik, hogy a könyvkiadás és a média a kisebbségi kulturális intézményrendszer leginkább piacosodott, profitorientált – még ha olykor csupán szerény „profitot” is termelő – területe (Fábri 2004:103).

1. táblázat A működési forma és intézménytípus összefüggése N=2642
(Forrás: (Fábri 2004:103))

A főbb intézménytípus szerinti megoszlás (%)					
	Költségvetés i	Alapítványi	Társadalmi szervezet, egyesület	Gazdasági szervezet	Összesen
Közgyűjteménye k	67,0	5,9	26,2	0,9	100,0
Kiadók, média	20,8	8,2	37,4	33,6	100,0
Művészeti szervezetek, intézmények	13,4	9,1	76,7	0,8	100,0
Komplex kulturális intézmények, szervezetek	19,4	17,6	62,1	0,8	100,0
Összesen	25,6	11,7	57,4	5,4	100,0

Balló a *Hargita Megye Tanácsa által 2003-2007 évben támogatott pályázatok statisztikai* kutatásának célja, hogy képet nyújtson a vizsgált megye pályázati rendszeréről, milyen területeken játszik szerepet, milyen hiányosságai vannak, illetve a pályázók gyakorlatáról is árnyaltabb képet adjon. A székelyföldi és azon belül a Hargita megyei civil szféra pályázási gyakorlatáról 2002-2004 között készült hasonló átfogó kutatás². Ez a kutatás szűkebb térségre a megyei tanács kulturális alapjaiért pályázó Csíkszéki civil szervezetekre fókuszál, a megyei pályázatok egy részéről nyújt áttekintést.

Vizsgálták többek között a nyertes pályázatok gyakoriságát, a Hargita Megye Tanácsa által támogatott pályázatok számát, a csíkszéki nyertes és nem nyertes pályázatok gyakoriságát, a program kivitelezését aszerint, hogy egy intézmény egyedül vagy partnerségben használja fel a pályázati forrásokat, a pályázatok célját, az önrész nagyságrendjét, valamint az önkéntesek részvételi arányát.

Hargita Megye Tanácsa 2000 óta minden évben fordít a költségvetéséből bizonyos összegeket a kulturális célú pályázatok számára, amely összeg 15%-a román, a fennmaradó összeg pedig a következő régiók között oszlik el: Csíkszék – 37%, Udvarhelyszék – 42% és Gyergyó – Maroshévíz 21%. Az arányok a régiók lakosságának megfelelően oszlanak el (Balló 2008:149).

Az eredmények azt mutatják, hogy a legtöbb nyertes pályázat 2005-ben, a legkevesebb pedig 2006-ban valósult meg. Csíkszékre vonatkozóan 2007-ben volt a legkedvezőbb a nyertes pályázatok aránya, 93%, a legkedvezőtlenebb arány a vizsgált időszakban pedig 2003-ban alakult, 49,1% (Balló 2008: 150).

Az együttműködés kis mértékét mutatják a vizsgálatok a 2003-2004-es évet illetően, a nyertes pályázatok többsége nem partnerségben jön létre. 2005-ben figyelhető meg változás, a partnerek azonban nem más civil szervezeteket tesznek ki, hanem önkormányzatokat, közoktatási intézményeket. Az önkéntesek száma jelentős a pályázatok lebonyolításában. A legtöbb pályázat a hagyományőrzés, néptánc, irodalom területéről érkezik, valamint egyre több a visszatérő pályázók aránya (Balló 2008: 159).

Kiss 2006-os *Az erdélyi magyar civil szféráról* írott munkájában megkísérel egy modellt alkotni a kisebbségi intézményrendszerre vonatkozóan.

Makroszinten alrendszereket különböztet meg: közigazgatási, politikai, gazdasági, vallási, oktatási-tudományos és művelődési alrendszereket. A gazdasági alrendszer kivételével az alrendszereknek két nagy területét határozza meg, az egyik a magyarnak tekinthető költségvetési intézmények, a másik a nonprofit keretek között létrehozott és működő intézmények (Kiss 2006: 144).

Összeveti a nyugati szakirodalomban elemzett civil szférát az erdélyi magyar civil szervezetekkel. Megállapítja, hogy *„Bár az erdélyi magyar nonprofit szervezetek halmaza jogi értelemben olyan, mint a nyugati szakirodalomban tárgyalt civil szféra, valójában „civil” jellegük teljesen háttérbe szorul alrendszeri betagolódásukhoz képest. Tévesek tehát az olyan következtetések, amelyek a jogi értelemben vett erdélyi magyar civil szervezetek relatív nagy számából az erdélyi magyarság fokozott civil öntudatára, a civil kezdeményezések bőségére következtetnek. Egyszerűen csak arról van szó, hogy a többségi társadalmak államilag létrehozott és fenntartott intézményeinek azon részét, amelyet a kisebbségi elit a kisebbségi társadalom szempontjából szükségesnek tart, és amelynek állami létrehozására nincs lehetőség, nonprofit keretek között hozza létre és próbálja működtetni (Kiss 2006: 144).* Példát is hoz az Erdélyi Múzeum Egyesületet, amelyet véleménye szerint a nemzeti tudományos akadémiák

² MTA Nemzeti Kisebbségi Főosztály, a Hargita Megyei Kulturális Központ és a KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja együttműködésében.

analógiájára hoztak létre, és szerintem nem tekinthető hagyományos értelemben vett civil szervezetnek.

Ezt az elképzelést a saját felmérésünkbe bevont intézmények esetében is érdemes majd vizsgálni, elsősorban az alapítási motivációk feltárása és konkrét tevékenység elemzése mentén lehetséges ez.

Kiss a fontosabb magyar intézményeket elhelyezi az általa létrehozott rendszerben, mindezek helyzetéről részletesen ír is.

1. ábra A fontosabb magyar intézmények elhelyezkedése az intézményrendszer alrendszeri szerkezetében (Forrás: Kiss 2006: 146)

Közigazgatás	Oktatási-tudományos rendszer	Vallási intézmények	Politikai szervezetek	Művelődési intézmények	Gazdaság (művelődés-orientált gazdasági intézmények)
Megyei tanácsok Városi önkormányzatok Községi önkormányzatok	Iskolarendszer Egyetemek	Történelmi egyházak Neoprotestáns egyházak	RMDSZ Platformok	Színházak Közkönyvtárak (városi, községi) Múzeumok, egyéb gyűjtemények Művelődési házak Közszolgálati média	könyv- és lapkiadók, szerkesztőségek, könyvesboltok, írott és elektronikus média egy része, irodalmi kávéházak, művész-kocsmák gazdasági egységei
Kistérségi társulások Település-fejlesztő egyesületek és alapítványok	Oktatást támogató alapítványok Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége	Vallási intézmények (CE Szövetség)	Más magyar pártok Szövetségek, egyesületek mint működő pártok háttérintézményei (pl. Communitas)	Program-szervező int. (TranzitHáz) Tánc-zene csoportok, községi folyóiratok	kulturális program-szervező háttér-intézményei
	Tudományos-, kutatóintézetek (EME) Egyetemi háttérintézmények Szakfolyóiratok szakkönyvtárak	Vallási közösségek (Hit Gyűlekezete) Szórványügyi intézmények Egyházi ifjúsági körök Nőszövetségek	Ifjúsági politikai szervezetek (MIÉRT stb.)	Színjátszó csoportok Tájházak, egyéb gyűjtemények	
	Diáktanácsok (középiskola) Diák-érdekvédelmi szervezetek (OMDSZ, KMDSZ)	Egyházi kórusok Klubszerűen működő ifjúsági házak			
	Ismeretterjesztő intézmények	Egyházi könyvtárak Egyházi folyóiratok			

A művelődési-kulturális háttérintézmények létjogosultságát az oktatási háttérintézményekéhez hasonlóan abban látja, hogy „... a román állam megbízhatatlansága (hivatkozni szokás például az utóbbi évszázadban bekövetkezett államosításokra), a pályázati rendszerekbe való bekapcsolódás lehetősége, a szerzett források könnyebb pénzügyi kezelése, a

szabadabb intézményépítés stb. Az önálló nonprofit művelődési intézmények ritkák, a létező pályázati rendszerekre nehezen lehet folyamatos működésű intézményeket építeni. A létezők közül egyesek valamely szűkebb művészeti ágban próbálnak professzionális intézményként működni, mások kulturális programszervezésben próbálnak szakszerűek lenni.” (Kiss 2006:149). Kiemeli a művelődési alrendszerhez kötődő legkiterjedtebb kört, amely a jogi formával nem rendelkező egyesületi szféra: tánc- és zeneművészeti csoportok, színjátszó körök, tájházak és egyéb gyűjtemények. Véleménye szerint azért lehet ilyen nagy arányú ez a kör, mert az ilyen jellegű szervezetek a szocialista évtizedekben is alakíthatók és működtethetők voltak (Kiss 2006).

Mi a kutatásunkban a művelődési intézményekre, művelődésorientált gazdasági intézményekre vonatkozó megállapításait tudjuk vizsgálni, arra összpontosítva, hogy közel 15 év távlatában történt-e változás ezeknek az alrendszereknek a működésében. Különösen érdekes lehet az, hogy az Európai Unió csatlakozás, az onnan érkező források esetleg hoztak-e átrendeződést, funkcióbővülést, forrásokat ezen a területen.

Szócs (2006) *Kimutatások a megye vidéki kultúrházainak tevékenységi köreiről, állapotáról és az önkormányzatok közművelődési tevékenységéről* munkájában egy olyan kutatást mutat be, amely két témakört vizsgál. Egyrészt Hargita megye vidéki önkormányzatainak művelődési téren kifejtett tevékenységét, másrészt pedig a művelődésre szolgáló épületek infrastrukturális ellátottságát és funkcióit. Az önkormányzatok, a polgármesterek részére is kidolgoztak egy kérdőívet, és az intézmények részére is, amelyet a kulturális intézmények vezetőinek szántak. A kutatás módszere a kérdőív volt, 62 önkormányzatot és 147 kultúrházat értek el. A kérdőívekben a főbb kérdések a kultúrházak esetében azok vezetőire, felszereltségére, rendezvényeire, közösségeire vonatkoztak, míg az önkormányzatok vonatkozásában a kérdések a finanszírozásra, a civil szervezetekre és a hagyományőrző, valamint műkedvelő csoportokra fókuszáltak.

A felmérés eredményei jól mutatják, hogy vidéken a közművelődés nem intézményesített, azonban a kultúrházak többségében van kinevezett személy az igazgatásra. Mindazonáltal egy személy akár több kultúrházat is vezet. Az épületek többsége nehezen, vagy egyáltalán nem fűthető, és a technikai felszereltség sem a megfelelő. A kultúrházak többségében megjelennek a hagyományőrző és műkedvelő csoportok, ők elválaszthatatlanok az eseményektől, hiszen vagy szervezők vagy résztvevők. A kultúrházak többségében megtalálható amatőr színjátszó csoportok (60%) és néptáncscsoport (56%) is (Szócs 2006).

A nem műkedvelő és hagyományőrző csoportok által szervezett események többsége iskolai rendezvény, családi rendezvény vagy bál. A vidéki kultúrházak nagy részének funkciója ezeknek az eseményeknek helyszínnül szolgálni (Szócs 2006).

Az önkormányzatok nagyrészt falunapokat, megemlékezéseket, hagyományőrző eseményeket, műkedvelő tevékenységeket, bálokat és fesztiválokat támogat. Az önkormányzati szervezésű események fő célja az identitás kialakítása és erősítése.

A legtöbb civil szervezet (ha nem is a közművelődés a fő profilja) végez közművelődési feladatokat, szervez rendezvényeket. Ennek fő oka, hogy a magyarországi pályázatokat főleg közművelődési események szervezésére írják ki.

Összességében elmondható, hogy Hargita megyében vidéken jellemző és fontos a spontánság és önkéntesség. A vezető szerepe gyenge, nincs elég háttérük és képzettségük arra, hogy „gazdasági alapokra helyezték a kultúrát”. A jövőben kérdés, hogy megerősödnek az intézmények és bekebelezik a társadalmi csoportokat, vagy gyengülnek, és a csoportok veszik át az irányítást (Szócs 2006).

A 2006-ban került sor Hargita megyei falusi kultúrotthonok és vezetőik kutatására, adatlapos statisztikai és interjú módszerrel. A *Falusi kultúrotthonokról Hargita megyében* kutatás

részeként 13 interjút készítettek el, olyan személyekkel, akik településük kultúrotthonainak igazgatói, felelősei vagy oktatói. Az interjúalanyok kiválasztásánál szerepet játszott a személyes jó kapcsolat, a helyismeret és az a szándék, hogy Hargita megye régiói arányosan jelenjenek meg. Az interjúk nyitott kérdéseket tartalmaztak és egy kérdéslistát. A kérdésekkel főként egy-egy jellemző szerepfelfogásra keresték a választ. További célja volt a kutatásnak, hogy különböző társadalomtudományok szempontjából próbálja értelmezni a „közművelődésnek” nevezett jelenséget (Ferencz 2006).

Fontosabb kérdések, amelyeket a kutatás vizsgált: Hogyan, milyen eszközökkel, milyen módszerekkel lehet témát nyitni a vidéki közművelődés, szerveződési formák megismerése és megértése felé? Hogyan lehet helyzetképet nyújtani a falusi kultúrotthonok helyi közösségében betöltött szerepéről, a helyi közművelődési élet szereplőiről, sajátos problémáiról?

Az interjúk vizsgálat eredményei alapján problémaként jelennek meg a konfliktusok, amelyek nehezítik a szervezői munkákat, valamint a szaktanácsadás, információs ellátottság hiánya. A kutatás eredményei alapján megállapítható továbbá, hogy igény van a hosszútávú tervezésre, források bevonására, a településeken kívüli kapcsolatépítésre, szakképzésre és tanulásra is. Megoldás lehet a többfunkciós kultúrház, amely a közművelődés intézménye lehet, ahol kulturális tevékenység folyik, szórakozás, szórakozva-művelődés, kézműves tevékenységek, művészeti foglalkozások, de mindemellett a helyi média is működhet és a teleház funkció is kiteljesedhet (Ferencz 2006).

Kiss (2010) *Romániai magyar nonprofit szervezetek – 2009-2010. A szervezetek adatbázisának bemutatása és a nonprofit szektor szociológiai elemzése* című munkája a romániai magyar civil szervezeteket vizsgálja, a szervezetek száma; területi-, tevékenységek szerinti megoszlása; anyagi-, humán- és infrastrukturális erőforrás háttere szempontjából. A teljes szervezeti körre vonatkozik az elemzés, amelynek részei az általunk vizsgálni kívánt kulturális célú szervezetek is. Igyekszik a feltárt adatokat összevetni, romániai magyar civil szervezetek szektorát összehasonlítani a romániai és magyarországi nonprofit szektorral. A kérdőíves vizsgálat 2009-2010-ben zajlott, 907 szervezetet értek el.

Összefoglalóan Kiss megállapítja, hogy az elemzett nonprofit szektor méretében kisebb, mint az a romániai magyar népesség nagysága alapján indokolt lenne; viszonylag egyenletes szervezetsűrűség a jellemző, a szervezetek területi megoszlása követi a magyar lakosság térbeli elhelyezkedését, némileg magasabb a szórvány megyékben. Magas a falusi szervezetarány, a romániai magyar nonprofit szervezetek egyharmada működik falun. A kulturális szervezetek túlsúlya a meghatározó. A szektor több mint felét a magukat fő tevékenységük alapján kulturális szervezetként megnevező szervezetek alkotják. A hazai pályázati források a szféra legfontosabb anyagi fenntartói. Az utóbbi három év alatt jelentősen visszaszorultak a korábban fő helyen álló közvetlenül külföldi (elsősorban magyarországi) források (Kiss 2019: 28). Ez a 2009-2010-es adatfelvétel óta változhatott, érdemes majd a pályázati források tekintetében vizsgálni.

Dániel és Kiss (2014) *A romániai magyar kulturális szervezetek erőforrásainak szociológiai vizsgálata* című munkája a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet 2009-es kutatási adatbázisának másodelemzésén alapul. A vizsgálat célja, hogy bemutassa és elemezze a romániai magyar kulturális célú szervezetek erőforrásokkal való ellátottságát, a kulturális szervezetek alapjellemtzőire, az infrastrukturális ellátottságára, a pénzügyi és humán erőforrásaira, illetve a más intézményekkel kialakított kapcsolataira összpontosít (Dániel – Kiss 2014).

Valamint egyéb tevékenységi területen működő - sport és szabadidő, oktatás-kutatás, szociális segítségnyújtás, gazdaság, -település és közösségfejlesztés (N=767) - szervezetekkel való

összehasonlításra törekszik. A kulturális célú szervezetek mellett ilyen tevékenységű szervezetek vannak még meghatározó számban.

Összevetve a magyarországi nonprofit szektorral, megállapítható, hogy a szabadidő-hobbi, sport és kulturális célú szervezetek vannak itt is túlsúlyban. A magyarországi statisztikai módszertan a Nonprofit Szervezetek Nemzetközi Osztályozási rendszerén alapul, eltérően a romániai adatfelvételtől a sport és a szabadidő-hobbi területe külön szerepel.

A 80-as évektől kezdődő nagy nemzetközi a nonprofit szférára vonatkozó összehasonlító kutatások (Salamon-Anheier 1995, 1999) is megállapítják azt, hogy a nonprofit szektor területén a kultúra és szabadidős szervezetek aránya domináns a kelet-közép-európai országokat tekintve. Ennek háttérében a folytonosságot vélik a kutatók felfedezni, amely alatt azt értik, hogy ezek a szervezetek rendszerváltás előtt is léteztek és ennek köszönhető, a magasabb arány, valamint, hogy a szervezetek infrastruktúrával, képzett, kapcsolatokkal, rendelkező vezetőkkel működnek (Márkus 2016: 95).

Az eredmények azt mutatják, hogy a romániai magyar kulturális szervezetek az esetek kisebb arányában rendelkeznek saját tulajdonú székházzal. Az önkormányzat csak azokon a területeken vállal nagyobb szerepet, ahol a magyarság népsűrűsége magasabb. A pénzügyi erőforrások megfelelnek a román nonprofit szektor egésze átlagának, legfontosabb bevételi forrás a hazai pályázati forrás, valamint a más külföldi forrás, valószínűsíthető, hogy a magyarországi pályázati támogatások. A humán erőforrás magasan képzett, az önkéntesbevonási képesség megfelel az átlagnak. A szervezetek leginkább más civil szervezetekkel és a helyi önkormányzatokkal állnak közelebbi kapcsolatban, emellett az egyház is szerepet játszik a kapcsolati tőkében (Dániel – Kiss 2014:103).

A bevételi források és kapcsolatok tekintetében eltérések figyelhetők meg a különböző tevékenységi területeken működő szervezeteknél, az oktatási-kutatási intézményekben összességében magasabb az ellátottság szintje, mint a többi szervezetnél. A szociális szervezetek több alkalmazottal dolgoznak, azonban a kulturális szervezeteknél magasan képzett a munkaerő. (Dániel – Kiss 2014: 105).

Hatos (2019) a *Kulturális források és kultúrafogyasztás Bihar megyében – helyzetelemzés 2019 végén* című összefoglalója a megyei stratégiai fejlesztési terv helyzetelemzéseként jelent meg. Múzeum-könyvtár-színház hármában értelmezi a kultúrát. Infrastrukturális, látogatottsági adatokat mutat be. Valamint van egy fejezet a kulturális gazdaságfejlesztésről, a kreatív iparról is, ebben a hagyományos kulturális ágazatok (építészet, színház, képzőművészet, múzeum stb.) vannak részletezve.

A Magyar Civil Szervezetek Erdélyi Szövetsége 2013-tól adja ki az Erdélyi Magyar Civil Évkönyvet. A 2019-es kötetben megjelenő *A megyei kulturális központok szerepe a magyar közösség hagyományos kultúrájának megőrzésében és terjesztésében* tanulmány egy kutatás összefoglalója. 15 megyei kulturális központot kérdeztek arról, hogy ezek a központok hogyan járulnak hozzá a hagyományőrzéshez. A kérdőív 12 kérdést tartalmazott, amelyben megkérdezték a kulturális intézményeket arról, hogy milyen román és magyar kisebbséggel kapcsolatos események szervezésében működnek együtt a civil szervezetekkel. A kulturális központok intézménystruktúrájára vonatkozó kérdéseken túl megjelent az is, hogy milyen pénzügyi kerettel milyen hagyományőrző román és magyar rendezvények kerülnek megszervezésre, milyen témákban kéri a civil szervezetek a kulturális központok anyagi, emberi erőforrás támogatását, segítségét (Briznan 2019).

Kapcsolati kultúrára, hálózatosodásra vonatkozó kutatások

Gergely *Kulturális intézmények kapcsolati kultúrája* című tanulmánya a 2006-ban a Regionális és Antropológiai Kutatások Központja és a Hargita Megyei Kulturális Központ közreműködésével lebonyolított kutatás keretében az erdélyi magyar kulturális intézmények kapcsolatait (helyi, önkormányzati, civil, média stb.) vizsgálta, illetve a kapcsolatok eredményességét.

A kutatás kvantitatív módszerrel, önkitöltős kérdőíves felmérés formájában valósult meg. A kérdőíveket Brassó, Kovászna, Hargita és Maros megyék kulturális intézményeihez juttatták el a kutatók, összesen 205 intézménytől érkezett válasz. A megkérdezés során több témával kapcsolatban is kérték a válaszadók véleményét, ilyen volt például, a kapcsolatok minőségén kívül az is, milyen előnyökkel járhat egy jó kapcsolat, miben segíthet, hogyan lehet tartani a kapcsolatot a legeredményesebben.

Jelenlegi kutatásunk szempontjából összehasonlítási alapként szolgálhat ez a felmérés, de jelentős változások is várhatóak, hiszen 15 év alatt rengeteget változtak az emberi kapcsolatok, a kommunikáció formái, csatornái.

A megkérdezett erdélyi kulturális intézmények többségében a helyi médiával tartják a kapcsolatot (85%), a szervezetek közel kétharmada nem ápol semmiféle kapcsolatot az országos médiával. Ez annak tekintetében, hogy ezen intézmények többnyire lokális feladatokat látnak el talán nem is annyira meglepő. Viszont a fejlődés és szélesebb körben való elérés érdekében érdemes lenne az országos médiaszolgáltatók felé is kezdeményezni (Gergely 2008:15).

Alapvetően elmondható, hogy a legjobb kapcsolat a többi helyi intézménnyel alakult ki, ilyen az iskola, vagy az egyház. A jó kapcsolat kialakítása és fenntartása függ a vezetőtől is, ezzel kapcsolatban megállapították, hogy ahol a vezető választott, közös döntést követően szerzi meg a pozíciót, ott ezek a kapcsolatok lényegesebben nagyobb számban fordulnak elő és stabilabbak is (Gergely 2008:16).

A jó kapcsolatok a válaszadók szerint 3 fontosabb eredményre vezetnek, ezek pedig a következők: több információhoz lehet jutni, könnyíti a szervezés folyamatát, illetve nagyobb ismertségre lehet szert tenni (Gergely 2008:17).

A megkérdezettek 95%-a gondolta úgy, hogy a kapcsolattartás akkor a legeredményesebb, ha személyes interakcióval megy végbe. Ez azért is lehet érdekes, mert a kutatás óta eltelt 15 évben rendkívüli mértékben fejlődött tovább a technológia, a kommunikációs platformok sokasága használható és bármikor, bárhol elérhetőek lehetünk munkatársaink számára. Ez mégsem helyettesítheti a személyes kontaktust, viszont jelenlegi helyzetünk megköveteli életünk, munkánk egyes részeinek online térbe való átvitelét és az alkalmazkodást.

Egy kapcsolat gyengeségét, a közös érdek hiánya jelenti a válaszadók szerint, hiszen ez az előfeltétele a jó kapcsolatnak, de igen erőteljesen megjelenik a nemtörődömség is. Megoldásként leginkább a több találkozási alkalmat látják, illetve fontos lenne az utazás, a látótér tágítása, a szakmai fejlődés is (Gergely 2008:21).

Alapvetően elmondható, hogy a kapcsolati tőkét, hálózatot mindegyik megkérdezett intézmény fontosnak tartja. Megoldásra vár a kapcsolattartás módjainak elmélyítése, hogy előre léphessenek a szervezetek és a helyi igényeket továbbra is felmérve és kihasználva, képesek legyenek változtatni és megismerjék, majd kihasználhassák a lehetőségeket (Gergely 2008).

Biró (2007) *Regionális hálózati modellek kialakítása az erdélyi magyar közművelődési-kulturális intézmények számára* című tanulmányának alapját az a 2006-ban végzett csíkszeredai kutatás adja, amelyet a Regionális és Antropológiai Kutatások Központja végzett az Illyés Közalapítvány

támogatásával. A tanulmány a kutatás eredményeit foglalja össze, illetve a Székelyföldi térség kulturális intézményeinek ismérvei alapján bemutatja egy térségi szolgáltató központ modelljét.

Biró kiindulópontként kiemeli, hogy az utóbbi években egyre hangsúlyosabban jelentkeznek azok az érvek, amelyek a rurális, periférikus vidékekre irányuló helyi fejlesztésben, a térségi fejlesztésben a „kultúra” fontos szerepét hangsúlyozzák. Ezek az érvek többféle irányból, többféle megfontolás alapján fogalmazódnak meg. Az ilyen érvek és megközelítések a „kultúra” fogalom jelentését már nem csupán a „művelődéssel”, a kultúrafogyasztás különféle aktív és passzív formáival azonosítják. Ehelyett azt mondhatjuk, hogy a „kultúra” a közösségi élet különféle formális és kevésbé formális szerveződéseinek, eseményeinek összességét is jelenti, a beépített és nem beépített közvetlen környezettel való együttélés sajátos módját (Biró 2008: 60).

A kutatási programban szakmai publikációk, kutatási jelentések, interjúanyagok, adatbázisok kerültek elemzésre, amelyek a térségi kulturális helyzetképpel foglalkoztak. Az elemzés négy nagy témakört ölel fel: a térségi intézmények halmaza, a térségi kultúrafogyasztási gyakorlat, a térségi „önkép” a kulturális helyzetről, a térségi kulturális folyamatokról, elemzések és tanulmányok a kultúragazdaság szemszögéből (Biró 2008).

A kutatás abból a szempontból vizsgálta a helyzetet, miként válhat egy intézményi hálózat egy tágabb léptékű fejlesztési irányelv vagy gyakorlat integráns részévé. Biró megjegyzi, hogy a kulturális intézmények fejlesztése akkor ígérkezik igazán hasznos társadalmi beruházásnak, ha a fejlesztés során kialakított új funkciók és tartalmak a tágabb léptékű helyi vagy regionális fejlesztés integráns részeivé válnak (Biró 2008: 61).

A kutatás eredményei között kiemelendő, hogy a kulturális intézményhálózat jellemzőire vonatkozóan fontos megállapításokat tesz.

A vizsgált terület térségi kultúrájáról egyértelműen állítható, hogy a térség földrajzi területéhez, településsűrűségéhez és lakosságszámához mérten jelentős számú összetevőt tartalmaz, mindezek mellett működőképes (Biró 2007: 62).

A kulturális mező pontszerűen épül fel, tehát az intézmények nem kapcsolódnak egymáshoz, önálló pályán mozognak. Nagyszámú formális és nem formális intézmény van, és újabb intézmények létrehozására is van törekvés. Ennek következményeként létrejött egyfajta funkcionális heterogenitás, változékony működés (Biró 2007:62).

Minden intézmény csak olyan mértékben formalizálódik, amilyen mértékben ezt saját tartalékai (tudása, erőforrásai, szervezeti kultúrája stb.) lehetővé teszik. A kulturális intézmények, rendezvények, programok elfogadottsága, társadalmi támogatottsága az esetek túlnyomó többségében magas (Biró 2007: 62).

Javaslatokat is tesz a professzionalizálódási folyamatokra és a hálózatosodás elősegítésére. Véleménye szerint ebben a helyzetben hasznos lehet egy komplex szolgáltató csomag, amely ösztönzi az intézményesülési folyamatokat.

A szolgáltató - fejlesztő intézményi struktúrát a pontszerű működési mód szakmai tudomásulvételére, valamint fokozatos megváltoztatására kell alapozni. Egyidőben, egy projekt keretében kell megoldani két nagyon fontos feladatot: a térségi szereplők felé irányuló szolgáltatáscsomag kialakítása és működtetése; a térségi szereplők meghatározó körét bevonó, hálózati jellegű fejlesztési - tanulási platform kialakítása és működtetése (Biró 2007: 65).

Bali *A határon túli magyarok kulturális hálózata* 2020-as tanulmánya egy olyan átfogó kutatást mutat be, amelynek a célja az, hogy komplex képet nyújtson a határon túl élő magyarok kulturális hálózatáról.

A főbb kutatási kérdések közé tartozik, hogy a Kárpát-medencében a magyarok lakta külhoni régiókban milyen sűrű a kulturális intézményhálózat, illetve az anyaország mennyiben vállal

szerepet ezen hálózatok fejlesztésében. A tanulmány a formális intézményeken keresztül mutatja be a hálózatosodás helyzetét, így a könyvtárak, múzeumok, kultúrházak, felsőoktatási intézmények kerülnek előtérbe, de civil szervezetek és egyéb kulturális intézmények is a megfigyelés terepét képezik.

A vizsgálat eredményeit tekintve a könyvtárak esetében az Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Program által kiépített hálózatnak már 34 tagja van a Kárpát-medencében. Erdélyben a könyvtári hálózat komplex, hiszen területi hatóköri és fenntartási szintekre bomlik. 379 könyvtár áll a magyarság rendelkezésére ezen a területen, azonban nagy az eltérés az egyes könyvtárak között az ellátottságban és az előrehaladás mértékében is (Bali 2020:39).

A Magyar Vidéki Múzeumok Szövetsége által létrejött felhívás lehetővé tette a határon túli muzeális intézmények csatlakozását, amelynek köszönhetően már 26 határon túli tag csatlakozott. Az Erdélyi Múzeum Egyesület egy akadémiai jellegű intézmény, amely a Magyar Tudományos Akadémiával ápol elsődlegesen kapcsolatot (Bali 2020: 40).

A kultúrházak, vagy más kifejezésekkel művelődési házak, közösségi terek, a határon túli magyar kulturális hálózat fontos, általában komplex feladatokat ellátó intézményei. Vannak települések, ahol része a könyvtár és az előadótér (színpad) is, vagyis a szabadidő-eltöltés különböző gyakorlatainak is teret ad. Bali a kultúrházakat vizsgálva megállapítja, hogy az esetükben a legalacsonyabb a hálózatosodás mértéke. A kisebb településekre a komplex kultúraközvetítő intézmények a jellemzőek, míg a nagyobb városokban külön intézmények látják el a feladatokat (Bali 2020: 41).

Erdélyben a hálózatok kialakítására jó példa az Székelyudvarhelyi Egyetemi Központ, amely négy magyarországi felsőoktatási intézménnyel van kapcsolatban. Képzéseit a Magyar Akkreditációs Bizottság akkreditálta, azonban a megszerzett végzettség Romániában is érvényes. A 2014-2020-as pályázati ciklusban lehetősége nyílt a határon túli civil szervezeteknek és kulturális intézményeknek kulturális hálózatépítés céljából pályázni.

Nagy szerepet játszanak a kutatási műhelyek a kulturális hálózatban. Kolozsváron, a Nemzeti Kisebbségkutató Intézetben az erdélyi magyarság kapcsán folytatnak társadalomtudományi kutatásokat, illetve megemlítenéd Csíkszeredában a Regionális és Antropológiai Kutatások Központja is. Magyarország Kormánya 2010 óta kiemelten fontosnak tartja a határon túli magyarság támogatását, kulturális önszerveződését. Kárpátaljára, Erdélyre, Vajdaságra és Felvidékre fókuszál az a munka, amely a rendezvényszervezés, a gyűjteményezés és az élő hagyományátadás szegmenseit foglalja magába (Bali 2020: 42).

Összegzés

Az elmúlt két évtizedben a határon túli kulturális intézményrendszerre vonatkozóan találhatunk vizsgálatokat, a 2000-es években nagyobb kutatói érdeklődés tapasztalható ezen a területen. A 2003-as kárpát-medencei magyar kulturális intézményekről és szervezetekről szóló kutatás valószínűleg adott egy lendületet, és a kutatást követő években még ezért is találkozhatunk sok vizsgálattal, amelyek ugyan kisebb hatókörűek, inkább egy-egy résztemára összpontosítanak, de gyakran akár felvállaltan is inspirációt merítettek ebből a vizsgálatból.

A kutatásunk fontos előzményeit sikerült feltérképeznünk. Mivel a kutatásunk célja, hogy megvizsgáljuk a kulturális intézmények személyi és működési feltételeinek helyzetét Erdélyben, valamint készítsünk egy intézményi adatbázist. Fel kívánjuk tárni a kulturális intézmények és szervezetek működésének általános jellemzőit; az intézmények anyagi és humán erőforrásai (bevételek és kiadások alakulása, pályázati források igénybevétele,

foglalkoztatottak és önkéntesek alakulása). Ezen túl az intézmények területi és településtípusonkénti megoszlását, az intézmények tevékenységterület szerinti megoszlását, a kulturális intézmények megalakulásának és bejegyzésének jellegzetességeit, valamint az intézmények működésének általános jellemzőit (működési forma, ingatlanhasználat, eszközellátottság, gazdálkodás, a bevételek forrásai, a bevételek nagyságrendje, a bevételek intézménytípusonkénti megoszlása) kívánjuk vizsgálni, így a bemutatott kutatások jó alapot szolgálnak a vizsgálatunkhoz.

Kifejezetten az intézményes háttérre, a működésre, fenntartói háttérre, erőforrás-ellátottságra vonatkozó munkák adhatnak hasznos támpontokat. A kérdésfeltevéseinket segítik, hozzájárulnak ahhoz, hogy hasonló felépítésű és tematikájú kutatási eszközeinkkel lehetővé váljon az összehasonlíthatóság. Figyelembe véve azt is, hogy az azóta eltelt időszakban jelentős változások történtek, pl. a kapcsolattartás eszközeinek megváltozása, a digitális eszközök elterjedése, az Európai Unió forrásai általánossá válása és a magyarországi források növekedése (pl. Bethlen Gábor Alap, Nemzeti Kulturális Alap pályázatai).

Felhasznált irodalom:

- Bali János (2020): A határon túli magyarok kulturális hálózata. In: Tudomány határok nélkül: Magyar kutatóhelyek a Kárpát-medencében. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ 38-45.
- Balló Beáta (2008): A Hargita Megye Tanácsa által 2003-2007 évben támogatott pályázatok statisztikái. In: Biró A. Zoltán – Csomortáni Erika (szerk.): Kultúra – Térség – Jövőkép – Székelyföldi kultúrakutatások, Csíkszereda, Alutus Kiadó 149-160.
- Biró A. Zoltán (2007): Regionális hálózati modellek kialakítása az erdélyi magyar közművelődési-kulturális intézmények számára. Szín 2-3. szám 60-66.
- Briznan Antal Krisztina (2019): A megyei kulturális központok szerepe a magyar közösség hagyományos kultúrájának megőrzésében és terjesztésében. In: Bodó Barna (szerk.) Erdélyi Magyar Civil Évkönyv 2018 – 2019. Kolozsvár, Magyar Civil Szervezetek Erdélyi Szövetsége 419-430.
- Dániel Botond – Kiss Dénes (2014): A romániai magyar kulturális szervezetek erőforrásainak szociológiai vizsgálata. Civil Szemle 4. szám 71-106.
- Fábri István (2004): A határon túli magyar kulturális intézményrendszer vizsgálata. In: Blénesi Éva – Mandel Kinga – Szarka László: A kultúra világa. A határon túli magyar kulturális intézmények. Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet
- Ferencz Angéla (2006): Kultúrházak és helyi közösségek. In: Ferencz Angéla (szerk.): Kultúrázók. Falusi kultúrotthonok Hargita megyében. Csíkszereda, Hargita Megyei Kulturális Központ 7-15.
- Gergely Orsolya (2008): Kulturális intézmények kapcsolati kultúrája. In: Biró A. Zoltán – Csomortáni Erika (szerk.): Kultúra – Térség – Jövőkép – Székelyföldi kultúrakutatások, Csíkszereda, Alutus Kiadó 15-24.
- Hatos, Adrian (2020) Resursele culturale și consumul cultural în județul Bihor. Analiza situației la sfârșitul anului 2019, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană
- Kiss Dénes (2006): Az erdélyi magyar civil szféráról. Civil Szemle 2. szám 139-154
- Kiss Dénes (2010): Romániai magyar nonprofit szervezetek – 2009 - 2010. A szervezetek adatbázisának bemutatása és a nonprofit szektor szociológiai elemzése. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet

- Mandel Kinga (2004): A kulturális intézmények felmérése. A kutatás céljai és módszerei. In Blénesi Éva – Mandel Kinga – Szarka László: A kultúra világa. A határon túli magyar kulturális intézmények. Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet
- Márkus Edina (2016): Amikor a harmadik az első. A civil szektor többféle nézőpontból. Debrecen, Csokonai Kiadó
- Salamon, Lester M. – Anheier Helmut K. (1999): The Emerging Sector Revisited – A Summary. Baltimore, The Johns Hopkins University Institute for Policy Studies
- Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K. (1995): Szektor születik. A nonprofit szektor nemzetközi összehasonlításban. Budapest, Nonprofit Kutatócsoport
- Szócs Lóránt (2006): Kimutatások a megye vidéki kultúrházainak tevékenységi köreiről, állapotáról és az önkormányzatok közművelődési tevékenységéről. In: Ferencz Angéla (szerk.): Kultúrázók. Falusi kultúrotthonok Hargita megyében. Csíkszereda, Hargita Megyei Kulturális Központ, Csíkszereda. 16 – 36.

HAZAI TUDOMÁNYOS MŰHELY

Bánkutiné Mihalcsik Márta:

***Érték és közösség –
Helyi kézműves alkotóközösségek és helyi értéktárak szerepe,
egymásra hatása a Balaton-felvidéki kistélepedéseken
(I. rész)***

Absztrakt: A kutatás alapja a helyi kézműves alkotóközösségek és a helyi értéktárak létrejöttének, működésének és egymásra gyakorolt hatásának feltérképezése több Veszprém megyei, Balaton-felvidéki kistélepedésen. A tanulmány első része bemutatja a témaválasztás okait, az értéktár törvényi háttérét, valamint Veszprém megyében az értéktár területén alkalmazott módszereket és az elért eredményeket. A tanulmány második része bemutatja a Balaton-felvidéki alkotókörök (Alsóörsi Csipkeműhely, Felsőörsi, Paloznaki és Tótvázsonyi Hímzőkör) létrejöttét és tevékenységét, közös szakmai vezetőjüknek a közösségek eredményes működésére gyakorolt hatását, illetve összegzi a kutatás eredményeit.

Abstract: The research is based on the mapping of the establishment, operation and impact of local craft creative communities and local vaults in several small settlements in Veszprém County, Balaton Uplands. The first part of the study presents the reasons for the choice of topic, the legal background of value exploration, as well as the methods used in Veszprém county in the field of value exploration and the results achieved. The second part of the study presents the establishment and activities of the creative circles of the Balaton Uplands (Alsóörs Lace Workshop, Felsőörsi, Paloznak and Tótvázsonyi Embroidery Circles), the impact of their joint professional leader on the successful operation of the communities, and summarizes the research results.

A témaválasztás okai, kutatási kérdések

A településeknek 2012. óta van lehetőségük helyi értéktárak létrehozására és működtetésére. Erre a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény ad felhatalmazást, és amelyet a 324/2020. (VII.1.) a magyar nemzeti értékek és hungarikumok értéktárba való felvételéről és az értéktár bizottságok munkájának szabályozásáról szóló kormányrendelet irányít. 2013-tól, nyolc év viszonylatában úgy véltem, érdemes lenne megvizsgálni, hogy mely települések éltek ezzel a lehetőséggel és milyen hatásokkal. Kíváncsivá tett az is, hogy a helyi alkotóközösségek életére hogyan hatott az értéktár létrejötte. Mennyire volt ennek a „gerjesztő” erőnek meghatározó szerepe megalakulásukban? Ez volt témaválasztásom egyik oka.

Témaválasztásom másik okát az adta, hogy 2013-tól, amióta a Nemzeti Művelődési Intézetnél dolgozom, gondozom az értéktárakhoz kapcsolódó területet a Veszprém Megyei Igazgatóságon. Vezettem a települési értéktárak elnevezésű projektsorozatot, melynek során közel 80 települést értünk el a 8 év alatt a megye mind a 10 járásából. Ennek az értéktári támogató munkának az eredménye, hogy a megalakult a helyi értéktár bizottságok száma

napról napra emelkedik. Ezen kívül folyamatos szakmai tanácsadással segítem a helyi értéktárak működését (pl. a létrehozás módja és lépései, az SZMSZ összeállítása, a javaslatok elkészítése). Külső szakértőként, illetve tagként részt veszek a megyei és több helyi értéktár bizottság tevékenységében (Veszprém, Bakonyjákó, Nemetbánya, Paloznak).

Megfigyeltem azt, hogy a településeken működő alkotókörök hozzájárultak a helyi értéktárak létrejöttéhez, illetve tevékenységük szinte elsőként került be az adott település értéktárába. A legtöbb helyen ezeknek az alkotóköröknek a tagjai aktívan részt vesznek a település közösségi életében és a helyi értéktár bizottságok munkáját is segítik.

A Nemzeti Művelődési Intézet kiemelten fontosnak tartotta a helyi kézműves alkotókörök létrejöttének segített támogatását. Ilyen volt az „Újra öltünk és örökítünk” elnevezésű projekt, melynek az volt a célja, hogy minél többen vegyenek újra kézbe hímzőtűt, ismerjék meg és dolgozzák fel tájegységük mintakincsét, illetve újra alakuljanak meg hímző körök, szerte az ország kistelepülésein. Ennek a programnak a szervezésében és megvalósításában jómagam is aktívan részt vettem. Veszprém megyében öt település kapcsolódott be a folyamatba, közülük a tótvázsonyi és a felsőörsi alkotócsoporthal foglalkozom kiemelten.

Kutatásom során az alábbi Balaton-felvidéki településeken működő alkotókörök létrejöttét, tevékenységét dolgozom fel és mutatom be:

- Alsóörsi Csipkeműhely
- Felsőörsi Hímzőműhely
- Paloznaki Hímzőkör
- Tótvázsonyi Hímzőműhely.

Közös bennük, hogy mind a négy közösség szakmai vezetője Szuperné Bohus Judit Gránátalma-díjas népi iparművész hímző, csipkeverő. Úgy vélem, az ő szerepe és személyisége meghatározó a közösségek létrejöttében és eredményes tevékenységében, így ezt a területet is részletesen körbejárom.

Vizsgálom azt is, hogy milyen hatást gyakoroltak egymásra a helyi értéktár bizottságokkal ezek a közösségek. Hogyan vált élővé a hungarikum mozgalom „Minden értéknek legyen közössége!” jelmondata ezeken a településeken? Mi a közösségi értéktárak lényege?

Mind a négy településnek vannak külhoni, testvér települési kapcsolatai a Felvidéken, illetve Erdélyben. Azt is megvizsgálom, hogy milyen hatást gyakoroltak az alkotókörök, illetve a helyi értéktár bizottságok ezekre a külhoni településekre? Elindult-e ott is az értéktárak felmérése? Létrejöttek-e helyi értéktárak vagy alkotókörök? Mennyire segítették a Balaton-felvidéki települések a folyamatokat?

Kutatásom során alkalmaztam az Ortutay Gyula és Dégh Linda nevével fémjelzett egyéniségkutatás módszerét. Egy személyiség teljes repertoárjának a vizsgálatát Lanczendorfer Zsuzsanna dolgozta fel, aki édesapja életútjának tükrében vizsgálta, gyűjtötte össze Lanczendorfer Károly folklór alkotásait, pl. dalait, táncait, anekdotáit. A kutatómunkámban vizsgált egyéniséggel, így Szuperné Bohus Judittal nagyon sokat konzultáltam, ezeknek az anyagát beépítettem a dolgozatba. Az életút-interjú mellett beszélgettem az érintett települések polgármestereivel, értéktár bizottsági tagjaival, úgynevezett *kevert típusú interjúk* formájában. Az előre megfogalmazott kérdések mentén olyan spontán beszélgetések zajlottak, amelyben az elhangzott információk megerősítették az alapinformációkat. Az interjúkat dokumentumok, fotók, alkotások összegyűjtése és elemzése, valamint a szakirodalom széleskörű feldolgozása egészítette ki.

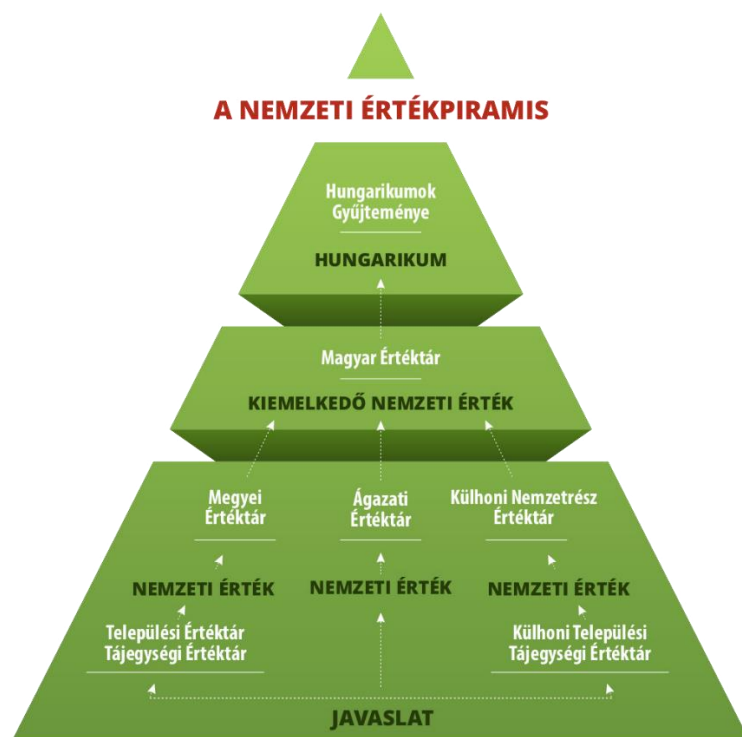
Az értéktárak törvényi háttere és előzményei

2012. évi XXX. törvény megalkotását megelőzte egy széles társadalmi összefogás keretében végzett értéktáró mozgalom. A 77/2008-as országgyűlési határozatban már akkor rögzítették, hogy a magyar értékek sajátos tulajdonságokkal rendelkeznek. A határozat kiemelte, hogy a hungarikumok megőrizendő, egyedülálló nemzeti értéket képviselnek, illetve azt, hogy fontos a nemzet érdekében kiemelkedő értékeket megőrizni, átörökíteni. Ebben kérték fel a kormányt, hogy dolgozza ki a hungarikumok rendszerezését, valamint megőrzésének és hasznosításának lehetőségét. (Horváth 2014:11-12)

Veszprém megyében dr. Horváth Zsolt - aki 2006 és 2014 között volt országgyűlési képviselő - szívügyének tekintette az értéktáró mozgalom elindítását, szorgalmazta a közös gondolkodást, az ún. Közkincs Kerekasztalok létrejöttét. 2009-ben mini-konferencia sorozatot szervezett a megyében, kistérségenként egy helyszínen (Alsóörsön, Nagyvázsönyban, Bakonyjákón, Dudaron, Ósiben, Herenden, Tüskeváron, Sümegen és Tapolcán), partnerségben a Veszprém Megyei Közművelődési Intézettel, a Veszprém Megyei Népművészeti Egyesülettel és a Pannon Térség Fejlődéért Alapítvánnyal. Az eseményre a polgármestereket, az önkormányzati képviselőket és a civil szervezetek képviselőit várták. A megbeszélések célja a hungarikum mozgalom beindítása volt, valamint az, hogy felhívják a figyelmet arra, hogy a legkisebb település is rendelkezik értékekkel, amelyek nem csak a gasztronómiát jeleníthetik meg. A programsorozat eredményeként megjelent a köztudatban a hungarikum, a helyi értékek fogalma, kialakult az a mag (települések, szervezetek, egyének), akik az induló mozgalom élére álltak és tudatosan fogtak hozzá a helyi értékek összegyűjtéséhez. Az összefogás eredményeként szintén ebben az időszakban zajlott az a mintaprogram, ami a fiatalokat célozta meg olyan módon, hogy miként vehetnének részt tevékenyen a helyi értékek feltárásában. 20 település 25 fiatalja rövid felkészítést követően megismerkedett a fotózás, a videózás, az adatbázis építés, a honlap készítés alapjaival. Ők voltak azok az első ifjú értékőrök, akikre a Pannon Ifjúsági Értékőr Hálózat épült. Nívós kiadványok láttak napvilágot: 2010-ben elkészült a „Hagyományok, értékek és hungarikumok Veszprém megyében” című, 2012-ben a „Lovak, lovasok Veszprém megyében” című, 2013-ban „Ízek, illatok, receptek – a vidék éléskamrája” című könyv. 2013-ban, szinte elsőként az országban, megalakult a Veszprém Megyei Értéktár Bizottság, s vált a megye a hungarikum mozgalom „zászlóshajójává”. (Horváth 2014)

Az értéktárak kialakulásának jogi hátterét a Hungarikum törvény és a hozzá kapcsolódó rendelet adja. A törvény rögzíti a nemzeti érték és az értéktárak fogalmát, szól a nemzeti értékek azonosításáról és rendszerezéséről. Kirajzolódik az ún. nemzeti értékpiramis, amelybe az értékeket rendszerezik.

1. ábra: A nemzeti értékpiramis
(Forrás: <http://hungarikum.hu/>)

Ennek az alulról felfelé építkező rendszernek a legalján a települési és tájegységi, valamint a külhoni települési és tájegységi értékek találhatók. Fontos, hogy az elcsatolt, egykori Magyarországhoz tartozó nemzetrészek értékeit is ide sorolja. Bemutatja azt az utat, hogyan válhat egy települési érték akár hungarikummá. Azt a szellemiséget tükrözi, hogy a legkisebb települési érték is nemzeti érték, minden település rendelkezik ilyennel, a lényeg az, hogy bekerüljön ebbe a rendszerbe. Egy-egy értéket nem minősít az, hogy a piramis melyik szintjén áll, a lényeg az, hogy a helyi közösség számára fontos legyen és értéknek tartsák. Helyi szinten történik a döntés, hiszen a helyi közösségek és emberek ismerik leginkább az ott található kincseket. Bárki kezdeményezheti egy érték felvételét a formanyomtatvány kitöltésével, az illetékes bizottsághoz történő benyújtásával.

Amennyiben az adott érték konkrét településhez vagy tájegységhez köthető, az első lépés a települési/tájegységi/ágazati értéktárba történő felvételre irányuló javaslati adatlap kitöltése és annak mellékleteivel együtt történő benyújtása - a jellemzően önkormányzatok által működtetett - települési vagy tájegységi értéktár bizottsághoz. A felvételt nyert javaslatban foglalt érték ettől fogva nemzeti érték.

Ezt követően, a települési értéktárban található értéknek - amennyiben megyei jelentőséggel bír -, a megyei értéktár bizottsághoz történő felterjesztése következik a megyei értéktárba történő felvételhez készült javaslati adatlap kitöltésével, benyújtásával.

A megyei, illetve ágazati vagy külhoni nemzetrész értéktárba való felvételt követően lehetőség nyílik a nemzeti érték kiemelkedő nemzeti értékkel történő felterjesztésére, azaz a Magyar Értéktárba való felvételének kérelmére, amennyiben megfelel a kiemelkedő nemzeti érték definíciójának. A felterjesztés a Kormányrendelet Magyar Értéktárba történő felvételre irányuló javaslati adatlap kitöltésével és a megyei értéktárba vagy ágazati értéktárba vagy a

külhoni nemzetrész értéktárba történő felvételről szóló határozat Hungarikum Bizottsághoz való benyújtásával történik.

A következő lépcsőfok a Magyar Értéktárba már felvételt nyert, azaz kiemelkedő nemzeti érték hungarikummá nyilvánításának, azaz a Hungarikumok Gyűjteményébe való felvételének kérelme. A hungarikum a magyarság csúcsteljesítményét jelölő gyűjtőfogalom, amely olyan megkülönböztetésre, kiemelésre méltó értéket jelez, amely a magyarságra jellemző tulajdonság, egyediség, különlegesség és minőség. Ezt az előterjesztést ismét a Hungarikum Bizottsághoz kell benyújtani a Hungarikumok Gyűjteményébe történő felvételhez készített javaslati adatlap kitöltésével. (<http://hungarikum.hu/>)

Közösségi értékfeltárás Veszprém megyében

A Nemzeti Művelődési Intézet Veszprém Megyei Igazgatósága 2013 óta aktívan segíti a helyi értéktárak megalakulását, partnereivel közösen, különböző módszerekkel. Ennek is köszönhető, hogy Veszprém megyében már több mint 100 településen jött létre helyi értéktár. Azonban a mennyiségi növekedés mellett a helyi értékfeltárás közösségivé tétele legalább annyira fontos feladat.

Az elmúlt időszakban a megye településein az alábbi lépéseket segítettük:

0. Vegyük számba az értékeinket!

1. Testületi döntés: jöjjön létre értéktár és legyen gazdája!

2. Jöjjön létre közösség az értékek gyűjtésére!

3. Legyen mozgalom a helyi értékek gyűjtéséből!

4. Minden érték mögött álljon egy közösség, amely továbbélíti azt!

Tapasztalataink alapján az értékfeltárás ezzel a metodikával a helyi közösség aktivizálásának, bevonásának eszköze lehet, melyre rá kell irányítani a települések és a közösségi művelődésben dolgozók figyelmét. Ezért fontosnak tartjuk partnereinkkel együtt, hogy a szemléletet és a módszereket széles körben ismertté és adaptálhatóvá tegyük, valamint a hungarikum mozgalom terén mind a közművelődés, mind az oktatás területén további, új lehetőségeket keressünk. Ezekre a célkitűzésekre több projektünk is irányult a megyében.

Az elmúlt időszakban többféle módon nyújtottunk módszertani segítséget a települések és az értéktár bizottságok számára, mindig a helyi igényekre reagálva, a következő módszerekkel:

1. Települési vagy térségi értéknapi rendezvényeket szerveztünk a falvakban, melynek célja a tájékoztatás, a jó példák bemutatása és a motiváció megteremtése volt. Szakavatott előadók beszéltek a Hungarikum-törvényről, a fiatalok bevonásának módjairól és lehetőségeiről, a megyei jó gyakorlatokról és elért eredményekről. A falvak nemcsak helyszínei voltak a programnak, hanem tevékeny közreműködői is. Ha több település vett részt, egymást is jobban megismerhették, és a közösségi értékfeltárás iránti lelkesedést is könnyebb volt felkelteni. Komplex módon mutatták be helyi értékeiket: betekintést nyújtottak a településük történetébe, érték-kiállítást szerveztek, gasztronómiai bemutatót tartottak a helyre jellemző ételekből és süteményekből, felléptek a különböző helyi művészeti csoportok.
2. Szakmai-módszertani segítséget nyújtottunk azokon a településeken, ahol már megalakult az értéktár bizottság, de még nem indult el az értékek felvétele, személyes konzultációs lehetőséget biztosítottunk számukra a felmerült problémák megbeszélésére.

3. Az „Otthonról Haza” projekt keretében a közösségi beszélgetés módszerével interaktív települési értéknapokat szerveztünk. Két alkalommal közösségi beszélgetések keretében, néhány fő aktív helyi résztvevő közreműködésével térképeztük fel a helyi értékeket, a harmadik alkalommal pedig egy települési értéknap megszervezésére került sor.

1. kép: Közös beszélgetés Balatonudvariban 2019
(Fotó: Győri Gyula)

Mindegyik módszer eredményes lehet, ha a résztvevők kellő motivációt és lendületet kapnak ahhoz, hogy elinduljon az aktív értéktári tevékenység.

Több olyan projektünk is zajlott, ami ezekre az alapokra, valamint a megyei erősségekre, sajátosságokra épült.

2014-ben a Hungarikum Klubok Veszprém Megyei Közössége projektünkben az értékörzésben, értékgyűjtésben élen járó, aktív településeket, civil szervezeteket és közösségeket szólítottuk meg és fogtuk össze. A 10 helyszínt látóútszerűen jártuk körbe, hogy megismerjük ezeket a településeket és értékeiket, valamint az ott zajló jó gyakorlatokat. A projekt végére a kialakult kapcsolatok megerősödtek, új együttműködések és egy olyan különleges hálózat alakult ki, amelynek a tagjai azóta is együtt dolgoznak különböző formákban, pl. közös programokat szerveznek, pályázatokat írnak, kiadványokat készítenek. E folyamat tovább erősítette a megyei értékfeltárásban részt vevők közösségét.

2017-ben az Ifjúsági Értéktör Program hálózati mentorálása történt meg 3 településen: Csabrendeken, Balatoncsicsón és Bakonyjácán, amelynek keretében az értéktör csoportok motiválása mellett sor került az ÉrtékPiramis társasjáték településekre történő adaptálására. Fontosak voltak ezek a fiatalokkal zajló beszélgetések, a játékos formában történő ösztönzésük, hiszen új lendületet kaptak az értékgyűjtéshez és az értékek feldolgozáshoz, hozzájárult az ifjúsági értéktörök hálózatának megszilárdításához.

A 2019-ben megvalósult „Értékek Iskolája – értékes iskolák” elnevezésű projektünk célja az volt, hogy összegyűjtsük azokat a módszereket, amelyeket alkalmazva a helyi értékek hangsúlyosabban jelenhetnek meg a közoktatásban. A program keretében megalakított Veszprém Megyei Hungarikum Műhely alapítói olyan pedagógusok, közművelődési szakemberek, a közösségi értékfeltárás elkötelezett szereplői voltak, akik már rendelkeztek ezen a téren tapasztalatokkal, jó gyakorlatokkal. Ezeket összegyűjtöttük egy online kiadványban, melynek segítségével a feldolgozott jó gyakorlatok és tapasztalatok minden érdeklődő, később csatlakozó számára elérhetővé válnak. Terveink szerint tovább bővítjük a Műhelyt olyan új tagok bevonásával, akik szívesen alkalmaznák az adaptálható módszereket. Folytatjuk a már működő jó gyakorlatok összegyűjtését, ehhez kapcsolódóan pályázatot írunk ki. A jelentkezők a jó gyakorlat adatlap kitöltésével tudják bemutatni az általuk a közoktatásban, illetve a helyi közösségekkel való együttműködésben alkalmazott módszereket. Metodikájukat egy szakmai nap keretében mutathatják be a poszterséta módszer alkalmazásával.

Veszprém megyében a Megyei Értékünnepet 2016 óta rendezzük meg a Megyei Önkormányzattal és a Megyei Értéktár Bizottsággal közösen. Célunk, hogy az eseményen összegezzük az éves, értéktárakhoz kapcsolódó tevékenységeket, helyet adva az ismerkedésnek és a hálózat erősítésének is. Fontos az is, hogy a találkozók mindig olyan kistérségeken valósul meg, amely élen jár az értékfeltárásban, illetve törekszünk arra, hogy a program a megye minden járásába eljusson, így Herend, Alsóörs, Nyárád és Bakonybél adott otthont az eseménynek az elmúlt években. A szakmai konferencia keretében megyei, más megyei és külföldi jó gyakorlatok mutatkoztak be. A gazdag települési értéktárakon a helyi értékek mellett megjelentek a megyei értékek. Az Értékünnepen került sor ünnepélyes keretek között az adott évben felvett megyei értékek számára az emléklapok, plakettek átadására. A programot kulturális műsor, kézműves foglalkozások, mesterség bemutatók színesítették. 2018-tól az interaktivitásra helyeztük a hangsúlyt. Meghirdettük „Az én falum, az én városom” kreatív alkotópályázatot, működött ifjúsági értékőr műhelysarok, valamint Érték-mozi is. 2019-ben a nagy sikerre való tekintettel „Az érték velem van!” fotópályázat keretében szelfit készítettek helyi értékeikről a pályázók. A résztvevők három műhelymunkában különböző, az értékfeltáráshoz kapcsolódó témát dolgoztak fel.

2. kép: IV. Veszprém Megyei Értékünnep Bakonybélben, 2019
(Fotó: Győri Gyula)

2013 óta a kétfévente, Budapesten megrendezett Magyar Értékek Napján megyénk értékgazdagságát kézműves alkotásokkal, kiadványokkal, fotókkal, a helyi és a megyei értékek kézzelfogható megjelenítésével illusztráltuk. A terményáldáshoz elkészített kosárban megjelent pl. a levendula, a mandula, a tökmag, illetve a hozzájuk kapcsolódó, különböző termékek. A programot színesítették megyénk kulturális életének meghatározó szereplői, a balatonfüredi reformkori hagyományőrzők, a bakonyi betyárok és a devecseri a Fláre Beás Együttes.

3. kép: III. Magyar Értékek Napja Budapesten 2017
(Fotó: Győri Gyula)

Összegzés

Értéktári támogató tevékenységünk eredménye, hogy több helyi érték vált így megyei értékke. Számos nyertes Hungarikum – pályázat valósult meg sikeresen, értékeket bemutató nívós kiadványok születtek. Erősítjük, hogy a helyi értéktár ne csak egy kataszter legyen, hanem használják és hasznosítsák azt különböző módokon, így pl. eszköze lehet a kulturális alapú gazdaságfejlesztésnek. Előtérbe került az értékalapú gondolkodás, amely a helyi értékeket középpontba állító programok megvalósítását eredményezi. Örömteli, hogy mentorálásunk hatására erősödik a partnerség az értékfeltárás elkötelezett szereplői között, és folyamatosan bővül az a módszertani példatár, amely hozzájárul ahhoz, hogy a helyi közösségek aktívan bekapcsolódjanak az értékfeltárás folyamatába, élővé téve a hungarikum mozgalom „Minden értéknek legyen közössége!” jelmondatát.

A tanulmány második részében a kutatás konkrét eredményei kerülnek bemutatásra.

A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Tudományos Diákköri munkát végzők számára alprogramja támogatta.

Felhasznált irodalom:

- Dégh, Linda (1960): Az egyéniségvizsgálat perspektívái. In: Ethnographia. LXXI. 28-44.
- Értékekre hangolódva - A nemzeti értékgyűjtés módszertani kézikönyve (2016): Budapest, Nemzeti Művelődési Intézet
- Horváth, Zsolt (szerk.) (2014): Minden közösségnek vannak értékei – Az értékgyűjtő mozgalom kezdete. Veszprém.
- Horváth, Zsolt (szerk.) (2018): Minden értéknek legyen közössége – Értékfeltáró jó gyakorlatok. Budapest, NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.
- Lanczendorfer, Zsuzsanna (1998): Höveji csipkétől a „höveji tányérig.” Egyéniségvizsgálat egy új alkotás kapcsán. In: Honismeret. XXVI. évf., 5. szám, 44-48.
- Lanczendorfer, Zsuzsanna (2007) „Mindent apámról...” Egy sokoróaljai iparos emlékei. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Ortutay, Gyula (1981): A nép művészete. Budapest
- Voigt, Vilmos (1977): Egyéniségkutatás címszó. In: Magyar Néprajzi Lexikon I. (szerk.: Ortutay Gyula) Budapest 643.
- 2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200030.tv>
Letöltés: 2021.02.27.
- 324/2020. (VII. 1.) Korm. rendelet a magyar nemzeti értékek és hungarikumok értéktárba való felvételéről és az értéktár bizottságok munkájának szabályozásáról
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2000324.kor>
Letöltés: 2021.02.27.
- <http://hungarikum.hu/>
Letöltés: 2021.02.27.

A tanulmányban felhasznált fotók a Nemzeti Művelődési Intézet Veszprém Megyei Igazgatóságának projektjei alkalmával készültek. Fotók: Győri Gyula

Minorics Tünde:***Örökség és érték közösségi hasznosulása***

Absztrakt: A tanulmány a Pécsi Tudományegyetem Művelődéstudományi Tanszéke és a Határokon Túli Magyarságért Alapítvány ezredfordulót követő, szervezetekkel és közösségekkel való együttműködésen alapuló kutatásait és projektjeit mutatja be. A közös tevékenység fókuszában a település közösségének a saját kulturális örökségéhez való viszonya, a kulturális örökség és a helyi érték közösségi hasznosulása, az értékválasztás áll. A módszertani szempontú kutatások és projektek tervezése, az események szervezése, illetve mindezek egymásra épülése a megvalósult folyamatok összefüggéseit is láttatja.

Abstract: The paper presents the research and projects of the Department of Cultural Studies at Pécs University and the Foundation for Transborder Hungarians based on the cooperation with different organizations and communities after the Millennium. This research has a number of determinants, which are in the focus of the whole project, namely the relation of the local community to its own cultural heritage, or the exploitation of the cultural heritage and local values, furthermore the valuation of local values. The planning of methodological research and projects, the organization of events and the interaction among all of these make visible the implemented processes.

Kutatók és civilek együttműködésének kezdete

Jelen tanulmányban a *Pécsi Tudományegyetem Művelődéstudományi Tanszékének* az ezredfordulót követő, civil szereplőkkel történő együttműködésekben alapuló, a kulturális örökség közösségi hasznosulását és az értékválasztás módszerét vizsgáló projektek tervezését és események szervezését, illetve mindezek egymásra épülését, folyamatát mutatom be. A folyamat fókuszában a település közösségének a saját kulturális örökségéhez való viszonya állt. A projektek egymásraépülését, kérdésfeltevését egyrészt a *Művelődéstudományi Tanszék* és a pécsi székhelyű *Határokon Túli Magyarságért Alapítvány* több éve zajló kutatási és projekttervezési együttműködéséből következő tapasztalatok inspirálták, másrészt az a fogalmi és szemléleti diskurzus, amely hatást gyakorol az örökségeinkhez és értékeinkhez való viszonyulásunkra, azok használatára, hasznosulására közösségeinkben. E diskurzusok mind közéleti, mind kultúrpolitikai, mind tudományos téren zajlottak és zajlanak napjainkban is, de olyan kodifikációs és jogalkotási folyamatok is kísérték, amelyek hatékonyan voltak képesek ráirányítani a figyelmet a közösségi örökségre, a települési értékekre. Ilyen volt a szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló 2003. évi UNESCO egyezmény (*Convention for the Safeguarding and Intangible Cultural Heritage*), amelyhez Magyarország 2006-ban csatlakozott. 2008 szeptemberében megalakult a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Bizottsága, melynek feladata az egyezmény hazai megvalósításának és a nemzetközi együttműködéseknek a kidolgozása, a magyar örökségek nemzeti jegyzékre történő kiválasztása, majd abból válogatva a nemzetközi listára történő felterjesztés (www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=00011). Ezt követően a 2012. évi magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló törvény kihirdetésével lehetővé vált a

magyarság értékeinek összegyűjtése, értéktárban történő összesítése, és amely a piramisépítéshez hasonlóan, alulról építkező, többlépcsős folyamat során a hungarikummá nyilvánításig emelhet fel települési értékeket. Mind a ratifikáció, mind a törvény a közösségek kezébe helyezi az értékválasztás jogát és ismeri el a közösségi értékek jelentőségét. Az ehhez szükséges és az értékvédelem alapjául szolgáló dokumentációk lehetővé teszik a kutathatóságot, a hozzáférést, a nyilvánosságot, így a tudásáramlást, a figyelemfelkeltést, a megbecsülést, a mások gyakorlatának megismerését, így a gyakorlatból való tanulást, az átvételt vagy új gyakorlatok születését.

A tanszék és az alapítvány együttműködése a Kárpát-medence magyarságát megszólító konferenciák szervezésével indult, amelyek kezdettől az örökség és érték fogalmának kortárs értelmezésével adtak lehetőséget a szakmai párbeszédre. Hazai és külhoni magyar szervezetek és intézmények, közéleti szereplők és kutatók vitatják meg, hogy közösségi értékeink miként formálják identitásunkat, miként alakítjuk, gazdagítjuk mi magunk is kulturális örökségeinket. A témák évről évre érintik a kulturális örökség hazai és nemzetközi kultúrpolitika összefüggéseit, a kulturális örökség közvetítésének formáit, módszereit, a kulturális örökségre és helyi értékekre épülő közösségi tervezést, közösségfejlesztést és helyi gazdaságfejlesztést. A konferenciák mellett a közös projektek kidolgozásával a magyar tárgyi és szellemi örökség megőrzéséhez, a kulturális örökségek számbavételéhez és helyi hasznosulásához kívántak szakmai támogatást nyújtani.

Az alapítvány, együttműködve az tanszéki kutatókkal, 2004-től a *Szagrális értékeink* elnevezésű digitális adattár létrehozására, azaz a Kárpát-medence szagrális objektumainak fotózással történő gyűjtésére és digitalizálására vállalkozott. A külhoni szagrális emlékek, templomok, freskók, kápolnák, szentek szobrai, temetők, kálváriák, út menti keresztek digitális összegyűjtésével a magyarság letelepedésének és kultúrájának egyedi, különösen jelentős és jelentésekkel teli emlékeire hívta fel a figyelmet. A horvátországi gyűjtés és a magyar szervezetekkel való kapcsolat a déli szláv háborút lezáró esztendő súlyos gazdasági gondjait mutatta meg és hívta fel a figyelmet az intézményrendszeri hiányosságokra, a szakemberhiányra, az identitáserősítés és az értékmentő akciók szükségességére.

1. kép A drávaszögi Vörösmart település helyi gyűjteménye a háború után
(Forrás: Minorics 2006)

Ebben az időszakban (2004-2010) zajlott a Pécsi Tudományegyetem *Néprajz –Kulturális Antropológia Tanszéke*, a Pécsi Tudományegyetem Pollack Mihály Műszaki Kar Tervezési és Építészeti Ismeretek Tanszéke és a Drávaszög és Szlavónia magyar lakta települései (Pélmonostor, Kórógy, Haraszti, Nagybodolya, Vörösmart és Laskó) és azok közösségeinek bevonásával zajló értékmentő felmérés, amelynek eredményeként az említett települések épített örökségének, lakóházainak, gazdasági épületeinek, közösségi építményeinek a felmérése és dokumentálása történt meg, több mint 60 épületét felmérésével és interjúk készítésével. A *Határokon Túli Magyarságért Alapítvány* az eredményeket bemutató anyag (tablók, műszaki rajzok, makettek, fotók, akvarellek és vegyes technikájú képek) kiállításon, szakmai fórumokon és konferenciákon való bemutatását, és ezzel Drávaszög és Szlavónia magyar népi építészettörténeti emlékeinek és az elkészült tanulmánykötetnek (Kondor 2011) népszerűsítését vállalta fel. A kiállítás látható volt Vajdaságban, Felvidéken, Erdélyben, Muravidéken, Kárpátalján és több magyarországi helyszínen is.

Külhoni magyar települések gyűjteményei és azok identitáserősítő szerepe

A többéves eredményes munkakapcsolat a magyar közösségek igényeinek megismerését, közös célok megfogalmazását eredményezte. A *Művelődéstudományi Tanszék* kutatói és hallgatói, a *Határokon Túli Magyarságért Alapítvány* képviselői és önkéntesei, baranyai kézművesek és fotóművészek egy csoportjának összefogásával 2008-ban vette kezdetét a *Táj és Ház* projekt, amelynek célja a határon túli magyar helyi gyűjtemények és tájházak, az azokat működtető szervezetek felkeresése volt. A települések közösségeivel való kapcsolatfelvétel

célja pedig az volt, hogy a helyi közösségeket érdekeltté, aktívvá tegyék a helyi tárgyi és szellemi örökség gyűjtésében, megőrzésében, hasznosításában. Szakmai segítséget kívántak nyújtani a gyűjtemények közösségi fejlesztésére, valamint a közösségek identitásának a gyűjteményeken keresztül történő megerősítéséhez. A tervezett terepmunka során a helyi gyűjtemények (magán, civil, intézményi) és a helyi közösségek közötti kapcsolat lényegét és megnyilvánulásait kívánta vizsgálni, valamint arra a kérdésre kereste a választ, hogy a tárgyaknak, amelyeket helyiként, azaz lokális szimbólumként határozzunk meg, valóban társadalmi/kulturális identitásokat tulajdoníthatunk-e.

A horvátországi magyar falvakban (Pélmonostor, Haraszti, Nagybodolya) tapasztaltak azt mutatták, hogy a háború utáni értékmentés vágya a nehézségek ellenére a helyiek elköteleződését eredményezte és a gyűjteménynek történő ajándékozás gesztusával fejeződött ki. A gyűjteménybe kerülő tárgyak ezáltal többnyire elszakadnak korábbi biográfiájuktól, új életszakaszukban pedig elsősorban a külső, esetleg turisztikai érdeklődést elégítik ki. A helyi közösség ezek után ritkán kerül kapcsolatba (egy-egy kiállítás esetén) a helyi kötődésű tárgyakkal, már nem hasznosul a helyi identitásépítésben. A drávaszögi magyar falvak (Pélmonostor, Haraszti, Nagybodolya) felkeresése után a vajdasági Doroszló következett, ahol a hagyományok és a tárgyi emlékek megőrzése többszöri próbálkozás után sem alakult kedvezően. 1993-tól azonban Kistamás Katalin, Raj Rózsa és Nagy István találkozásának köszönhetően a közösség még fellelhető tárgyi anyagából összegyűjtöttek annyit, hogy egy doroszlói parasztház teljes berendezését bemutathassák. A helyben megőrzött és helyreállított műemlék jellegű, népi építészeti értékeket hordozó gazdaházban használati és gazdasági tárgye gyűjtéseket, életmódot jelző, állandó néprajzi kiállítás jött létre. Magánereőből, helyi szakértő gyűjtők és tárgyadományozók révén, támogatók jóvoltából egy kulturális centrum jött létre. A tájház a falu igényével és egyetértésével, valamint a falusi építészet és néprajzi muzeológia munkatársai segítségével valósult meg, amely a 20. század első harmadára jellemzően hiteles, ugyanakkor a 21. század igényeinek is megfelelően és alakíthatóan formáltak meg. Jelentősége legalább három tényezőből áll. A helyi elhivatott hagyományfeltárás, a mentés és a megőrzés követhető példája mára a kulturális értékek, technológiák és tevékenységek továbbadásának és éltetésének alapját adja a helyi közösségnek, a magyar identitás, a lokalitás és megőrző helye és forrása lett.

2. kép A doroszlói tájház
(Forrás: Minorics 2007)

Valamennyi vizsgált településen a gyűjteményhez vagy tájházhoz kapcsolódó, a helyi közösség bevonásával, a helyi közösségekhez alkalmazkodó, az adott tárgyi kultúra értelmezésén alapuló bemutatókkal és programokkal (kézművesség, múzeumpedagógiai módszerek), terepgyakorlattal egybekötött alkotótábor zajlott. A drávaszögi és vajdasági települések után (2007) az erdélyi Csernátonban, a Haszmann Pál Múzeumban folytatódott a projekt, és ezzel egy máig tartó, előre nem tervezett folyamat indult el.

KaPoCs program a csernátoni Haszmann Pál Múzeummal

A Táj és Ház projekt 2007-ben az előkészítő év után a csernátoni Haszmann Pál Múzeumba szervezett táborral folytatódott. A tábor a település megismerését célzó adatgyűjtés, dokumentumok feldolgozása, majd a helyszínen a település, a közösségi terek feltérképezése, a helyi közösség, a település meghatározó alakjainak megismerése, a közösségi találkozások megtapsztalása, spontán beszélgetések, interjúk következtek.

Az 1973-ban nyílt csernátoni múzeum a Damokos Gyula kúriában és annak parkjában, illetve kertjében helyezkedik el, amelyet alapítójáról, Haszmann Pálról 1999-ben nevezték el. A gyűjtemény alapját Haszmann Pál (1902–1977) pedagógus és Haszmann Pálné Cseh Ida (1909–2003) magángyűjteménye képezi. Öt nagy kiállításcsoport tekinthető meg az intézményben. A közel kéthektáros kert adta lehetőségeket kihasználva, már az alapítás első évétől kezdődően felépült egy kisebb skanzen, székelykapukkal, székely házakkal, a régióra jellemző temetővel, a méhészet tárgyi kultúrájával. A múzeum szabadterei részlegének további látványossága a az Erdély-szerte egyedülálló mezőgazdasági szerszám- és gépkiállítás, az öntöttvas-művesség emlékeit bemutató kályhamúzeum, a technikatörténeti kiállítás. A múzeum főépületében, a

Damokos-kúriában található az alapkiállítás, benne viseletek, textilek, bútorok, használati tárgyak. A múzeum területén működik a Csernátoni Népfőiskola, amely áprilistól októberig fogadja a hagyományos mesterségek – fafaragás, bútorfestés, nemezelés, székelykapu-építés stb. – megismerésének lehetőségével élni kívánó alkotókat. A Csernátoni Népfőiskola és a Haszmann Pál Múzeum tevékenysége szorosan összekapcsolódik a 2006-ban megalapított Haszmann Pál Közművelődési Egyesületével, amely a Bod Péter Közművelődési Egyesület mellett, mint bejegyzett jogi személy, segíti a két intézmény munkáját. Az egyesület alapításakor egy 33 évvel korábban megkezdett munkába kapcsolódott be, elsődleges célkitűzése a múzeum gyűjteményének gyarapítása, bemutatása, népszerűsítése. Háttérintézményként pályázatokkal segíti az alkotótáborok megszervezését, különböző kiállítások rendezését, kiadványok szerkesztését, képzések, találkozók szervezését a múzeum és a népfőiskola programjainak keretében. Megalakulása óta több magyarországi és hazai kulturális és közművelődési intézménnyel is együttműködik, közös programokat, tevékenységeket szervezve. (Dimény-Haszmann 2013:75-84)

A Haszmann Pál Múzeum gondozója a néhai Haszmann Pál utódjaként három fia és azok családjai. 2008-ban a vezetője még ifj. Haszmann Pál volt, később a feladatot lánya, Dimány-Haszmann Orsolya néprajzkutató vette át. A település és a helyi társadalom megismeréséből, a beszélgetések és interjúk tartalmából arra lehetett következtetni, hogy a múzeum látogatása ritka, vagy nem jellemző a helyiek részéről. A múzeum területére belépők többsége egyéni vagy csoportos kiránduló, turista, anyaországi látogató. A pécsi csoport 2008-ban baranyai kézművesek kiállítási anyagával érkezett, amelynek installációját a múzeum területén helyezte el, a helyiek látogatására számítva. Közben a csoporttal érkezett fotóművészek járták a falut és életképeket készítettek a csernátoni emberek mindennapjairól, a település épített örökségéről és a helyi emberekről. A csoport többi tagja interjúkat készített, spontán beszélgetéseket kezdeményezett a településen. Megkezdődött a kiállítási információ terjesztése, a szóbeli invitálás, majd a múzeum környezetében, a közösségi csomópontokon való figyelemfelkeltő plakátok elhelyezése. A megnyitón alig 50 helyi, valamint legalább ennyi éppen a múzeumba érkező látogató vett részt. A következő napokban a helyiekkel való spontán találkozások során további helybélieket szólítottak meg, és a gyerekeket kézműves foglalkozásra hívtak meg. A tábor ideje alatt napról napra többen keresték meg a kiállítást és a kézműveseket.

3. kép Kiállítás baranyai kézművesek munkáiból a csernátoni Haszmann Pál Múzeumban
(Forrás: Minorics 2008)

4. kép Hosszú István pécsi fotós csernátoni gyerekek között
(Forrás: Minorics 2008)

A következő évben (2009) az elmúlt évi terepmunka során készült nagyméretben kinyomtatott és fóliázott portrékkal érkeztek a pécsiek, és a fotókat a múzeum előtti utcában, kötelekkel a

múzeumba vezetve, annak udvarában állították ki. A megnyitót megelőző napokban a településen plakátolva és személyesen invitálva hívták fel a figyelmet az eseményre. Mivel a helyiek az előző évi találkozások alapján már számítottak a róluk készült fotókra, többszáz résztvevője volt a megnyitónak. A meglepetés az volt, hogy aki megtalálta magát a kiállított fotókon, megkapta a róla készült képet. A feltétel az volt, hogy mielőtt elviszi magával, lefotózták a fotóját tartva.

5. kép Csernátoni emberek portréiból nyílt kiállítás
(Forrás: Minorics 2009)

Ebből már adódott a következő év feladata. Valamennyi „kép a képen” fotót kinyomtatva újabb kiállítás keretében adták át a fotókat, de ekkor már a tulajdonosát a lakókörnyezetében látogatták meg és fotózták le, így létrehozva a „a kép a képen a képen” a három évet felölelő portrét. Az így készült fotók 2010-ben, az Európa Kulturális Fővárosa projekt keretében szabadtéri óriásfotókon jelentek meg Pécs főterén. 20 darab óriásfotón jelentek meg Csernáton lakói, egy közösség tagjai, idősek és fiatalok, lakókörnyezetük és az erdélyi táj. „A Kép a képen a képen” fotósorozat az emberi történetek így egyszerre szóltak az utazásról és a találkozásokról. Emberi történeteket, sorsokat fűzött fel, ami mellett nem lehetett közömbösen elhaladni. Olyan utazásról szólt, amely során kapcsolatok alakultak, barátságok szövődtek és közösségek figyeltek egymásra. A kiállítás Pécsen, Csernátonban, testvértelepülésén Bólyban, Nagyszébenben is kiállításra került, végül az alapítvány a csernátoni múzeumnak adományozta.

6. kép Hús darab három méter széles két méter magas óriásfotóból álló szabadtéri kiállítás
(Forrás: Minorics 2009)

A fotózást és kiállításokat évről évre bővülő és gazdagodó események kísérték. Így az erdélyi évek a KaPoCs elnevezést kapták, benne a Pécs és Csernáton települések kezdőbetűjét hangsúlyozva. A táborok szervezése a következő évektől Pécssett is megvalósult. Mindkét helyszínen előadásokkal, kiállításokkal, nyitott alkotó tevékenységekkel, amelyekben mindig lényeges szerepe volt és van a helyi kultúra megnyilvánulásának és a helyi közösségek megszólításának, a szakmai tapasztalatcserének.

A következő években további projektek valósultak meg, egy részük közös kutatási célok alapján. Ilyen volt az „Isten veletek és velem” című kiállítást létrehozó kutatás, ami egy komplex szakmai és ismeretterjesztő programként emlékezett meg az I. világháború áldozatairól és hőseiről. A pécsi kutatás vezérfonala az volt, hogy az I. világháborút „alulnézetből”, a kisember szemszögéből, a hétköznapi életen keresztül mutassa be. Hogyan élték meg a háború napjait a fronton, a fogságban élők, és az otthon maradottak. A korszak miliójét személyes tárgyak, fényképek, zenei emlékek és a mindennapi élet lenyomataiként keletkezett szövegek segítségével ragadták meg a szakmai közreműködők, a kiállítás interpretációja, illetve az előadók. A programok földrajzi súlypontját a történelmi Baranya jelentette, de a Drávaszög mellett az egész Délvidéket, tehát a közeli Vajdaságot, illetve a Muravidéket is érintette. Dimény-Haszmann Orsolya muzeológus a Haszmann Pál Múzeum gyűjteményét használta fel a témához, ahol számos I. világháborús tárgyi emléket őriznek, ez adja háttérét a tárlatnak, amely nem a statisztikákról szól, nem a könyvekből ismert történelmet ismétli, hanem azt mutatja meg, hogyan élték meg a katonák és szeretteik a hosszú háborús éveket. Helyi hősöket emel ki, azok naplói, levelei, személyes tárgyai révén idézi meg a kort. A kiállítás arculatát hivatásos belső építész, Damokos Csaba képzőművész alakította ki, aki a rá jellemző eleganciával tervezte meg a pannókat, amelyek mozgathatóak, költöztethetőek. A két kutatásból megszülető kiállítási koncepciók összeillesztésével izgalmas képet nyújtott az 1914 és 1918 közötti időszakról. (Minorics 2016)

7. kép I. világháborúra emlékező kiállítás
(Forrás: Minorics 2016)

A „TÁR-HÁZRÓL-HÁZRA” közös eseménysorozat a Kárpát-medencei magyarság közösségi identitásának megerősítéséhez, nemzeti értékeink közvetítéséhez kívánt hozzájárulni. A projekt keretében a Baranyai Értéktár Bizottsággal és a délvidéki Külhoni Nemzetrészek Értéktár Bizottságaival együttműködve műhelymunka keretében létrehozott koncepció keretében a nyilvántartott értékeket népszerűsítő hazai és külhoni interaktív kiállítások és rendezvények szervezését valósította meg. A közösen megtervezett és létrehozott kiállítás kiemelt célja az volt, hogy a kortárs kutatások, gyűjtők eredményeit is bevonja a bemutatásba, közösségek értékeire fókuszáljon, ugyanakkor a bemutatással a helyi és hagyományos értékek aktualizálására inspirálják a kiállításokkal találkozó közösségeket, ezzel is erősítve a helyi közösségek identitását. A Nemzeti és Külhoni Értéktárak, valamint a Hungarikumok jegyzéke baranyai és délvidéki elemeinek széleskörű, sokoldalú bemutatása, valamint a kölcsönös figyelemfelkeltés és megismertetés egy-egy térség közösségi hagyományain, helyi értékein keresztül közvetítette azok közösségi, helyi és nemzeti jelentőségét. A létrejött vándorkiállítás, mint közvetítő módszer az interaktivitás, a „jó gyakorlat” és a kiemelkedő értékek és példák bemutatásának eszközével kívánta megvalósítani céljait.

8. kép Baranyi hungarikumok kiállítása Csernátonban
(Forrás: Minorics 2017)

Ugyancsak közös kutatási és közvetítési céllal jött létre a *Míves Reformáció* elnevezésű kutatási projekt, amelynek végső célja az volt, hogy utazó kiállításként a figyelemfelkeltés eszközével, szakrális és kulturális értékek felmutatásával mutassa be a legismertebb és egykor a leginkább elterjedt református művészeti alkotást, a festett kazettás templomi mennyezetű templomokat. A program további célja volt a magyar szakrális kulturális értékek megőrzése, digitalizálása és dokumentálása a magyarság számára, a szakrális adattár bővítése, közösségi kapcsolatok építése olyan településeken, ahol festett kazettás református és unitárius templomok találhatóak, és ezzel a kiállításokon megjelenő anyagon és interaktív lehetőségeken keresztül felhívja a figyelmet ezen értékekre, védelmük fontosságára, a helyi közösségek identitásának megőrzésében betöltött funkciójára. A fotóanyag segítségével tervezett interaktív játékok (puzzle, memóriajáték, kockakirakó) táblafestő, kifestő program készült szakemberek (néprajzkutató és kézművesek) és partnerszervezetek (civil szervezetek, helyi közösségek, egyházi szervezetek) segítségével készült el. Az utazó kiállítás a fotóanyagból készült molinókkal és játékokkal valósult meg.

9. kép Míves Reformáció című interaktív bemutató
(Forrás: Minorics 2017)

A tábor tizedik évében Csernátonban és Pécsett és is megünnepelték a kerek évfordulót, amelyeken további két évfordulóra is emlékeztek, mivel a Határokon Túli Magyarokért Alapítvány megalakulásának 25., illetve a Haszmann Pál Múzeum alapításának 45. évfordulóját ünnepelte. A csernátoni Haszmann Pál Múzeum az ünnepi alkalomra intézménytörténeti kiállítással készült, amely az eltelt évtizedek történeti áttekintését adta. A Határokon Túli Magyarokért Alapítvány pedig sokszínű tevékenységét bemutató „Kell egy kapu” című kiállítással készült. Júliusban Csernátonban emlékeztek, míg szeptemberben Pécsett tekintettek vissza az elmúlt évtizedre. Ez alaklomból újból megnyitották a múzeumkertben a „Kép a képen képen” óriásfotó-kiállítást és a Terítéken című, a Baranya megyei kézművesek által alkotott, a hétköznapi és az ünnepi étkezés kellékeit bemutató tárlatot.

Közösségekkel együttműködő múzeum elismerése az Erdélyi Magyar Értékek Tárában

Írásommal a civil szereplőkkel és közösségekkel együttműködő, a kulturális örökség közösségi hasznosulását és az értékválasztás metódusát célzó kutatások és projektek tervezését, események szervezését, illetve mindezek egymásra épülését, egy lehetséges és megvalósult folyamatát kívántam bemutatni. Az írás további apropóját az a tény adja, hogy a magyar Földművelésügyi Minisztérium Erdélyben a Kriza János Néprajzi Társaságot bízta meg az értékfeltáró és értékmegőrző mozgalom beindításával, szakmai felügyeletével és az Erdélyi Magyar Értékek Tára létrehozásával (Jakab-Vajda 2016:22). Ennek a szakmai munkának eredményeként és egyben elismerésként került az Erdélyi Értéktárba a csernátoni Haszmann Pál Múzeum. A múzeum gyűjtő- és kutató munkája mellett elismerést kaptak rendszeresen megszervezett kulturális programjai és projektjei is, így a Csernátoni Burrogtató, ami egy őszi nagyrendezvény. Célja az Erdély-szerthe egyedülálló mezőgazdasági szerszám- és

gépgyűjtemény értékes darabjainak restaurálása és bemutatása a széles közönségnek. Ez a gyűjteménycsoport nagy érdeklődésre tart számot a közönség részéről is, tanúja a vidék gazdálkodási múltjának, ezért is célja a múzeumnak, hogy mind inkább közönségbaráttá tegye, programok és a kiállítás korszerűsítése által. A Csernátoni Burrogtató több ezer érdeklődőt vonz alkalmanként a múzeumba, akik egésznapos szakmai és kulturális programba kapcsolódhatnak be (gépésztalálkozó és -tanácskozás, régi traktorok felvonulása a helység utcáin, cséplésbemutató, kézműves műhelyek, népzenei koncert, gyermektáncház, népi gyermekjátékok bemutatása, felkínálása stb.), évente egy-egy korabeli mezőgazdasági gépet kiemelten kezelő, arra a figyelmet összpontosító elképzelésben. Jelentősége van nemcsak az intézmény, de a település és a régió szempontjából is, hozzájárul a turizmus fejlődéséhez is, amellet, hogy felhívja a figyelmet a múzeumban összegyűjtött értékes tárgyi anyagra. (<http://www.kjnt.ro/ertektar/ertek/haszmann-pal-eletmuve-es-hagyateka>)

Az értéktárban elismerést kapott a múzeumban zajló élethosszig történő tanulás elősegítése is. Az intézmény nagy hangsúlyt fektet a múzeumpedagógiára, ezáltal egyrészt közönsége értő utánpótlását törekszik biztosítani folyamatosan, másrészt gyűjteménye rendhagyóbb, friss rálátású, interaktív megismerését lehetővé tenni. Kiemelkedő programjai például a farsangi népszokások ismertetése a magyar nyelvterületről, a csernátoni lovasmaszkázás, a nemzeti ünnepre történő közös készülést, a húsvéti készülődés, a Múzeumok Éjszakája, alkotóműhelyek, gyermektáncház, rendhagyó tárlatvezetés, filmvetítés, a székely népi életformával ismerkedés. A sepsiszentgyörgyi Bod Péter Megyei Könyvtárral szervezi nyaranta olvasó- és kézműves táborát. Évente közel négyszáz, nagyrészt fiatal résztvevője van azoknak a képzéseknek és táboroknak a múzeumban, amelyek keretében a fafaragás és a bútorfestés szakmai titkait lehet elsajátítani. Ugyancsak hangsúlyos a könyvbemutató, író-olvasó találkozó, változatos témájú ismeretnépszerűsítő előadások szervezése, gyakran társítva zenei elemekkel.

A múzeummal párhuzamosan működő Csernátoni Népfőiskola táboraiban megvalósul a cselekvő hagyományápolás, a fiatalság készségeinek, szépérzékének, formanyelvének fejlesztése, az alkotó tevékenységre való nevelés, a díszítő kedv felébresztése, a tárgyi anyanyelv elsajátítása és a közösségi élet erősítése.

Végezetül megemlítem azt a megtisztelő tényt, hogy az Erdélyi Magyar Értékek Tárában helyet kapott a Pécsi Tudományegyetemmel és a Határokon Túli Magyarságért Alapítvánnyal közös *KaPoCs program* is, amelynek a közösségi „terepmunka” módszereinek bővítése, fejlesztése, a magyar tárgyi és szellemi örökség megőrzésének szakmai segítése a célja. E célok a Kapocs, illetve a Táj és Ház elnevezésű csernátoni és pécsi táborokban valósultak meg az eddigiekben, előadásokkal, kiállításokkal, nyitott alkotó tevékenységekkel, amelyekben mindig lényeges szerepe volt és van a helyi kultúra értékeinek és a helyi közösségek megszólításának.

A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Kutatócsoportok számára alprogramja támogatta.

Felhasznált irodalom:

- Dimény-Haszmann Orsolya (2013): A csernátoni Haszmann Pál Múzeum. In: Kinda István (szerk.): A Székely Nemzeti Múzeum. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 75-84. p.
- Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.) (2016): Érték és közösség. A hagyomány és az örökség szerepe a változó lokális regiszterekben. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- Kondor Tamás (2011): Népi építészetünk nyomában. Drávaszög és Szlavónia. Pélmonostor, p.167.
- Minorics Tünde (2016): „Isten veletek és velem” ÉLET – TÖRTÉNELMEK: 2016. március 17 - április 18. Pécs, Pannon Magyar Ház Pécs, Magyarország: Határokon Túli Magyarságért Alapítvány (2016), 55 p.

Ponyi László:

***Társadalmiasítási folyamatok, közösségi részvétel és az
önkéntesség jellemzői a közművelődésben -
Közművelődési intézmények és közösségi színterek reprezentatív
felmérése
2. rész***

Absztrakt: Tanulmányunk alapja egy országos reprezentatív kutatás, amely a közművelődési intézmények és színterek társadalmi beágyazottságát vizsgálta. A kérdőíves kutatásban a közművelődési közösségi színterek tevékenységi körére, azok helyi közösségekre gyakorolt hatására, társadalmi hasznosságára fókuszáltunk. Fontos elemzési szempontként jelentkezett még a közösségi művelődés intézményrendszere társadalmiasítottságának, a helyi közösség társadalmi, közéleti és kulturális hálójába való beágyazottságának felmérése, elemzése és értékelése. Ezekben a keretekben kérdeztünk rá többek között az intézményi önkéntességre, az iskolai közösségi szolgálatra és a közérdekű önkéntes tevékenységre.

Abstract: Our study is based on a nationally representative study examining the social embeddedness of community culture institutions and venues. In the questionnaire research we focused on the scope of activities of the community culture institutions and venues, their impact on local communities and their social utility. An important analytical aspect was also the assessment, analysis and evaluation of the socialisation of the institutional system of community culture and its integration into the social, public and cultural fabric of the local community. In these frameworks, we asked about, among other things, institutional volunteering, school community service, and the various voluntary activities in the institutions of community culture.

Bevezetés

A „Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás” EFOP-1.3.1-15-2016-00001 kiemelt projekt keretében létrejövő „Magyarországi múzeumok, könyvtárak és közművelődési intézmények reprezentatív felmérése” című kutatás az NMI Művelődési Intézet Nonprofit Kft., a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ és az Országos Széchényi Könyvtár konzorciuma révén valósult meg 2017-2018-ban. A felmérés legfőbb célja az volt, hogy átfogó képet adjon különböző vizsgálati dimenziókban a magyarországi múzeumi, könyvtári és közművelődési intézmények társadalmi-közösségi beágyazottságáról. Jelen tanulmány részben a reprezentatív vizsgálat megállapításaira, részben a közművelődési statisztika vonatkozó adataira alapozva, azt tovább részletezve, a közművelődési szakterület elemző bemutatásának második része.³ Tanulmányunk első részében az országos vizsgálat

³ A vizsgálat kutatási jelentése 2019-ben jelent meg (Ponyi-Arapovics-Bódog 2019). A kutatás koordinálását, az adatok feldolgozását, a közművelődési szakterület elemzését az NMI Művelődési Intézet Nkft. Cselekvő közösségek

kutatási céljait, kérdéseit, módszertanát, mintavételi sajátosságait tekintettük át, éppen ezért annak részletes bemutatására itt már nem vállalkozunk. Az empirikus adatok alapján elemeztük az intézmények és színterek társadalmi szerepvállalását, a helyi közösségbe való beágyazottságát és civil partnerségi viszonyait (Ponyi-Juhász 2021).

A második részben, jelen tanulmányunkban elsősorban a közművelődésben megjelenő társadalmiasítási folyamatokra, közösségi részvételre és az önkéntesség különböző dimenziókban megjelenő jellemzőire fókuszálunk. A könnyebb értelmezés érdekében, a vizsgálat alapvető módszertani adatait azért itt is megmutatjuk: a kutatásba 221 közművelődési intézményt és 383 közösségi színteret vontunk be (összesen 604 színtér). Az adatok összegyűjtéséhez kérdőíves módszert használtunk fel, amely 8 kérdéscsoportban 55 kérdésből állt össze. Az adatfelvétel 2017. június-szeptember között valósult meg. A reprezentatív vizsgálatban az alábbi kutatási kérdésekre kerestünk válaszokat:

- Milyen mértékben és miképpen tudnak a helyi lakosok és közösségeik hatást gyakorolni a kulturális intézmények tevékenységére?
- Milyen mértékben és miképpen veszik figyelembe az intézmények a helyi lakossági és közösségi igényeket?
- Milyen eszközökkel segítik elő az intézmények a lokális közösségek megerősödését, a helyi társadalmak összetartozását, tágabban értelmezve milyen hatásokat gyakorolnak a kulturális intézmények a helyi társadalomra?
- A kulturális intézményekben dolgozók mennyiben tekintik feladatuknak, küldetésüknek helyi szinten a társadalmi kohézió erősítését, valamint a közösségfejlesztést?
- Mennyire vonja be a helyi kisközösségeket, csoportokat az adott kulturális intézmény a működésébe?
- Van-e az intézményben önkéntes? Milyen keretek között történik a foglalkoztatásuk?
- Az esélyegyenlőségi szempontokat figyelembe veszi-e működésében és tevékenységében a kulturális intézmény?
- Mennyiben és milyen módon képes hozzájárulni az intézmény a társadalmi kohézió erősítéséhez lokális szinten?

Az empirikus kutatás közművelődést érintő eredményei 2. rész

Társadalmiasítás, bevonás, közösségi részvétel

Beke (2017:5) alapján, a társadalmiasítás közművelődési intézményrendszerre is vonatkozó fogalmát tekintve, azokat az intézményeket tekinthetjük társadalmiasított formában működőnek, amelyek a tevékenységük tervezési, megvalósítási és értékelési folyamataiba bevonják a helyi lakosokat. Beépítik azok igényeit, észrevételeit, aktív résztvevőként számítanak rájuk a különböző közművelődési és közösségépítői folyamatokban. Mindezen módszerek, eljárásmodok mechanizmussá, olyan folyamattá és intézményi működési sajátossággá válnak, amelyek aztán egy idő után beépülnek az intézményi dokumentumokba is.

A társadalmiasításnak öt, egymástól markánsan elkülöníthető szintjét különböztetik meg: a tájékoztatást, a konzultációt, a bevonást, az együttműködést és a felhatalmazást. Ezeket az

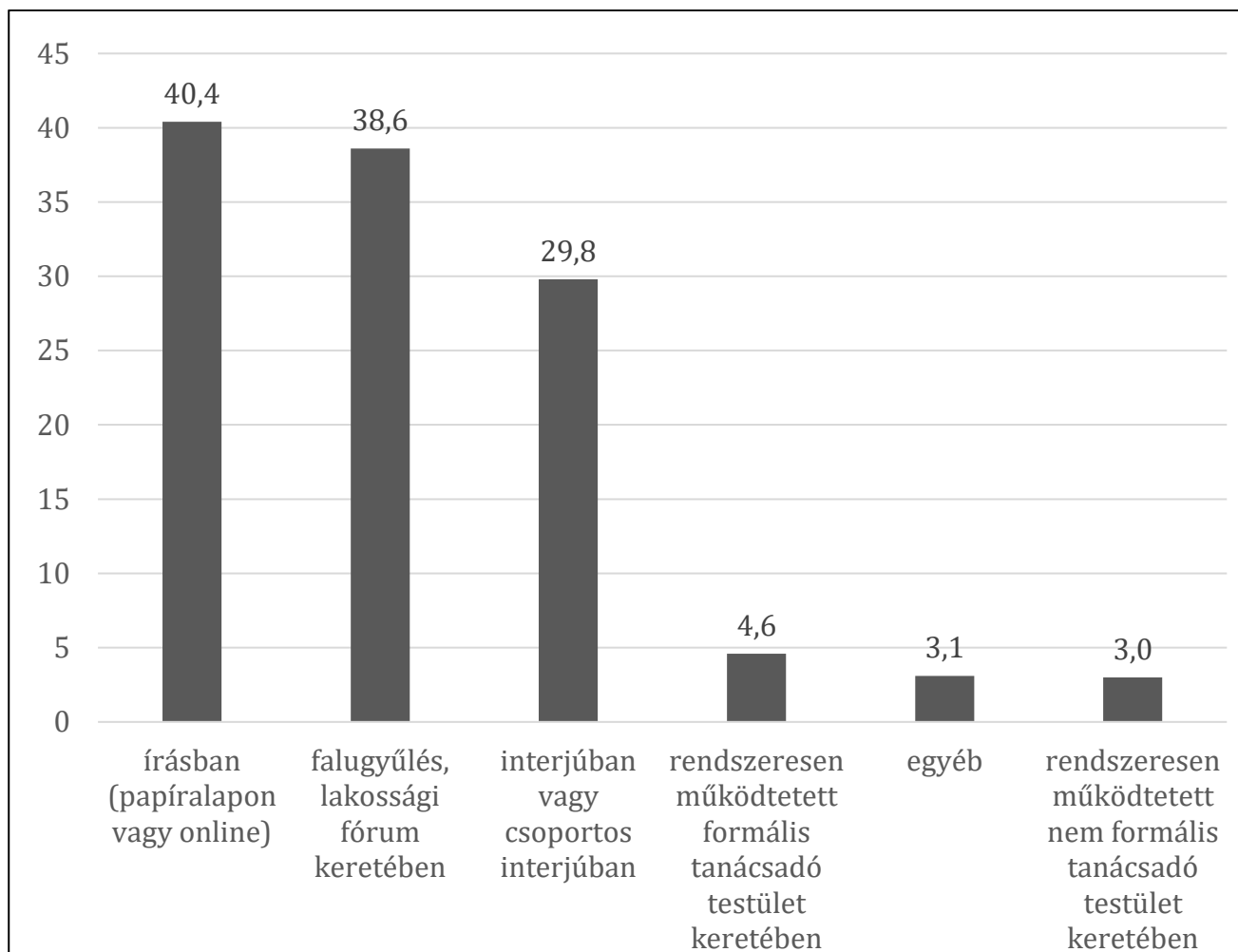

egymásra épülő szinteket számos elméleti és néhány empirikus kutatás is taglalja már. **A vizsgálatok tapasztalatai alapján kijelenthetjük, hogy a közösségi művelődés mindennapjaiba egyelőre nem épültek be és nem hasznosultak sem az ezzel kapcsolatos kutatások, sem a szakmai-módszertani útmutatók, amelyek az elmúlt időszakban láttak napvilágot** (Beke 2017, Arapovics et al. 2019:22, Csordás 2017, Kuthy-Megyesi – Ponyi 2019). A közösségi részvétel nem csak a helyi közösségek bevonása az intézményi folyamatokba dimenzióban értelmezhető és elemezhető, hanem a másik irányban is. Éppen ezért vizsgáltuk azt is, hogy a közművelődési intézmények szakemberei hol és milyen módon vesznek részt a helyi társadalom különböző színterein, szakmai, közéleti fórumain. Vagyis szakmai tudásukat, tapasztalataikat milyen módon és milyen esetekben teszik hasznossá a szűkebb közösségük számára. **Össességében a közművelődésben megjelenő társadalmiasítási folyamatokat komplex fogalomként kezeljük: egyszerre tekintjük azt szemléletnek, módszernek és tevékenységnek is egyben.**

A vizsgálat alapján a közművelődési szervezetek túlnyomó többsége, 70%-a már megkérdezte a látogatóit a színterek tevékenységével kapcsolatban. Erre leggyakrabban a papír vagy online alapú kérdőívet választották (40,4%). A vélemények kikérését többségében falugyűlések, lakossági fórumok keretében (38,6%), illetve egyéni vagy csoportos interjú formájában tették meg (30%). A bevonás magasabb szintjének tekinthető rendszeresen működtetett formális (4,6%) vagy nem formális tanácsadó testületek (3%) egyelőre kis számban fordulnak elő a közművelődés intézményrendszerében.

Meg kell jegyeznünk azt a sajnálatos tényt is, hogy a társadalmiasítási, bevonási folyamatok ezen része egyáltalán nem működik a megkérdezett szervezetek 30%-ában. A megkérdezett intézmények 85,6%-ának nincs a dokumentumaiban rögzítve a helyi lakosság bevonásának módja az intézmény tevékenységének tervezésébe, megvalósításába és értékelésébe. (1. ábra)

1. ábra: Intézmény látogatóinak megkérdezése, bevonásuk formája, ezek előfordulási aránya a közművelődési szervezetek körében 2017. (M= 604, %)

A kutatás tapasztalatai alapján, az együttműködés rendkívül változatos formáit találjuk a civil közösségek és színterek között, azonban a civilek, művelődő közösségek tudatos, folyamatos és rendszerszintű bevonása a stratégiai tervezési folyamatokba már ritkábban fordul elő. Ennek az alapidokumentumokban való dokumentálása még ritkább. Úgy gondoljuk, hogy a társadalmiasítás, a helyi lakosság, a civil szervezetek még teljesebb bevonása a közművelődési folyamatok tervezésébe, szervezésébe szemléletváltást is igényel a közművelődésben. Úgy véljük, ezt a folyamatot egyes intézményekben a dolgozók szakmai „arisztokratizmusa,” a jogszabályi előírások korábbi hiánya, a tudatos minőségbiztosítási folyamatok hiánya akadályozhatja. **Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy összességében a szakmaterület a tudatos társadalmiasítási folyamatoknak és azok dokumentálásának a kezdeti időszakában jár.**

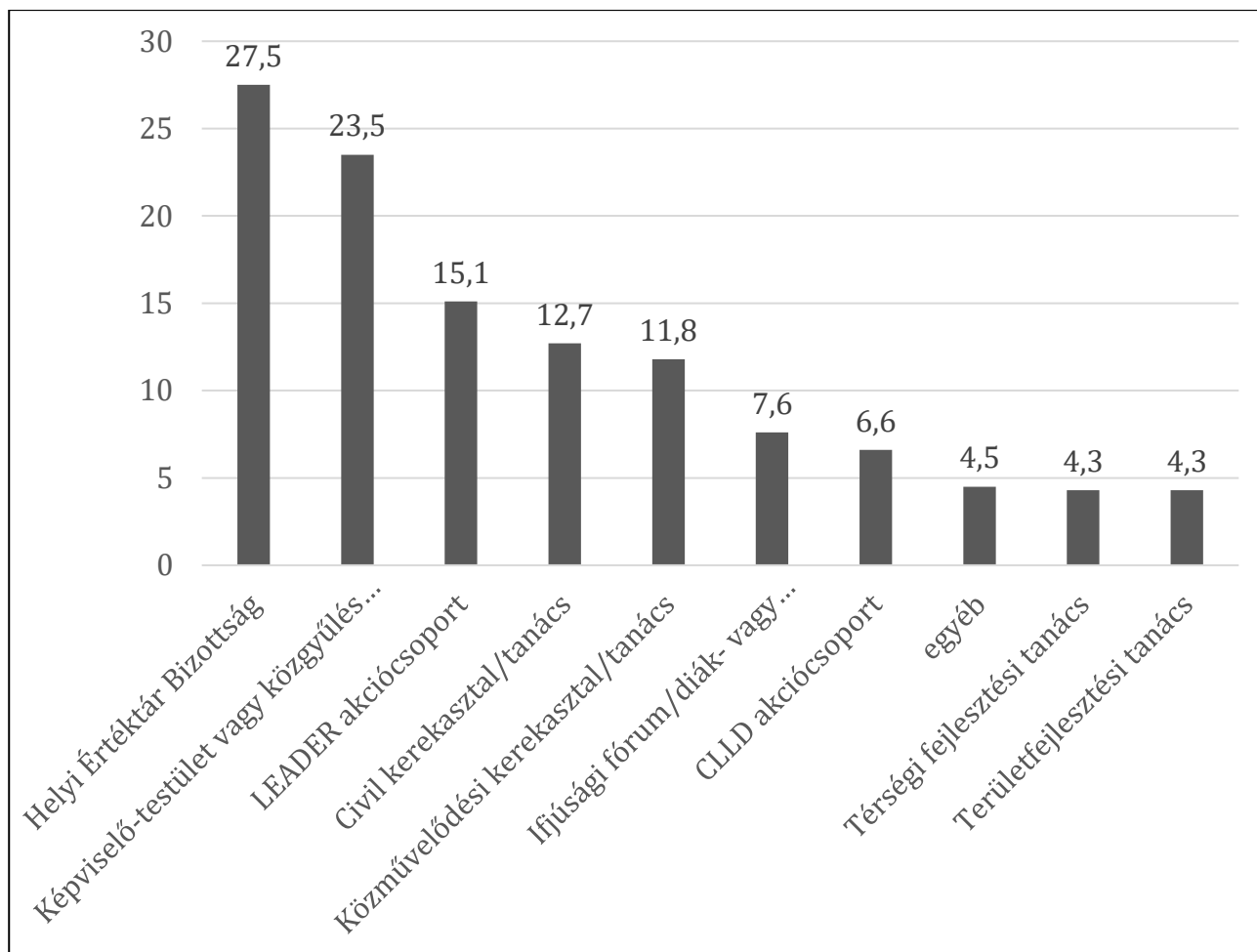
Az intézménynek és munkatársainak társadalmi/közéleti szerepvállalása

A 2. ábra alapján a megkérdezett intézmények munkatársai elsősorban a helyi értéktár bizottságokban (27,5%), a képviselő-testületek vagy közgyűlések kulturális ügyekkel foglalkozó szakbizottságaiban (23,5%) vállaltak szerepet. Ez érhető is, hiszen a közművelődési szakemberek már az értéktári tevékenység kezdeti időszakában bekapcsolódtak a településeken az ezzel kapcsolatos szervezési folyamatokba.⁴ Természetesnek és érhetőnek, bár hosszabb távon nem minden esetben tartjuk szerencsésnek azt, hogy **a helyi politikai döntéshozó szervezetekben, főként a képviselő-testületekben is megjelennek a kulturális, közművelődési szakemberek.** Úgy gondoljuk, hogy ez elsősorban azokra a kistépülésekre jellemző, ahol kevés az értelmiségiek, ezen belül is a kulturális szakemberek száma. A szakemberek sokoldalú szerepvállalását bizonyítja, hogy részt vesznek a településeken funkcionáló civil kerekasztalokban (12,7%), is. A LEADER akciócsoportokban való részvételt sok esetben azok kulturális, közművelődési vonatkozásai indokolják (15%)

⁴ A magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény. A „Hungarikum” törvény korábban hatályos változatában szerepelt az a kitétel, hogy az értéktár vonja be munkájába a helyi, illetve megyei közművelődési feladatellátás országos módszertani intézményét, továbbá értékek gyűjtésével, megőrzésével, hasznosításával foglalkozó országos és területi illetékességű szakmai és civil szervezeteket. A hatályos muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény (továbbiakban Kultv.) 77. § (3) a) alapján a közművelődés intézményeinek feladata többek között, hogy segíti a közösségi tevékenységeket, a művelődő közösségek működését, ösztönzi a társadalmi összetartozást és a közösségek kulturális értékteremtésben való aktív részvételét. A 85. § f) szerint ugyancsak feladat a területi feladatellátásban a területi szintű értéktárak összeállításának módszertani segítése, a területi kulturális regiszter gondozása, az adott terület és a főváros szellemi, tárgyi, természeti kulturális örökségének, környezeti, művészeti, közművelődési sajátosságainak bemutatása, közreműködés a digitális archívum működtetésében.

2. ábra: Munkatársak részvételi aránya közéleti szerepvállalásainak szintereiben 2017. (M= 604; %)

Társadalmiasítás és önkéntesség, az önkéntesség mérőszámai a közművelődésben

Társadalmiasítás és önkéntesség

Az önkéntesség valamely tágabb közösség részére végzett anyagi ellenszolgáltatás nélkül zajló tevékenység. A szűkebb baráti, családi közösségeken kívül zajlik és alapvetően önként vállalt feladatok ellátását jelenti (Csordás 2017:11). A közösségi művelődésben zajló pozitív társadalmiasítási folyamatok egyik pozitív eredménye a társadalmi tőke erősödése a helyi közösségekben. Ennek egyik fontos mérőszámának, indikátorának tekintjük az önkéntesség megjelenését és elterjedtségét az intézményrendszerben. Kölcsönös folyamatról beszélhetünk, hiszen a társadalmiasítás folyamata minőségi és mennyiségi szempontból is visszahat(hat) az önkéntességre, azt pozitívan módon erősíti a közösségi szinterek és az önkéntesek együttműködésének különböző dimenzióiban. **A társadalmiasítás folyamata feltételezi, erősíti és támogatja az önkéntes tevékenységet, az pedig jótékonyan hat vissza a társadalmiasítás különböző szintjein megvalósuló folyamatokra.**

A közművelődési területen megjelenő markáns önkéntes tevékenység, ahogy a civil szervezetekkel való együttműködés is, elválaszthatatlan részét képezi a jelentkező alapszolgáltatások és feladatok ellátásának. A szakmaterületen jelentkező önkéntes tevékenység az intézményrendszer működési sajátossága. Az önkéntes tevékenységről szóló jogszabály részletesen fejt ki az önkéntes tevékenység közművelődési intézményrendszerre is vonatkozó jogi alapjait.⁵ Ösztönözi, egyben dokumentálható mederbe is igyekszik terelni ezt a fajta tevékenységet. Fontos jelezni azonban, hogy az önkéntes munka megjelenése, elterjedése és népszerűsége már a jogszabály megjelenése előtt is jellemző volt a közösségi művelődésben. A művelődő közösségek, klubok, körök, szakkörök vezetői, tagjai sok esetben ellenszolgáltatás nélkül tevékenykednek az intézményrendszerben. **A közösségi művelődés fontos, a társadalmi tőke jelenlétét is mutató jellemzője az, hogy megfelelő, támogató körülmények esetén, az együttműködést rögzítő dokumentum nélkül is szerveződnek és működnek önkéntesek, önkéntes közösségek az intézmények és színterek holdudvarában.**

Az önkéntesség mérőszámai a közművelődésben

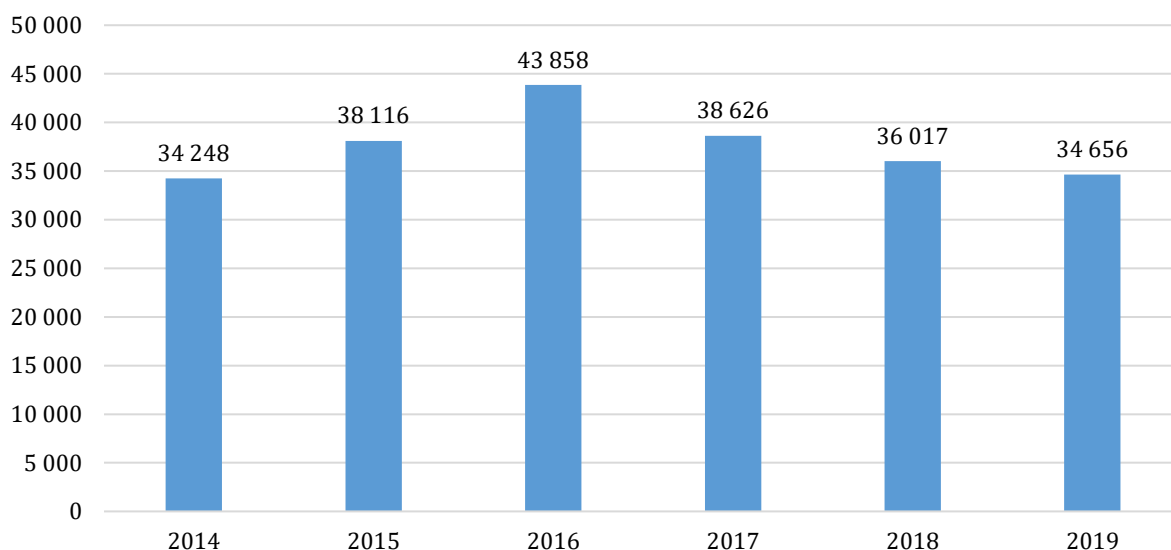
Az országos közművelődési statisztika idősoros adatai⁶ alapján, az önkéntesek számának alakulását jól szemlélteti a 3. ábra, amelyben láthatjuk, hogy a 2015-2018 közötti kiugró létszámtól eltekintve, az önkéntesek száma így is igen magas, közel 35 000 fő az intézményrendszerben. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a statisztikában a 2013-2019. között megvalósuló hagyományos, illetve Kulturális Közfoglalkoztatási Programban alkalmazott személyek is ebben az önkéntes és egyéb alkalmazottak feltüntetett statisztikai adatsorban kerültek bejegyzésre. Azt gondoljuk tehát, hogy a kiugró adatok egyrészt a kulturális és hagyományos közfoglalkoztatási programban jelentettek számával vannak összefüggésben. Másrészt pedig a 2016-2015-ös kiugró adatok annak (is) köszönhetőek, hogy a Nemzeti Művelődési Intézet a 2013-as évtől kezdve kiemelt figyelmet fordított szakmai-módszertani munkájában az önkéntes tevékenység kultúrájának továbbfejlesztésére, megerősítésére és támogatására a közművelődés területén. 2014 januárjában hozta létre a szervezetén belül az Országos Önkéntességi Szakmai Központot. Működésének két éve alatt a Központ 2 konferenciát és 4 szakmai napot szervezett, munkatársait 27 alkalommal hívták meg előadónak különböző szakmai napokra és konferenciákra.⁷ (Varga-Sipos 2016)

⁵ 2005. évi LXXXVIII. törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről.

⁶ A 288/2009. (XII. 15.) Korm. rendelet az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program adatgyűjtéseiről és adatátvételeiről szóló jogszabály rendezi a közművelődési statisztikai adatszolgáltatás folyamatát.

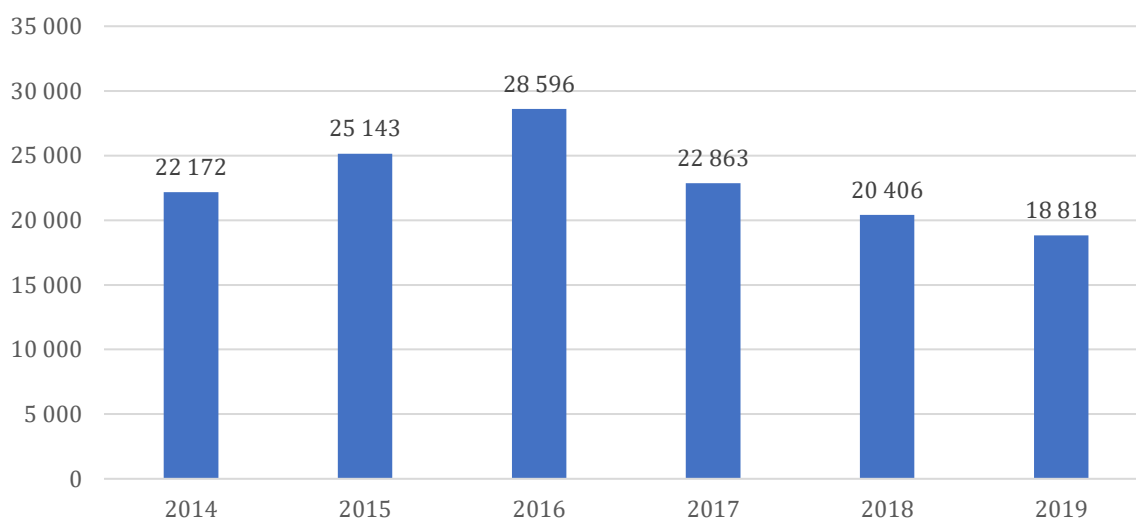
⁷ Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a 2013-2019. között megvalósuló hagyományos, illetve Kulturális Közfoglalkoztatási Programban alkalmazott személyek is ebben az önkéntes és egyéb alkalmazottak feltüntetett statisztikai adatsorban kerültek bejegyzésre.

3. ábra: Önkéntesek száma a közművelődési intézményrendszerben 2014-2019 (fő)

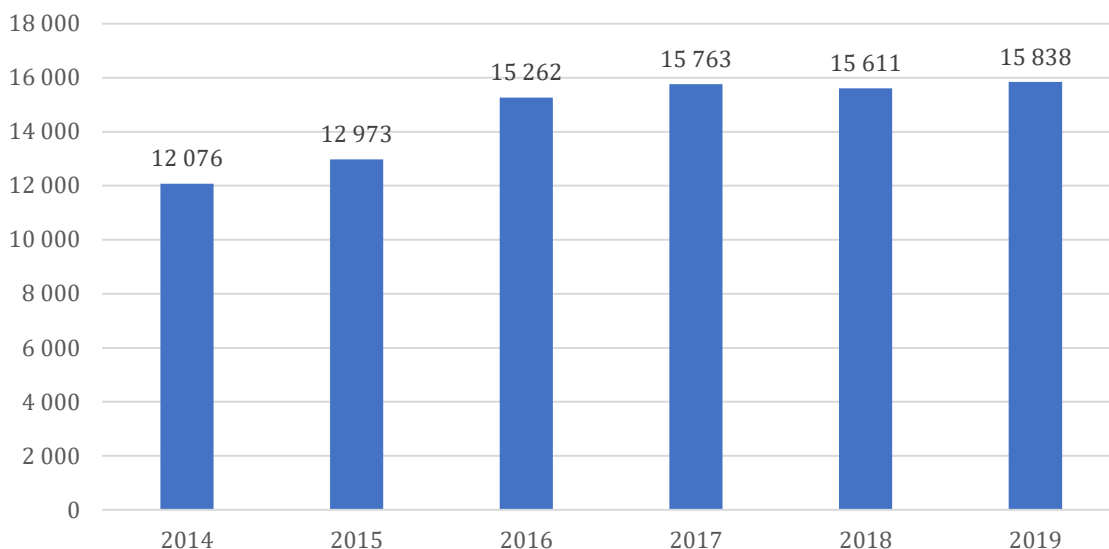
Ugyancsak az országos statisztika alapján, a területen az önkéntesek részben szakmai és részben nem szakmai feladatokat látnak el. A szakmai feladatokat ellátó önkéntesek száma 2014 és 2019 között közel 15%-kal csökkent. Úgy gondoljuk ez a csökkenés a szakmai munkakörben dolgozó nem önkéntes személyi állomány számának emelkedésével magyarázható. **A vizsgálat évében, 2017-ben közel 23 000 olyan önkéntes dolgozott a közösségi színterekben, akik szakmai feladatokat láttak el (4. ábra).**

4. ábra Szakmai feladatokat ellátó önkéntesek száma 2014-2019. (fő)

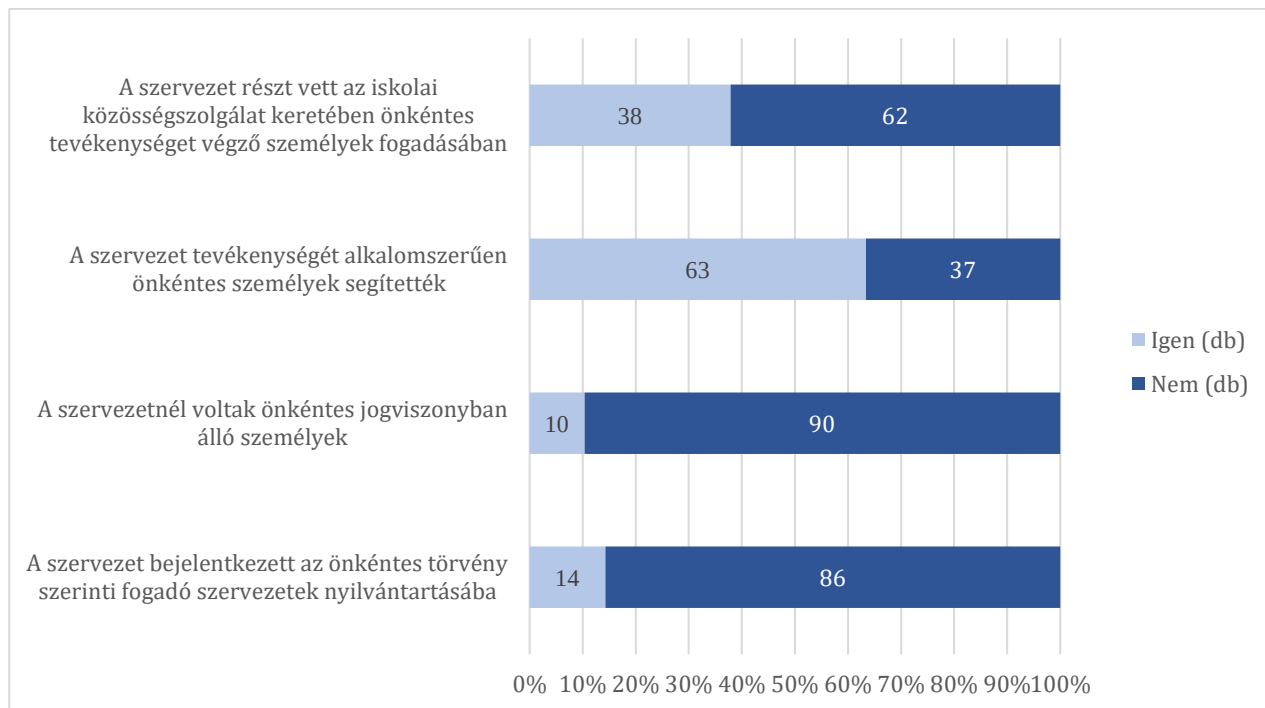
A nem szakmai munkakörben foglalkoztatott önkéntesek száma ugyanakkor 2014-2019 között 31%-kal emelkedett. A vizsgálat évében közel 16 000 fő dolgozott nem szakmai munkakörben az intézményrendszerben (5. ábra).

5. ábra Nem szakmai feladatokat ellátó önkéntesek száma 2014-2019. (fő)

A közművelődési statisztika összefoglaló adatai alapján, a vizsgálat időszakában (2017) az adatszolgáltató szervezetek közel 40%-a vett részt iskolai közösségi szolgálat keretében önkéntes tevékenységet végző diákok fogadásában. A szervezetek 63%-át alkalomszerűen, feltehetően az egyes programokhoz kapcsolódóan segítik önkéntesek. **Ugyanakkor - ezt az adatot a reprezentatív vizsgálat is alátámasztja - az önkéntes jogviszonyban álló önkéntesek számaránya nagyon alacsony (10%). Ugyancsak alacsony a számaránya (14%) az önkéntes törvény szerinti fogadó szervezetek nyilvántartásába bejelentkezett intézményeknek.** (6. ábra)

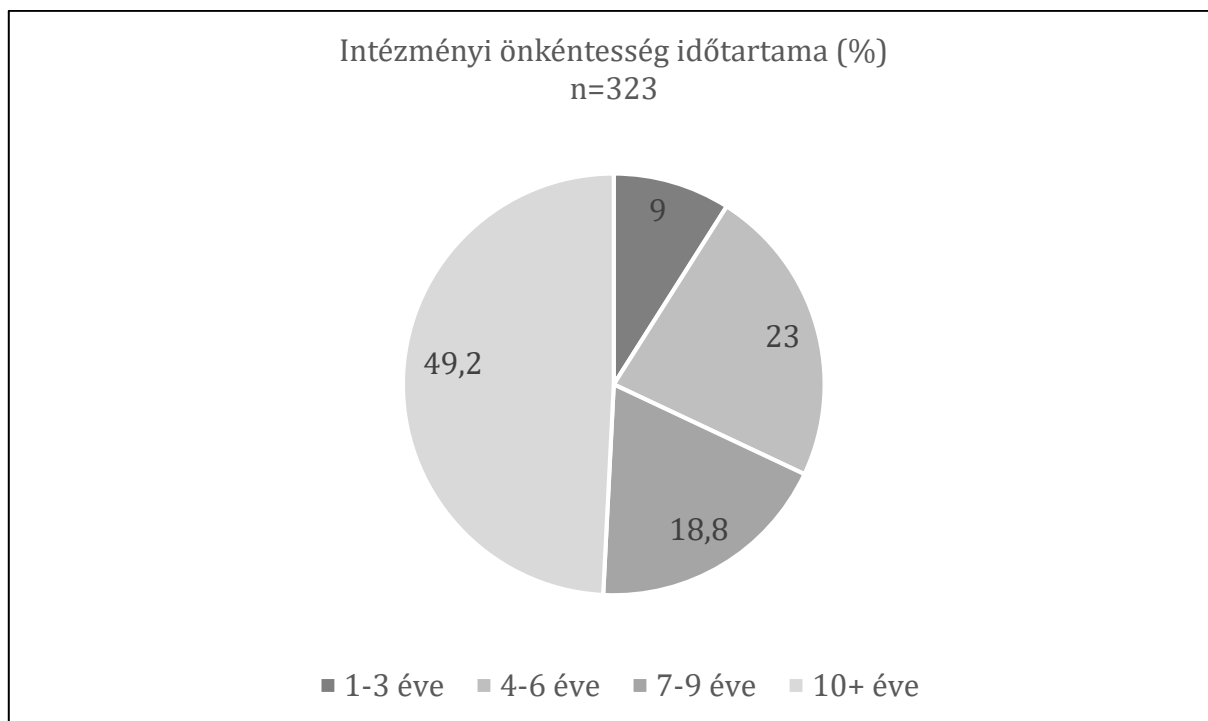
6. ábra Önkéntesek jelenléte a közművelődési intézményekben és színterekben 2017.
(N=3558, %)

Az empirikus vizsgálat alapján, a megkérdezett intézmények közel 60%-ában (58,4%) tevékenykednek önkéntesek. Azonban azoknak a közművelődési intézményeknek és közösségi színtereknek a számaránya is magas, amelyek feladatellátásában nem működnek közre (41,6%). Ez a számarány részben talán azzal magyarázható, hogy a megkérdezettek nem vették figyelembe a civil szervezetek, művelődő közösségek és azok tagjainak önkéntességen alapuló tevékenységét. Arra is következtetünk, hogy a kisebb közösségi színterekben, az alacsony lélekszámú településeken az önkéntesek számaránya is kisebb mértékű, mint a nagyobb településeken. A vizsgált 604 közművelődési szervezet mintegy 63%-a kistélepuségi közösségi színtér volt, így azon színterek számaránya is magas, amelyek nem jeleztek önkéntes közreműködőket.

Az önkéntesekkel dolgozó intézmények (megkérdezettek 60%-a) túlnyomó többsége (91%) több mint 3 éve von be önkénteseket az intézményi munkafolyamatokba. A válaszadók közel fele (49,2%) már több, mint 10 éve működik együtt önkéntesekkel. (7. ábra)

7. ábra. Az önkénteseket fogadó közművelődési intézmények megoszlása annak időtartama szerint 2017. (N=323, %)

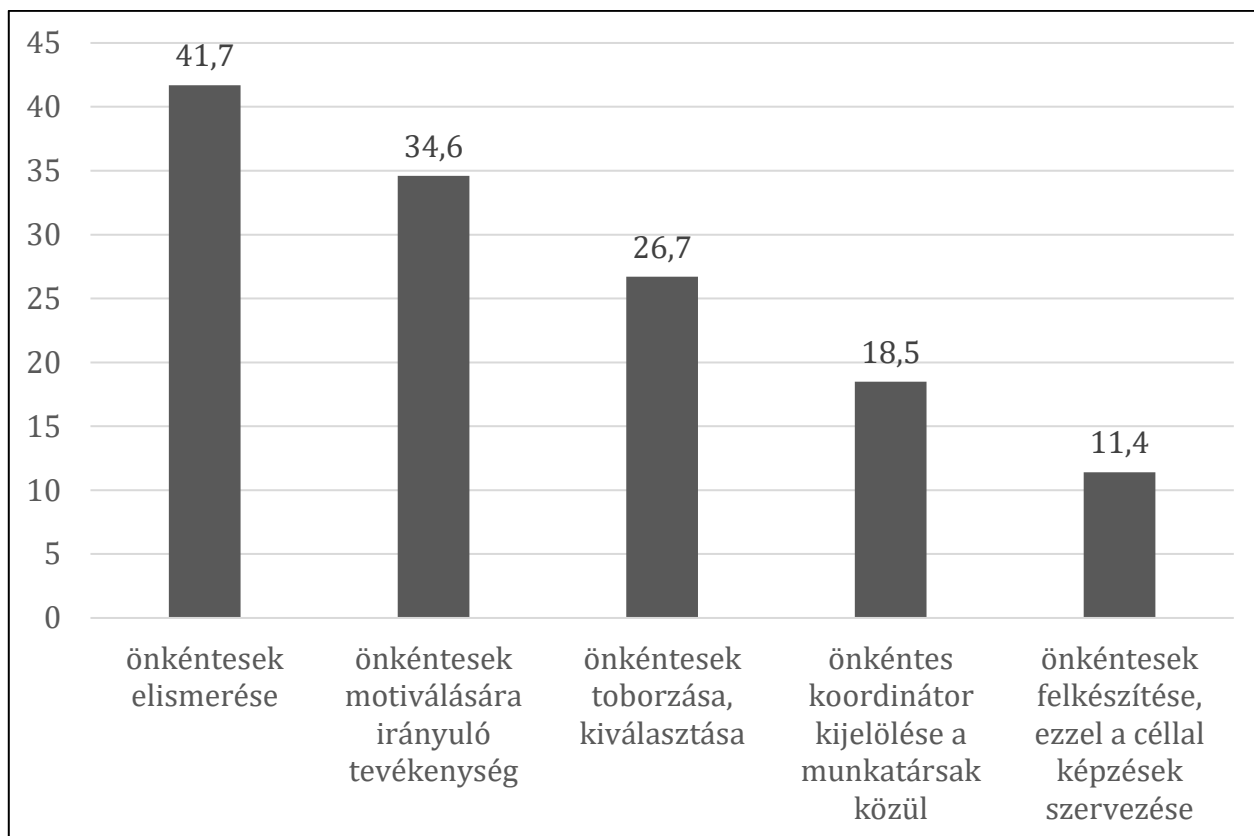

Beke (2017:5) fogalmi megközelítése alapján az önkéntesség dimenziójában (is) a társadalmiasítási folyamatoknak legalább két mérőszámát alkalmazhatjuk a közösségi művelődés területén. Az egyik, hogy ezek a folyamatok elindultak-e, illetve milyen minőségben és mennyiségben váltak az intézmény működésének részévé. A másik pedig az, hogy mindezek beépültek-e az intézmény alapvető dokumentumaiba. A kutatás alapján sajnos megállapítható, hogy ezen a téren van még tennivaló. **Az intézmények 93%-a nem rendelkezik dokumentált önkéntes stratégiával. Ezzel kapcsolatban úgy véljük, hogy a stratégia elkészítése azokra az intézményekre jellemző, akik a társadalmiasítás folyamatának is magasabb szintjén állnak.**

Az intézmények feladatai az önkéntesekkel kapcsolatban

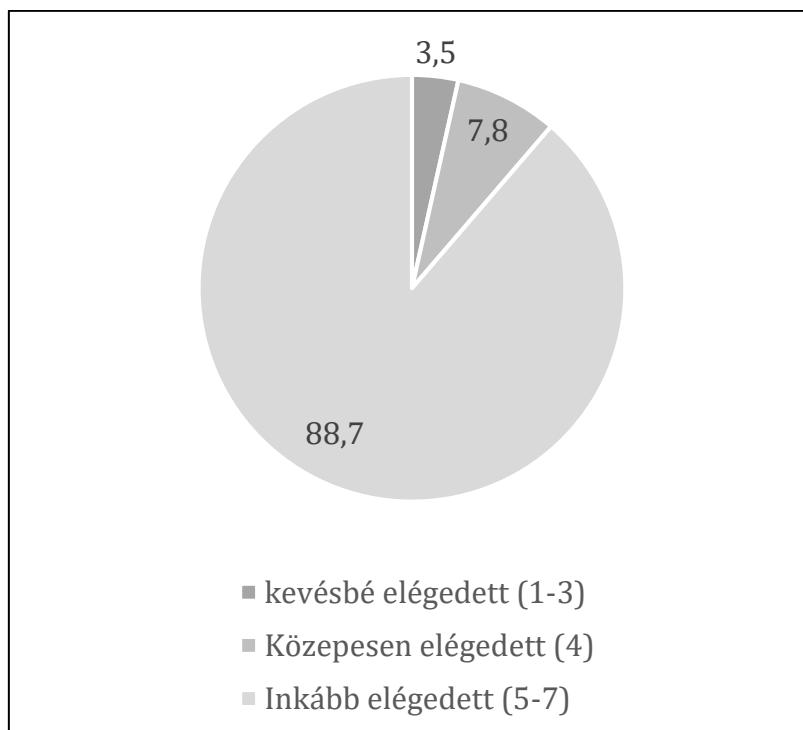
A 8. ábra alapján, az intézmények oldaláról a leggyakrabban jelentkező feladat az önkéntesekkel kapcsolatban azok elismerése (42%), valamint motiválása (34,6%). Az önkéntesekkel való tudatos és tervszerű tevékenységet jelző önkéntes koordinátor kijelölése (20%), illetve önkéntes képzés szervezése már kisebb arányban fordul elő (11,4%).

8. ábra: A rendszeres önkéntes feladatoknak közművelődési intézményekben való előfordulásának aránya 2017. (N=323, %)

A válaszok alapján az intézmények túlnyomó többsége (90%) meg volt elégedve az önkéntesek tevékenységével. Kevésbé elégedett csupán a szervezetek 3,5%-a volt az önkéntesekkel. (9. ábra)

9. ábra: A közművelődési intézmények megoszlása az önkéntesekkel való elégedettség foka szerint 2017. (N=323, %)

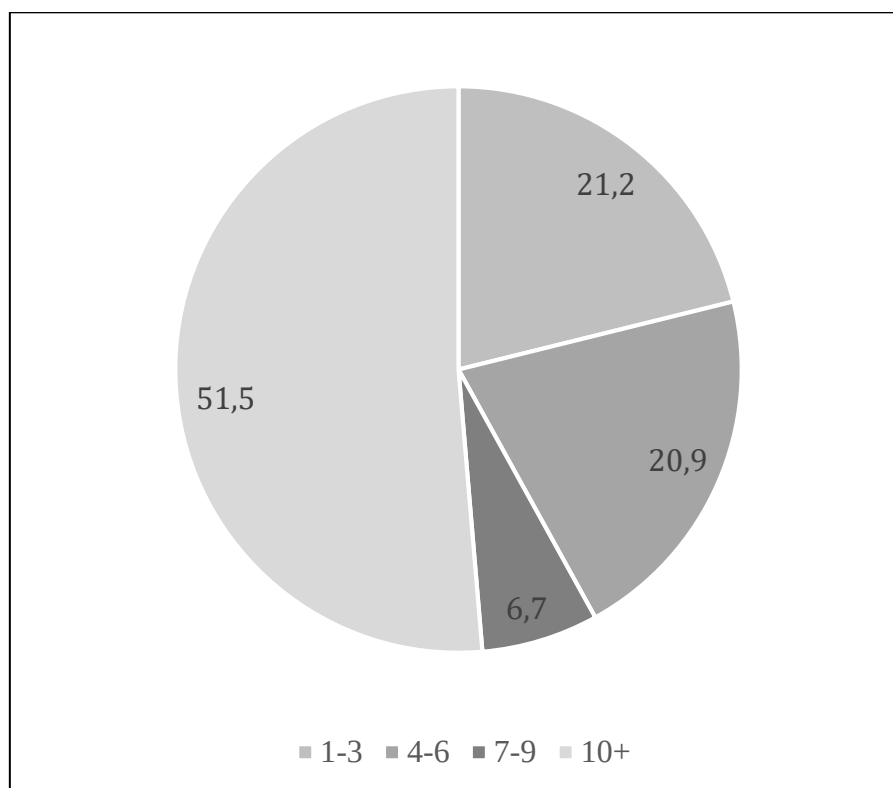
Közérdekű önkéntes tevékenység (KÖT)

Szerződéses jogviszony keretében dolgozó önkéntesek aránya

Közérdekű önkéntes tevékenység olyan jogviszony keretében jön létre, amely a fogadó szervezet és az önkéntes között megkötött szerződéssel lép érvénybe.⁸ A vizsgálat tapasztalatai alapján, a korábbi gyakorlat alapján az intézmények és közösségi színterek túlnyomó többségükben szerződéses jogviszony nélküli önkénteseket alkalmaznak. Ugyan empirikus adatok nem igazolják, de ebbe a halmazba tartozhatnak a civil szervezetek önkéntes tevékenységet végző vezetői és tagjai is. **Az önkénteseket fogadó intézmények 24%-a bejegyzett közérdekű önkéntes tevékenységet (KÖT) végző szervezet, az önkénteseket fogadó, be nem jegyzett közművelődési szervezetek számaránya 76%.** A válaszadók több mint fele (51,5%) dolgozik 10-nél is több önkéntessel ebben a formában. Az önkéntesek száma összefügg a település nagyságával, a civil szervezetek számosságával és aktivitásával, az intézmény, közösségi színtér típusával, a vállalt alapszolgáltatások számosságával, a szervezet társadalmi kapcsolatrendszerével, beágyazottságával. (10. ábra)

⁸ 2005. évi LXXXVIII. törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről 6. § (1).

10. ábra: Nem önkéntes szerződéssel dolgozó önkéntesek száma 2017. (N= 269, %)

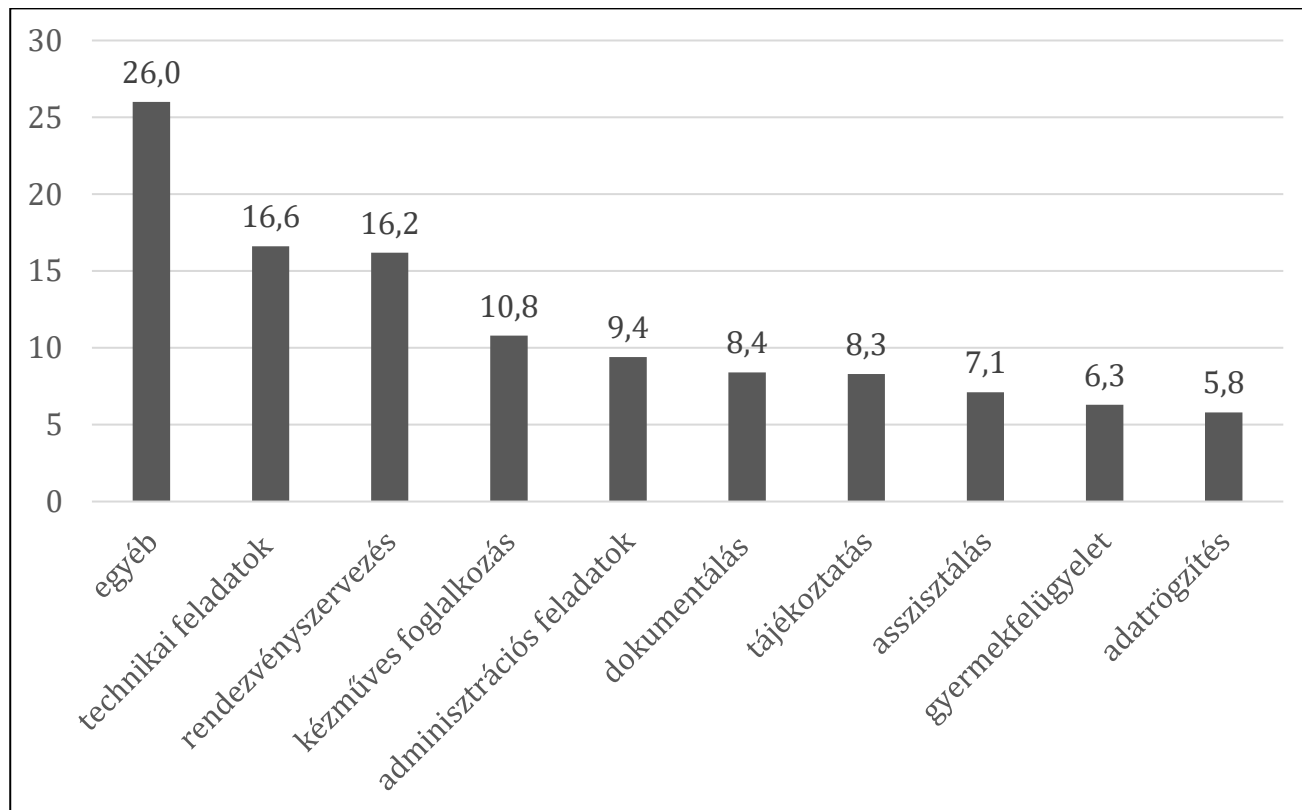

Szerződéssel dolgozó önkéntesek feladatai

A 11. ábra alapján láthatjuk, hogy **az önkéntes munka sokoldalú és összetett tevékenységet jelent. Az önkéntesek fontos, azonban elsősorban kiegészítő jellegű, a közművelődési szakemberek által delegálható részfeladatokat látnak el. Ennek oka, az, hogy a részfeladatok ugyan delegálhatóak az önkéntesekre, de a feladatokkal együtt jelentkező felelősség már nem.** Az önkéntesek nem lehetnek sem szakmai, sem anyagi-jogi szempontból felelősei az intézményekben zajló tevékenységeknek. Ezt a közművelődési intézmények és színterek működési sajátosságai miatt el sem lehet várni tőlük.

A válaszadó intézmények legmagasabb arányban a konkrétan is megnevezett választható változók tekintetében (16,6%) a technikai feladatok ellátását jelölték meg. Gyakran ismétlődő tevékenység még a besegítés különböző feladatok ellátásába (egyéb 26%), illetve a rendezvényszervezési feladatok elvállalása (16,2%). Jellemző, gyakran előforduló tevékenység a kézműves foglalkozásokban való feladatvállalás is. (10,8%). Az önkéntesek sokoldalú szerepvállalását mutatja, hogy részt vállalnak adminisztrációs feladatokban (9,4%), dokumentálásban (8,4%), tájékoztatásban (8,3%) is.

11. ábra: Önkéntes szerződéssel közreműködők/tevékenykedők jellemző tevékenységeinek előfordulási aránya a közművelődési intézmények körében 2017. (N=85, %)

Iskolai Közösségi Szolgálat

A közművelődés dimenziójában értelmezve az iskolai közösségi szolgálat – az érettségi vizsgák megkezdésének feltétele – a tanuló helyi közösségének javát szolgáló, szervezett keretek között folytatott, anyagi érdektől független, 50 órás egyéni vagy csoportos tevékenysége, amely a közművelődés intézményeiben és közösségi színtereiben zajlik.⁹ **A vizsgálat alapján a válaszadó szervezetek többsége, 60%-a Iskolai Közösségi Szolgálat fogadószervezet.** Az IKSZ fogadószervezetek közel 30%-a már rendelkezik IKSZ koordinátorral is.

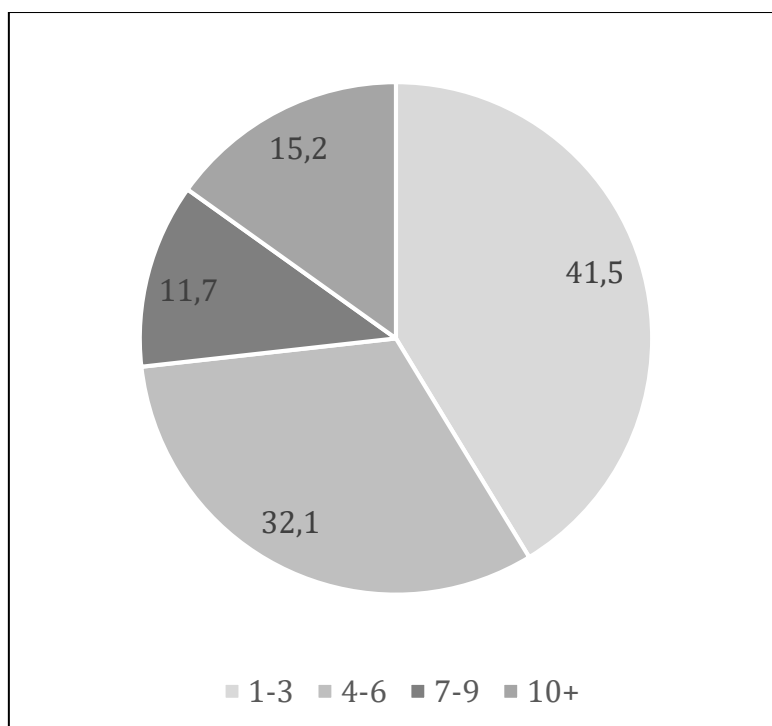
Az iskolákkal történő együttműködések és az IKSZ-es diákok számaránya

Az adatok azt valószínűsítik, hogy minél nagyobb lélekszámú egy település, minél összetettebb a közoktatási és közművelődési intézményrendszere, annál nagyobb annak a valószínűsége, hogy a közművelődési intézmény, közösségi színtér is több iskolával működik együtt és annál több IKSZ-es diákot is fogad. Mivel a megkérdezettek többsége kistelepülésről került ki, a válaszadó intézmények legnagyobb csoportjának (41,5%) 1-3 iskolával van együttműködési megállapodása. Fentiek alapján, vélhetően a nagyobb lélekszámú településekről érkezett válaszokból tevődött össze az a 20% válasz, amely alapján az

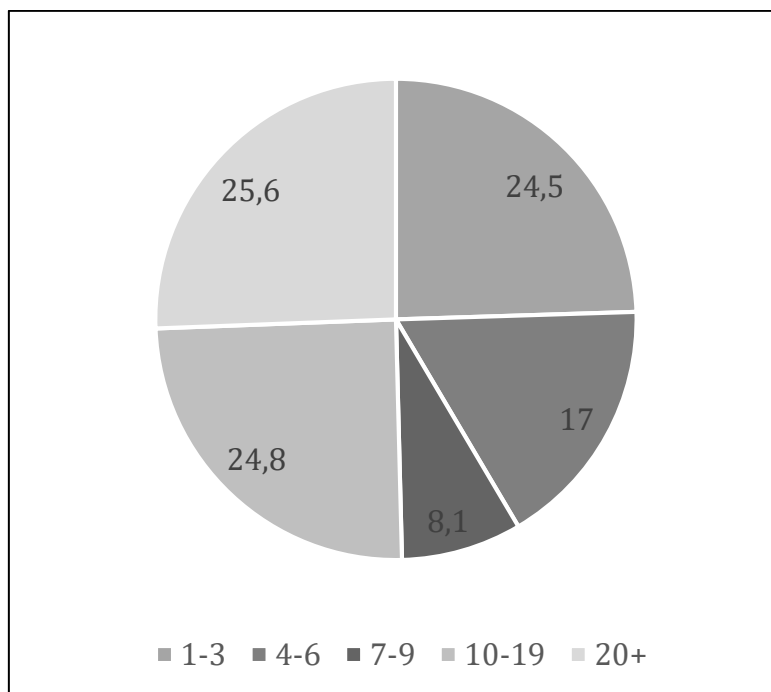
⁹ 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről 4§ 15.; 6§ (4).

intézmények 7-9, illetve tíznél több iskolával kötöttek formális együttműködést. Az IKSZ-es diákokat fogadó válaszadók 50,4%-a az elmúlt évben 10-nél több IKSZ-es diákot fogadott. A megkérdezettek legnagyobb csoportja (25,6%) húsznál több IKSZ-es diákot foglalkoztatott. Úgy gondoljuk, ebben az esetben is értelemszerűen az IKSZ-es diákok számaránya a települések nagyságával van összefüggésben. (12. és 13. ábra)

12. ábra: A közművelődési intézmények megoszlása az iskolákkal való együttműködések száma szerint 2017. (N=352, %)

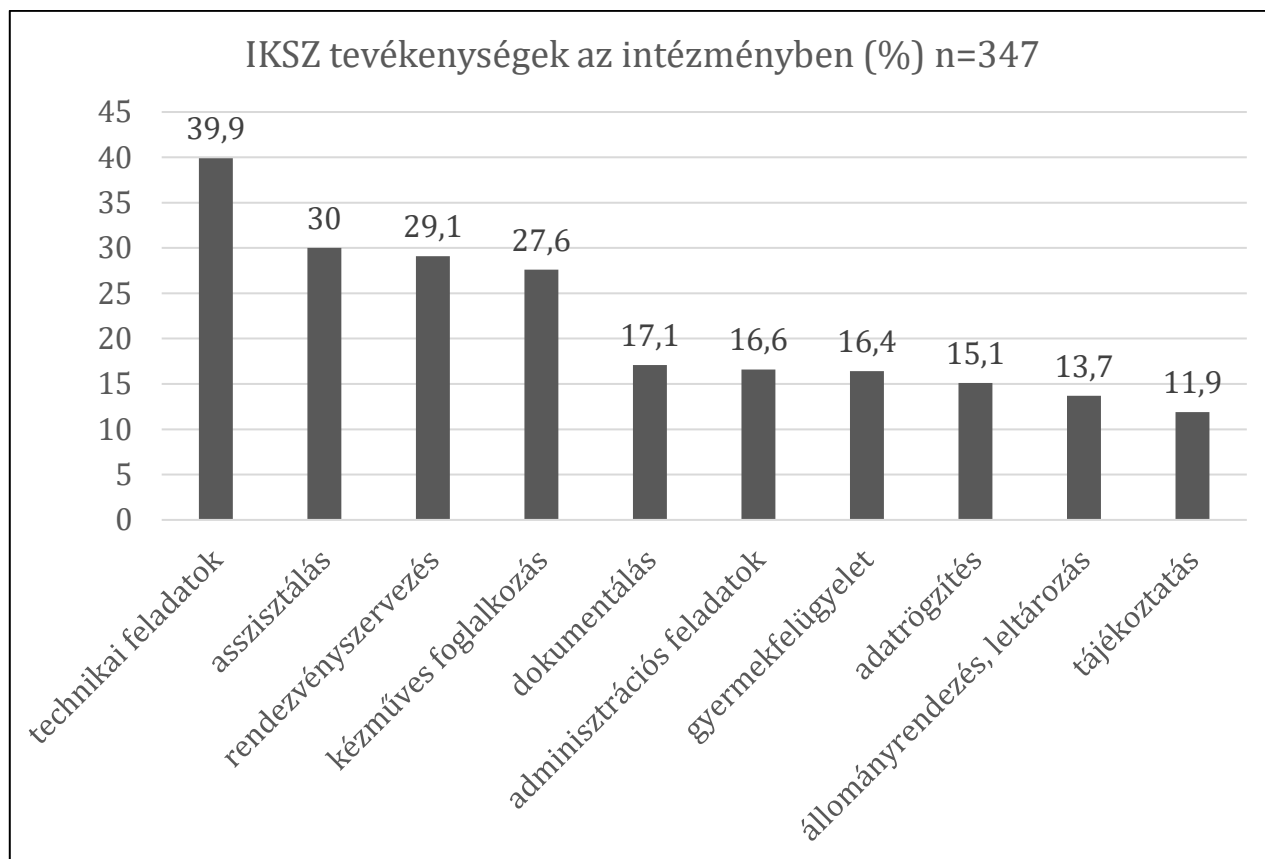
13. ábra: Közművelődési intézmények az IKSZ-es diákok száma szerint az elmúlt egy évben 2017. (N=347, %)

IKSZ-es diákok tevékenysége

Az intézmények az esetek döntő többségében hasonlóan az önkéntesekhez, a szakértelmet nem igénylő, az adott időszakban jelentkező feladatok ellátásába vonják be a diákokat. Erre több lehetőséget nem is nagyon hagy a kötelező 50 óra. Ebből adódóan is, a megkérdezett intézmények 89 %-ában nem is rendszeres feladat az IKSZ-es diákok felkészítése. **A leggyakoribb tevékenységek az IKSZ-es diákok munkavégzése során a technikai feladatok (39,9%), az asszisztálás (30%), bekapcsolódás a rendezvényszervezési feladatokba (29,1%) és a kézműves foglalkozás (27,6%) voltak. (14. ábra)**

14. ábra: A különböző IKSZ tevékenységek aránya a közművelődési intézmények körében az intézményben 2017. (N= 347, %)

Összegzésként azt mondhatjuk, hogy az Iskolai Közösségi Szolgálat, mint tevékenység egyelőre nem tipikus, nem rendszeresen jelentkező feladat a közművelődés intézményi gyakorlatában. Éppen ezért alkalmanként jelentkező feladat az IKSZ-es diákok felkészítése is. Az iskolákkal történő együttműködés rendszeressé válása mozdítja majd elő, elsősorban és először a nagyobb közművelődési közösségi szinterek esetében az IKSZ koordinátor feladatkör megjelenését. **Az IKSZ-es diákok olyan hasznos feladatokat látnak el, amelyekkel az intézmények legnagyobb hányada elégedett volt (81,5%).**

Összefoglalás

Az elméleti és empirikus tapasztalatok alapján is, a közművelődésben jelentkező társadalmiasítási folyamatokat komplex fogalomként kezeljük. Azok egyszerre jelentenek elérendő **célokat**, és az ehhez szükséges **szemlélet** kialakítását. Jelentenek továbbá **módszert** is, melynek a segítségével elérjük a céljainkat. Összességében pedig, az előző háromhoz kapcsolódóan, folyamatos **tevékenységet** is jelent az egyes társadalmiasítási szintek elérésének vonatkozásában.

A vizsgálatok alapján, a közösségi művelődés mindennapjaiba egyelőre nem épültek be és nem hasznosultak sem az ezzel kapcsolatos kutatások, sem a szakmai-módszertani útmutatók. A szakmaterület a tudatos társadalmiasítási folyamatoknak és azok dokumentálásának a kezdeti időszakában jár.

A megkérdezett közművelődési szervezetek túlnyomó többsége, 70%-a már kérdezte a látogatóit a színterek tevékenységével kapcsolatban. A partner civil szervezetek, művelődő közösségek tudatos, folyamatos és rendszerszintű bevonása a stratégiai tervezési folyamatokba már ritkábban fordul elő.

A közművelődési szakemberek sokféle módon hasznosítják tudásukat és tapasztalataikat a közösségük érdekében. A megkérdezett intézmények munkatársai elsősorban a helyi értéktár bizottságokban, a képviselő-testületek vagy közgyűlések kulturális ügyekkel foglalkozó szakbizottságaiban vállaltak szerepet.

A szakmaterületen jelentkező önkéntes tevékenység – a civil partnerség mellett –, az intézményrendszer egyik legjellemzőbb működési sajátossága. A vizsgálat évében, 2017-ben közel 23 000 olyan önkéntes dolgozott a közösségi színterekben, amelyek szakmai feladatokat láttak el. Az önkéntes jogviszonyban álló önkéntesek és az önkéntes törvény szerinti fogadó szervezetek nyilvántartásába bejelentkezett intézmények száma alacsony.

Az intézmények meghatározó többsége (93%) nem rendelkezik dokumentált önkéntes stratégiával. Az önkéntesek fontos, elsősorban kisegítő jellegű, a közművelődési szakemberek által delegálható részfeladatokat látnak el.

A válaszadó szervezetek többsége, 60%-a Iskolai Közösségi Szolgálat fogadószervezet. A leggyakoribb tevékenységek az IKSZ-es diákok munkavégzése során a technikai feladatok, az asszisztálás, bekapcsolódás a rendezvényszervezési és a kézműves foglalkozásokba. Az Iskolai Közösségi Szolgálat egyelőre nem rendszeresen jelentkező feladat a közművelődés intézményi gyakorlatában. Az IKSZ-es diákok teljesítményével az intézmények legnagyobb hányada elégedett volt.

Terveink szerint a tanulmány harmadik része a Kulturális Szemle következő számában jelenik meg. Ebben a közművelődési intézmények és színterek esélyegyenlőséggel kapcsolatos feladatait, tevékenységét és infrastrukturális ellátottságát vizsgáljuk majd az empirikus kutatás és a közművelődési statisztika idősoros adatai alapján.

Felhasznált irodalom:

- Arapovics et al. (szerk.): A kulturális intézmények társadalmiasított működési módja. Módszertani útmutató
- Beke Márton (szerk.): Kulturális intézmények társadalmiasított működtetése. Módszertani útmutató 2017. <https://cselekvokozossegek.hu/tudastar/intezmenyek-tarsadalmiasitasa/>. 2017. 12. 03. 13.11.
- Csordás Izabella (szerk.): Gyakorlati útmutató intézményi önkéntes programok létrehozásához és működtetéséhez 2017. <https://cselekvokozossegek.hu/tudastar/intezmenyi-onkentesseg/>. 2017. 12. 03. 13.40.
- Kuthy-Megyesi – Ponyi (szerk.): Kutatási jelentés. Kulturális intézmények társadalmiasítási folyamatai Magyarországon Budapest, 2019. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Oktatási és Módszertani Központ, NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft., Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézet.
- Ponyi – Svidró: Közművelődési intézmények és közösségi színterek társadalmi beágyazottsága és szerepvállalása, az intézményi civil partnerségek jellemzői Közművelődési intézmények és közösségi színterek reprezentatív felmérése - 1. rész. In: <http://www.kulturalisszemle.hu/11-szam/hazai-tudomanyos-muhely/ponyi-laszlo-svidro-ibolya-kozmuvelodesi-intezmenyek-es-kozossegi-szinterek-tarsadalmi-beagyazottsaga-es-szerepvallalasa-az-intezmenyi-civil-partnersegek-jellemzoi-koz>. Letöltés: 2021. 06. 14. 10.14.
- Ponyi – Arapovics – Bódog (szerk.): Kutatási jelentés. Magyarországi múzeumok, könyvtárak és közművelődési intézmények reprezentatív felmérése, 2019. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Oktatási és Módszertani Központ, NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft., Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézet.
- Varga-Sipos Andrea (2016): A Nemzeti Művelődési Intézet Országos Önkéntességi Központja, Békéscsaba. Változások vonzásában I. A Nemzeti Művelődési Intézet létrehozása és a magyarközművelődés átalakulása 2011-2015 között. (Szerk: Németh János). Budapest, GyomaPress Kft.
- <https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/A-kultur%C3%A1lis-int%C3%A9zm%C3%A9nyek-t%C3%A1rsadalmias%C3%ADtott-m%C5%B1k%C3%B6d%C3%A9si-m%C3%B3dszertani-%C3%BAtmutat%C3%B3-2019.pdf>. 2019. 03. 11. 11.25.

Jogszabályok:

- 2005. évi LXXXVIII. törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről.
- A magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény.
- 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről 4§ 15.; 6§ (4).
- 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.
- 288/2009. (XII. 15.) Korm. rendelet az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program adatgyűjtéseiről és adatátvételeiről.

Zsirai Dóra – Varga Balázs:

A kulturális alapú gazdaságfejlesztés elméleti keretei a közművelődésben

Absztrakt: A tanulmány a kulturális alapú gazdaságfejlesztéshez kapcsolódó fontosabb fogalmakat, valamint a tárgykörbe tartozó folyamatok elméleti alapjait igyekszik bemutatni. Jelen írás *A közművelődési-közösségi programok fogyasztásának hatása a forprofit jellegű kulturális fogyasztás alakulására* című kutatáshoz kapcsolódik. Ebben a kérdőíves megkérdezésre és interjú vizsgálatra épülő kutatásban azt vizsgáljuk, hogy a közművelődési és közösségi művelődési formákban való részvétel hogyan hat a forprofit jellegű kulturális választásokra. A kutatást megalapozandó a téma kapcsolódó fogalmait mutatjuk be, valamint a kutatási területet érintő néhány dokumentumot elemzünk.

Abstract: The study aims to present the key notions of culture-based economic development and the theoretical concepts of related processes. The present article is connected to the research project titled „The impact of the consumption of community cultural programs on for-profit cultural consumption.” The research is based on surveys and interviews and examines how participation in community cultural programs affects for-profit cultural choices. We provide a theoretical framework to the research by presenting the underlying concepts and by analyzing some documents related to the subject matter.

E tanulmány célja a kulturális alapú gazdaságfejlesztés tárgyköréhez kapcsolódó fontosabb alapfogalmak bemutatása, a vizsgálandó terület kontextusba helyezése. Az elméleti kutatási folyamat *A közművelődési-közösségi programok fogyasztásának hatása a forprofit jellegű kulturális fogyasztás alakulására* című kutatáshoz kapcsolódik. Ebben a kérdőíves lekérdezésen és interjú vizsgálaton alapuló kutatásban azt elemezzük, hogy a közművelődési, közösségi művelődési formákban történő részvétel mutat-e összefüggést a forprofit jellegű kulturális eseményeket érintő választásokkal. Szándékunk szerint a kutatás eredménye fókuszba helyezi a közművelődési intézményrendszer és feladatellátók által végzett tevékenységek gazdaságfejlesztő hatásainak jelentőségét és lehetőségeit, valamint erősíti a közművelődés társadalmi és gazdasági beágyazottságának elismerését.

Kapcsolódó fogalmak

Számos tudományos forrásból tanulmányozható napjainkban a politika, a gazdaság, a társadalom és a kultúra rendszereinek összefüggése. A kultúra maga a társadalom tagjai számára egy sajátos szükséglet kielégítését szolgálja. Funkciói lehetnek a szórakoztatás, a tanítás, a nevelés, de a kikapcsolódás és a példamutatás is. „A kulturális produktum, mint termék és a kultúrát közvetítő állandó vagy ideiglenes intézmény vagy vállalkozás szolgáltatásként jelenik meg. Ez azt is mutatja, hogy a kultúra a gazdasági élet, a gazdasági tevékenység és a gazdasági szerkezet része.” (Szabó-Katonáné Kovács 2018) A kulturális szolgáltatások a piaci, az állami és a nonprofit formában működő kultúraközvetítők által is

elérhetőek lehetnek számunkra, így elmondható, hogy a három terület együttes működése határozza meg a kulturális szféra alakulását.” (Szabó–Katonáné Kovács 2018)

A szolgáltatók között speciális helyzetben vannak a kultúraközvetítők, hiszen egy alapvetően piaci szektorban számos nem piaci alapokon szerveződő és működő szolgáltató van jelen. A világban számos formátum létezik a kulturális szolgáltatók rétegződésére, megoszlására, Európában azonban jellemző az állam és a nonprofit szektor kulturális szerepvállalása.” (Szabó–Katonáné Kovács 2018)

„A kulturális szervezetek, legyenek azok intézmények vagy vállalkozások, már alapvetően szolgáltató szervezetek. Ezek között vannak tisztán vállalkozási jellegű cégek, mint pl. egy könyv- vagy hanglemezkiadó, egy médiacentrum, egy galéria. Vannak több-kevesebb társadalmi érdeket megjelenítő nonprofit szervezetek (egy művelődési ház, egy színház, egy városi művészeti fesztivál, TV-csatorna, stb.), aminek a finanszírozása részben vagy teljesen közvetlen vagy közvetett állami forrásból történik.” (Szabó–Katonáné Kovács 2018)

A kulturális termékek – jelen esetben a termék a kulturális szolgáltatás – piacát is a vevők és az eladók, azaz a kereslet és kínálat alakítják.

„Az eladó érdeke a létrehozott kapacitás (mennyiség, befogadóképesség) lehető legmagasabb áron való maximális értékesítése, hogy a lehető legkedvezőbb bevételt és nyereséget érje el. Az eladó, mint kulturális vállalkozó (vállalkozás) tehát valamilyen kulturális kínálatot szeretne értékesíteni a piacon.” (Szabó–Katonáné Kovács 2018)

„A fogyasztói igények kielégítése során a kulturális piacon is versenyhelyzet alakul ki. A kulturális javak esetében a fogyasztói szabadság lényegesen jobban érvényesül, mint a normál javak esetében. Itt ugyanis nem csak a széles spektrumban rendelkezésre álló kulturális termékek és szolgáltatások versenyeznek egymással, hanem más termékek és szolgáltatások is a fogyasztó látókörébe kerülnek. A versenyben az nyer, aki a vevőt meg tudja győzni a nála megszerezhető előnyökről. A kulturális javak fogyasztása esetén a klasszikus gazdasági jellemzők mellett fontos szerep jut a kulturális tőkének. Ebben az esetben ugyanis a fogyasztó az élvezeti érték növelése érdekében nem a csökkenő határhaszon elve szerint fogja vissza a fogyasztást, hanem a kulturális tőke növelése érdekében többnyire növeli azt. Így a kulturális javak versenyében az is szerepet játszik, hogy ki tud nagyobb hasznosságot mutatni a kulturális tőke növelése érdekében.” (Szabó–Katonáné Kovács 2018)

A közművelődési tevékenység jellemzően kormányzati, önkormányzati forrásokból finanszírozott szolgáltatás. Önkormányzati támogatásokhoz azok az intézmények, szervezetek jutnak, amelyek működésétől a település hasznot remél. Ez a haszon lehet a település presztízsének növelése, az ismertté tétele, a turizmus fellendülése, a kulturális igények kielégítése mellett az igény szint emelése, a helyi gazdasági társaságok bevételeinek növelése, illetve több haszon kombinációja.” (Szabó–Katonáné Kovács 2018)

A közművelődés terei, intézményei a tevékenységeik és szolgáltatásaik által szintén több fent említett hasznot kívánnak elérni. Gazdasági működésüket támogatandó érdekük a profitabilitás éppúgy, mint az intézmény és település ismertségének és elismertségének növelése.

„A közművelődés a kulturális szféra azon ágazata, ezen belül intézményrendszere, amely az aktív közösségi művelődést és a kulturális javak, szolgáltatások közvetítését végzi. Állami, önkormányzati és más forrásokból, általános és specifikus jogszabályok alapján működik.” (Közművelődési fogalomtár, 2012)

„E fogalom tartalma továbbá az egyének és közösségek művelődési aktivitását felkeltő, segítő feltétel és tevékenységrendszer, amely lehetőséget nyújt az önművelésre, a civil önszerveződésre, a közösségi művelődésre, az egész életen át tartó és az élet minden dimenziójára kiterjedő művelődésre.” (Közművelődési fogalomtár, 2012)

„A közösségi művelődés a helyi társadalomban zajló, rendszerint intézményhez, szervezethez kapcsolódó közművelődési folyamatok összessége. Magában foglalja az állampolgárok öntevékenységre alapozó képzési, alkotó művelődési, ismeretszerző tevékenységeket. A lokalitás mellett meghatározó eleme az egyének aktív hozzájárulása és részvétele a művelődési folyamatok tervezésében, célrendszerének megfogalmazásában, valamint a megvalósításban.” (Közművelődési fogalomtár, 2012)

A Kulturális Törvény 76. § (1) szerint „A települési önkormányzat kötelező feladata a helyi közművelődési tevékenység támogatása, míg a (2) bekezdésbe foglaltak szerint „A települési önkormányzat az (1) bekezdésben meghatározott feladatát a (3) bekezdés szerinti közművelődési alapszolgáltatások megszervezése, a 80. §-ban meghatározott pénzügyi támogatás biztosítása, valamint a közművelődés 82–83. §-ban szabályozott helyi lakossági képviselőjének biztosítása révén (a továbbiakban együtt: közművelődési feladatok) látja el.” A (3) bekezdés tartalmazza a hét közművelődési alapszolgáltatás felsorolását; ezen felsorolás g) pontja nevesíti a kulturális alapú gazdaságfejlesztést, mint közművelődési alapszolgáltatást. (1997. évi CXL. törvény)

A kulturális alapú gazdaságfejlesztés fogalma a magyarországi közművelődési és kulturális közbeszédben az ún. Kulturális Törvény, azaz a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény 2017-ben az Országgyűlés által fogadatosított, és 2018. január 2-án hatályba lépett módosítását követően kapott jelentősebb hangsúlyt.

A 85. § (1) bekezdése A területi szintű közművelődési szakmai szolgáltatás keretében ellátandó feladatokat sorolja fel tételesen. Ezen felsorolás c) pontja ekképp határolja körül a feladatkört, melynek a kulturális alapú gazdaságfejlesztés is részegységét képezi: „c) a terület- és vidékfejlesztési célokkal összhangban közművelődési tevékenységgel összefüggő elemzések és fejlesztő programok készítése és hasznosítása, szakmai műhelyek működtetése, innovatív kezdeményezések támogatása, közreműködés a kulturális alapú gazdaság-fejlesztésben a kreatív és kulturális ipari szolgáltatások fejlesztésével”. (1997. évi CXL. törvény)

A Nemzetgazdasági Minisztérium 2013-ban rendeletben rögzített meghatározása szerint a Közművelődés – kulturális alapú gazdaságfejlesztés kormányzati funkció fogalomkörébe tartozik a kulturális turizmus, a kulturális vidékfejlesztés, a közösségi gazdaság feltételeinek biztosítása, a digitális tartalomszolgáltatás, továbbá az információs és kommunikációs technológiákhoz való hozzáférés biztosítása. (NGM 2013)

A fentiekből kitűnik, hogy a kulturális alapú gazdaságfejlesztés a kreatív és kulturális ipari szolgáltatásokon keresztül éppúgy kifejtheti hatását, mint a kulturális turizmus, vagy épp a terület- és vidékfejlesztés területén megvalósuló intézkedések, akcióprogramok által, illetve azokban megtestesülve.

A Covid-19 pandémiás helyzetet megelőzően Európa legdinamikusabban fejlődő ágazatai közé tartoztak a kultúra és az ún. kreatív ágazatok. (Európai Bizottság 2010) Az utóbbi években a kultúra iránti kereslet, valamint a kulturális kínálat is jelentősen növekedett. A társadalmi-demográfiai és szociológiai-gazdasági feltételek megváltozása által indukált keresleti növekedési folyamat eredményeképpen a kínálat is folyamatosan növekszik, emelkedik, diverzifikálódik. Ezen folyamat egyik fontos motorja, egyszersmind eredménye, hogy emelkedett-emelkedik az üzleti alapon tevékenykedő szereplők súlya a kulturális kínálat megteremtésében és közvetítésében.

A kulturális ipar kifejezést Theodor Adorno filozófus – saját meglátása szerint – az általa és szerzőtársa, Max Horkheimer által 1947-ben publikált *A felvilágosodás dialektikája* című művében használta elsőként a világon, és a „tömegkultúra” kifejezést cserélte fel a „kulturális ipar” fogalmával. (Adorno 1991)

Az UNESCO 2005-ben elfogadott meghatározása szerint „a kulturális iparágakat a gazdasági tevékenységek olyan csoportjaként definiálhatjuk, melyek kulturális javakat állítanak elő és terjesztenek. Specifikus jellemzőjük, hogy kulturális jelentést hordoznak, használnak, testesítenek meg vagy közvetítenek, függetlenül attól, hogy hordoznak-e kereskedelmi értéket.” (Hargitainé Solymosi 2019) A kulturális tevékenység lehet öncélú, vagy hozzájárulhat kulturális javak és szolgáltatások előállításához.

Az Európai Bizottság *Zöld könyv a kulturális és kreatív iparágak potenciáljának felszabadításáról* című 2010-ben készült dokumentuma szintén ezt a definíciót fogadja el, használja és hivatkozza meg. (Európai Bizottság Zöld könyv 2010)

A kulturális ipar párvaként említett kreatív iparág ugyancsak a *Zöld könyv* meghatározása szerint olyan „ágazat, amely a kultúrát használja alapanyagként (input), és kulturális dimenzióval bír, jöllehet az általa előállított eredmény (output) gyakran funkcionális. Ide tartozik az építészet és a dizájn, amely szélesebb folyamatokba integrálja a kreatív elemeket, valamint az olyan alágazatok is, mint a tervezőgrafika, a divattervezés vagy a reklámszakma.” (Európai Bizottság Zöld könyv 2010)

A Cappellini és Lennardt által jegyzett *Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye a Zöld könyv a kulturális és kreatív iparágak potenciáljának felszabadításáról* című dokumentum megállapítása szerint „különbséget kell tenni a „kultúra” és a „kreativitás” között. Miközben „kultúra” alatt általában a művészi és tudományos fejlődés ismereteinek, gyakorlatainak és szintjeinek egy meghatározott korszakban és egy társadalmi csoporton belüli összességét értik, a „kreativitás” elsősorban az innovatív módon való gondolkodást, vagyis olyan új elgondolások kidolgozásának a képességét jelenti, amely a valóság elemeit (folyamatok, tárgyak, ismeretek stb.) eddig nem létező módon kombinálja. Nem szabadna összetéveszteni az „innováció” fogalmával, amely általánosabb módon olyan eljárásokra és termékekre utal, amelyek keletkezése az ismereteken, technikákon és eszközökön alapul.” (Cappellini–Lennardt 2010) Ez a megkülönböztetés alapvető tájékozódási pont, mivel egyrészt lehetővé teszi a mindennapi nyelvben gyakran összetévesztett fogalmak szétválasztását, másrészt nyilvánvalóvá teszi a kultúra, a kreativitás és az innováció szoros összefonódását.

A kulturális turizmus szerepe a kulturális alapú gazdaságfejlesztésben megkérdőjelezhetetlen. „Tágan értelmezve a kulturális turizmus olyan turisztikai termék, amelynek központi eleme a turista legszélesebben értelmezett intellektuális igényeit kielégítő vonzerő [...] Szűkebb értelemben a kulturális turizmus olyan turisztikai termék, amelynek keretében a turista kifejezetten kulturális motiváció miatt kel útra, a termék kínálati oldalát képviselő szolgáltatások pedig a kultúra által motivált turista igényeit elégítik ki. Kifejezetten kulturális jellegű motiváció lehet például a műemlékek és örökséghelyszínek felkeresése, a fesztiválokon való részvétel, a kiállítás-, múzeum-, színház- vagy koncertlátogatás, illetve a tanulmányút vagy a zárandoklat [...] Ötvözve a fenti két megközelítést megalkotható a kulturális turizmus fogalmának átfogó definíciója: olyan turisztikai termékről van szó, amelyben keresletet képviselő turista motivációja új kultúrák megismerése, kulturális eseményeken való részvétel és kulturális attrakciók meglátogatása, a kínálat központi elemét alkotó vonzerő pedig a felkeresett desztináció sajátos, egyedi kultúrája.” (Rátz 2011)

„A jóléti társadalom első megingásai (például az első olajválság) nyomán kapott több figyelmet a kultúra gazdasági szerepe. Leghamarabb a kulturális ágazat munkahelyteremtő sajátossága került a kulturális politika homlokterébe. Ennél is nagyobb, napjainkig tartó karriert futott be a kulturális örökség (konkrétan az újrahasznosított műemlékek) és a kulturális turizmus stratégiai szövetsége.” (Inkei 2011)

A kultúra gazdasági jelentőségének vizsgálati lehetőségei

„A nemzetek össztermékében növekszik a szabadidős termékek és szolgáltatások részaránya. A lakosság kiadásaiiban a kulturális természetű költségek (megvásárolt termékek és szolgáltatások, belépőjegyek) növekedési üteme meghaladja a létfenntartás alap- és luxusigényeit (élelem, ruházkodás, egészség, lakás, közlekedés stb.) kielégítő ráfordítások növekedésének mértékét. Az életforma változásával nő a kultúra iránti kereslet, s ezzel lépést tart a kínálat: az európai polgárt érő látványok, élmények, események, ingerek, hatások mennyisége, a kultúraközvetítő eszközök és terek száma egyre növekszik. A szabadidős élménytársadalom térnyerésével tovább emelkedik az üzleti világ részaránya a kulturális javak létrehozásában, megőrzésében és terjesztésében. A cégek és vállalkozók egyre több rangsorában lépésről lépésre kerülnek előbbre a kulturális, vagy tágabban a kreatív vállalkozások; ugyanez mondható el a kulturális befektetésekről is. A kulturális produkcióknak az ingyenes műkedveléstől a milliárdos kasszasikerekig terjedő skálája folyamatosan bővül.” (Inkei 2011)

Inkei szerint a kereslet növekedése betudható a fiatalok és gyerekek korábban megjelent fogyasztói csoporttá válása mellett a kultúra iránt immár önálló szegmensként keresletet képező magasabb nyugdíjjal vagy megtakarításokkal rendelkező, jobb egészségi állapotú idősök számának gyors bővülésének. (Inkei 2011)

A kulturális fogyasztás növekedésének egyik kiváltó oka továbbá az értékbizonytalanság, mely problémát okoz az egyéni identifikációban is. A korábban érinthetetlen értékek meginogtak vagy megszűntek, valamint a kultúrában is jelen lévő ideológiai iránymutatás hiánya elbizonytalanította a társadalom bizonyos rétegeit, ezért az egyének gyakrabban fordulnak a kulturális csatornákon keresztül megvalósuló önmeghatározás felé.

A fentiek szellemében belátható, hogy a kultúra gazdasági jelentőségének értékeléséhez kiemelten fontos, hogy nyomon követhető legyen hozzájárulása a gazdasági eredményhez, hiszen a kulturális alapú gazdaságfejlesztés produktumainak vizsgálata nem történhet esetleges módszerek, valamint összehasonlításra alkalmatlan eljárások párhuzamba állításával. A gazdasági jelentőség volumenének helyes megítéléséhez feltétlen szükségünk van az össztermékhez való hozzájárulás megfelelő mérésére, a folyamatok összehasonlítható módon történő feltárására.

A Zöld könyv 2010-es megállapításai szerint Európa kulturális és kreatív ipara valódi válaszadási potenciált kínál olyan kihívásokra, mint új utak megtalálása a hozzáadottérték-teremtés területén, de az együttélés, az erőforrások megosztása és a sokszínűség élvezetének terén is.

Számos tanulmány bemutatta, hogy rendkívül innovatív, nagy gazdasági potenciállal bíró vállalatok tevékenykednek a kulturális és kreatív iparágakban, így ezek Európa legdinamikusabb ágazatai közé tartoztak-tartoznak: 2010-et megelőzően 2,6%-kal járultak hozzá az EU GDP-jéhez, magas növekedési potenciállal bírtak, és a 27 tagállamban nagyjából 5 millió embernek adtak minőségi munkát. (Európai Bizottság 2010)

A számok alapján belátható, hogy a kulturális alapú gazdaságfejlesztés hozzájárulása a nemzeti és a globális gazdasághoz is jelentős, súlya egyre inkább növekszik-növekedett az utóbbi évtizedekben a 2020-ban bekövetkezett világjárványig. Ezen gazdasági eredmény volumene azonban nem minden modell esetében szűkíthető le a GDP-arányos hozzájárulásra, hiszen a multiplikátorhatást vizsgáló módszerek megkülönböztetnek direkt, indirekt és gerjesztett hatást.

- direkt hatás: a generált foglalkoztatottság és jövedelem,
- indirekt hatás: tartalmaz minden javat és szolgáltatást, melyeket a direkt input céljára kell előállítani
- gerjesztett hatás: a fogyasztói kiadásokban megjelenő változás, melyet a munkajövedelem változása generál a kulturális iparágak közös, direkt és indirekt hatásának eredményeképpen. (Hargitané Solymosi 2016)

A fenti egyszerűsített módszertan-ismertetés és hatáslehatárolás kutatásunk szempontjából azért fontos, mert feltevésünk szerint eredményeink rámutatnak arra, hogy a kultúra gazdaságfejlesztő hatása nem csak a költségekben mutatkozik meg. Kutatásunk eredményei szándékaink szerint nem közgazdasági értelemben, nem számszerűsítve mutatnak rá a közművelődési-közösségi művelődési tevékenység gazdasági hatásaira, hanem összefüggéseket tárnak fel a közösségi-közművelődési részvétel és a kulturális fogyasztás folyamatai között.

A civil, azaz a harmadik szektor robbanásszerű növekedése Magyarországon nem mérhető sok nyugati társadalom hagyományosan erős civil szektorához, azonban a rendszerváltoztatás után érezhetően megnőtt számuk, szerepük és jelentőségük a kulturális és közösségi életben is. A közművelődési ellátórendszer feladata ezen erősödő szektor kezdeményezéseinek felkarolása és támogatása is, mely nemcsak a kínálat növekedésére, de a szektor több lábon álló finanszírozására is jelentős hatással lehet.

Ahogy a civil szektor megerősödési folyamatát, úgy a kínálati oldalon megjelenő új szereplők számának bővülését is generálták a rendszerváltoztatás után megindult kulturális-társadalmi változások. A nagy hatású és gazdasági erővel bíró óriásvállalatok mellett megjelentek a családi cégek és produkciók, valamint a kényszervállalkozók is. A kulturális szektorban kiemelten megfigyelhető a mikrovállalatok tömeges megjelenése. (Inkei 2011)

A közművelődési tevékenységben és intézményekben tehát új szereplők és tűnnek fel, melyek esetében a részvétel olyan új területek iránti érdeklődést is generálhat, mely a gazdaság mélyebb rétegeiben is kifejti hatását.

Inkei a rendszerváltoztatás utáni húsz év kulturális politikáját vizsgáló tanulmányában rámutat arra, hogy a közművelődés szilárd pozíciója magyar sajátosság. Hazánkban a közművelődés gyakorlatilag egyenrangú alágazat a művészetekkel és a kulturális örökséggel. Magyarországon a rendszerváltás után is szilárd maradt a közművelődés szerepe „szakmai gárdája, helyi elfogadottsága, aktivitása és látogatottsága” okán. (Inkei 2011)

Magyarországon utoljára 2003-ban zajlott átfogó, reprezentatív mintán vizsgálódó kultúrakutatás. A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának megbízásából az MTA Szociológiai Kutatóintézete 3400 fős országos reprezentatív mintával valósította meg vizsgálatát Magyarország kulturális állapota az EU csatlakozás küszöbén címmel. A kutatás arra az alaptézisre épült, hogy „A társadalmi differenciálódásban, a társadalmi egyenlőtlenségi rendszerben a kulturális fogyasztás különbségei meghatározó szerepet játszanak.” (Hunyadi 2004)

A kutatási folyamat tehát abból indul ki, hogy a kulturális differenciálódás olyan társadalmi rétegződést vált ki, amely vizsgálódásra érdemes. A kutatás alapján készült tanulmánysorozat első füzetében a „kérdéseket a művelődési házakkal kapcsolatban elemzi, s abból a feltételezésből indul ki, hogy a művelődési házak ideális színterei lehetnek mind a különbségek csökkentésének, mind a sokféle kulturálódási lehetőségek biztosításának.” (Hunyadi 2004)

A művelődési házak szerepe a kötet szerzője szerint az, hogy „a lakosság széles részének nyújtsák egyrészt a kultúra, különösen a társas, közösségi művelődés, másrészt a kulturált társas együttlét lehetőségét.” (Hunyadi 2004)

A füzet megállításai szerint a kulturális intézmények közül a közművelődés intézményei esnek legközelebb a megkérdezettek lakóhelyéhez. Részben a kisebb fizikai távolság, részben a helyi rendezvények szervezéséhez, valamint helyszínéhez kötődés az oka annak, hogy ezek az intézmények vonzzák a legnagyobb közönséget. „Míg [...] egy év alatt múzeumba, moziba vagy színházba a lakosság kb. 30-40 %-a jut el, addig a lakosság több mint fele fordul meg valamilyen céllal a művelődési házakban, bár nem feltétlenül valamilyen kulturális eseményen.” (Hunyadi, 2004) Ez utóbbi tény arra enged következtetni, hogy már 2003-ban is többfunkciós intézményként, helyszínként működtek a közösségi színterek, ami az azóta eltelt évek során még tovább fokozódott. Megjelentek az Agóra-típusú multifunkciós intézmények, melyek kínálata és szolgáltatási palettája jóval összetettebb, mint a hagyományos kultúrházaké, művelődési otthonoké vagy művelődési központoké volt valaha. Emellett azonban a klasszikus, hosszabb múltra visszatekintő intézménytípusok szerepe és feladata is összetettebb lett. Ezek a funkció-bővülések óhatatlanul magukkal hozták a közönség kiszélesedését, ugyanakkor azokon a településeken, ahol az egyetlen ilyen típusú szolgáltatásokat nyújtó helyszín a közművelődési intézmény, színtér, olyan látogatók is megfordulnak, akik korábban – kifejezetten kulturális célzattal – nem látogatták az adott intézményeket.

„A művelődési házak az egyenletes területi elhelyezkedés, a könnyű elérhetőség mellett a kedvező (vagy nem létező) belépődíjak és a vegyes összetételű és színvonalú programkínálat következtében nemcsak a legszélesebb, de a legheterogénebb látogatói kört tudhatják magukénak.” (Hunyadi 2004)

A vizsgálat eredményei szerint a különböző kulturális intézmények közül a közművelődés színtereinek látogatottsági gyakorisága a legkiegyenlítettebb az egyes társadalmi-demográfiai szegmensekben. „Míg moziba pl. a legfiatalabbak 25-ször gyakrabban járnak, mint a legidősebbek, addig a művelődési házak esetében csak kétszeres a különbség e két korcsoport között.” (Hunyadi, 2004) Ez a tény arra enged következtetni, hogy a közösségi művelődés színterei olyan széles spektrumát kínálják a közösségi eseményeknek, kulturális programoknak és szolgáltatásoknak, hogy korosztálytól függetlenül a lakosság többsége látogatóként vagy program-résztvevőként jelen van ezen helyszíneken.

A fentiek alapján kijelenthető, hogy a közművelődési színterek és szakmai tevékenységek vizsgálata mélyebb betekintést adhat a kulturális rendszer működési mechanizmusába, így a vizsgálódásunk tárgyát képező kulturális alapú gazdaságfejlesztés folyamatainak feltárása során sem megkerülhető.

A korábbi hazai vizsgálatok azt mutatták, hogy „A művelődési házba járás és egyéb (pl. olvasás, színházlátogatás, könyvtárlátogatás) kulturális tevékenységek végzése között összefüggés van, ami annyiban természetes, hogy a különböző kulturális tevékenységek egyik lehetséges színtere épp a művelődési ház. [...] Aki tehát jár művelődési házba, az más kulturális eseményen is nagyobb valószínűséggel megtalálható, mint aki nem jár, vagy megfordítva, aki nem jár művelődési házba, az nagyobb valószínűséggel nem jár el más kulturális eseményre sem.” (Hunyadi 2004) Ezek az adatok adták az alapot a kutatásom alapkérdéseinek megállapításához. Ezek alapján nem mehetünk el a közművelődés-közösségi művelődés gazdaságfejlesztő folyamatai mellett, értékelnünk kell ezen tevékenységek és szolgáltatások súlyát és gazdasági hatását. Mindennapi tapasztalataink szerint a közművelődésben dolgozó szakemberek számára is fejtörést okoz az ezen alapfunkcióhoz kapcsolódó feladatok kijelölése, pedig a fentiek tükrében jól látható, hogy a feladatellátók számos olyan tevékenységet végeztek az eddigiekben is, amelyek gazdasági hatása megkérdőjelezhetetlen, habár nehezen kimutatható. Bízunk benne, hogy a kutatási eredmények és a jó példák felmutatása, mélységében megismertetése előremutató folyamatokat indít meg a közművelődési munkában, illetve az ezekre történő felkészítésben, oktatásban. Ezzel lehetőséget teremthetünk nem csak az eddig elvégzett

művelődési tevékenységek értékelésére, valamint a kulturális irányvonalak utólagos értékelésére, hanem a jövőbeni fejlesztési irányok meghatározásához, akciótervek kidolgozásához és a hatások előzetes felméréséhez, becsléséhez is hozzájárulhatunk.

Az elméleti, szakirodalmi háttér feldolgozása során kísérletet tettem az általam vizsgálandó témakör (kulturális alapú gazdaságfejlesztés, mint közművelődési alapfeladat) elméleti kereteinek megadására és a fontosabb fogalmak számbavételére, áttekintésére. A szakirodalom alapján feltérképeztem a vizsgálandó alapfolyamatokat, azok elágazásait, ezáltal tudatosabban alakíthattam ki kérdéseimet a kérdőíves és személyes interjúk vizsgálatok során.

Összegzés

Tanulmányunkban kísérletet tettünk az általunk vizsgálandó témakör (kulturális alapú gazdaságfejlesztés, mint közművelődési alapfeladat) elméleti kereteinek megadására és a fontosabb fogalmak számbavételére, áttekintésére. A szakirodalom alapján feltérképeztük a vizsgálandó alapfolyamatokat, azok elágazásait, ezáltal tudatosabban alakíthatjuk ki kérdéseinket a kérdőíves és személyes interjúk vizsgálatok során.

A kulturális szektor gazdasági súlyának növekedése, valamint hazánk 2017-ben hatályba lépett új kulturális törvénye, mely kötelező feladatként jelölte ki bizonyos intézménytípusok számára a kulturális alapú gazdaságfejlesztést, egyre inkább arra sarkallja a közművelődésben dolgozókat, hogy kísérletet tegyenek a szakmai munka gazdasági hatásainak felmérésére.

Ebből a szándékból kiindulva egy hazai előzményekkel és összehasonlító kutatási eredményekkel csak részben rendelkező területet választottam kutatásom témájának.

Mivel a konkrét gazdasági hatások elemzése komoly közgazdasági előképzettséget feltételez, így kevésbé ezen hatások, mint inkább a folyamatok összefüggéseinek vizsgálatára helyeztem a hangsúlyt.

A téma szakirodalmának áttekintése alapján úgy gondolom, hogy a közművelődési tevékenység áttételes gazdasági hatása megkérdőjelezhetetlen, ezért további kutatása a szakma közép- és hosszútávú stratégiai tervezésének érdekében elengedhetetlen.

A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Tudományos Diákköri munkát végzők számára alprogramja támogatta.

Felhasznált irodalom:

- 1997. évi CXL. törvény (Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.tv>)
- 68/2013. (XII. 29.) NGM rendelet (Elérhető: https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A1300068.NGM&targetdate=ffffff4&printTitle=68/2013.+%28XII.+29.%29+NGM+rendelet&referer=http%3A//net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi%3Fdocid%3D00000001.TXT)
- Adorno, Theodor (1991): The Culture Industry. London – New York, Routledge Classics (Elérhető: http://www.imagomundi.com.br/filo/adorno_culture_industry.pdf)
- Cappellini, Claudio – Lennardt, Jörg (2010): Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye a Zöld könyv a kulturális és kreatív iparágak potenciáljának felszabadításához,

Európai Gazdasági és Szociális Bizottság, Brüsszel. (Elérhető:

https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/ces1364-2010_ac_hu.doc)

- Európai Bizottság (2010): Zöld könyv a kulturális és kreatív iparágak potenciáljának felszabadításáról, Brüsszel. (Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52010DC0183&from=EN>)
- Hargitainé Solymosi, Beatrix (2016): A kultúra gazdasági értékelése, Statisztikai Szemle, 2016/7. szám (Elérhető: https://www.ksh.hu/statszemle_archive/2016/2016_07/2016_07_773.pdf)
- Hargitainé Solymosi, Beatrix (2019): Kulturális projektek fenntarthatósága Magyarországon, Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem, Pécs (Elérhető: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/24114/hargitaine-solymosi-beatrix-phd-2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y>)
- Hunyadi, Zsuzsa (2004): A művelődési házak közönsége, helye, szerepe a kulturális fogyasztásban, Találkozások a kultúrával 1., Magyar Művelődési Intézet, Budapest
- Inkei, Péter (2011): Állami kultúratámogatás és kulturális politika Magyarországon az elmúlt húsz évben. In: Dér Cs. D. – Zachar B. (szerk.): Új utak a művészeti menedzsmentben. Arts and Business Kiadó. Budapest. (Elérhető: <https://docplayer.hu/1137989-Inkei-peter-allami-kulturatamogat-as-es-kulturalis-politika-magyarorszagon-az-elmult-husz-evben.html>)
- Közművelődési fogalomtár (2012), Nemzeti Erőforrás Minisztérium Közművelődési Főosztály (Elérhető: <https://docplayer.hu/200640-Kozmuvelodesi-fogalomtar.html>)
- Központi Statisztikai Hivatal (2005): A kulturális statisztika módszertana és fogalmai – Statisztikai módszertani füzetek, 45, Budapest. (Elérhető: <http://mek.oszk.hu/11100/11108/11108.pdf>)
- Központi Statisztikai Hivatal (2011): Kultúrstatistikai adattár, 2000-2010, Budapest (Elérhető: <https://mek.oszk.hu/11200/11216/11216.pdf>)
- Rátz, Tamara (2011): Kulturális turizmus. In: Michalkó Gábor (vezető szerző): Turisztikai terméktervezés és fejlesztés, Pécsi Tudományegyetem, Pécs
- UNESCO (2005) Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions (Elérhető: <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/cultural-diversity/cultural-expressions/the-convention/convention-text/>)
- Szabó, József – Katonáné Kovács, Judit (2018): Kulturális vállalkozás- és gazdaságfejlesztés. Tudástár a közösségi művelődésben VII. kötet, Nemzeti Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.

JUNIOR KUTATÓMŰHELY

Beke Ivett:

A munka és a magánélet egyensúlya a kulturális szektorban

Absztrakt: A munka és a magánélet egyensúlya rendkívül aktuális és egyre nagyobb fontossággal bíró terület az emberi erőforrás menedzsmentben. A kulturális szektorban különösen releváns ennek vizsgálata, hiszen az ide tartozó intézmények többségében nem hagyományos munkarendben dolgoznak a munkavállalók. Egy nem állandó, nem mindig kiszámítható, akár hétvégi vagy estébe nyúló munkavégzést igénylő munkakör esetében különösen nagy kihívás a hivatás és a családi élet összeegyeztetése. A tanulmányomban bemutatom, hogy milyen kihívásokat jelent a munka és a magánélet egyensúlyának megteremtése a kulturális szektorban működő szervezetek dolgozói számára, illetve az intézmények és annak dolgozói milyen válaszokat próbálnak adni ezekre a kihívásokra. A téma elméleti háttérének bemutatását követően a saját, fókuszcsoportos kutatásom eredményeit mutatom be. A kutatás eredményei alapján elmondható, hogy a kulturális szektorban dolgozók számára kihívást jelent a munka és a magánélet egyensúlyának megteremtése. Az ebből fakadó nehézségek esetén a legnagyobb a segítséget a munkavállalóknak a család támogatása és a rugalmas munkaidő nyújtja.

Abstract: Work-life balance is an extremely topical and increasingly important topic in human resource management. It is particularly relevant to examine this in the cultural sector, as most of the institutions involved do not work in traditional working hours. Reconciling work and family life is a particular challenge for a job that is not permanent, not always predictable, or requires weekend and evening work. In my study, I present the challenges of balancing work and private life for employees in organizations of the cultural sector, and the responses that institutions and its employees are trying to provide for these challenges. After presenting the theoretical background of the topic, I present the results of my own research. Based on the results of my research, it can be said that it is a challenge for employees in the cultural sector to balance work and private life. To cope with difficulties, the greatest help for workers is provided by family support and flexible working hours.

Bevezetés

A munka és a magánélet egyensúlya egy rendkívül aktuális és egyre nagyobb fontossággal bíró témakör az emberi erőforrás menedzsmentben. A kulturális szektorban különösen releváns, hiszen az ide tartozó intézmények döntő többségében nem hagyományos munkaidőben dolgoznak a munkavállalók. Ez kihívást jelent, hiszen már egy hagyományos munkarendben is egyre nehezebb megtalálni az egyensúlyt a magánélet és a munka között. Egy nem állandó, akár hétvégi vagy estébe nyúló munkakör esetén pedig egészen újfajta nehézségek léphetnek fel. Mindezek ellenére, az általam vizsgált téma nem gyakran kutatott terület. Ha áttekintjük a szakirodalmat, főként a vállalati szektorra vonatkozó emberi erőforrás kutatásokat olvashatunk. Tanulmányom célja, hogy bemutassam, milyen kihívásokat jelent a munka és a magánélet egyensúlyának megteremtése kulturális szektorban működő szervezetekben.

A téma elméleti háttere

A kutatás fontos jellemzője, hogy két tudományterület kapcsolódik össze benne; a pszichológia és a menedzsment. Fontos a téma pszichológiai oldalát is vizsgálni, hiszen a munka és a magánélet összeegyeztetéséből fakadó nehézségeknek súlyos következményei is lehetnek: pszichológiai krízisek alakulhatnak ki, káros viselkedésformákat vehetünk fel, mindemellett csökkenhet a dolgozó motivációja, romlik a teljesítménye, amely a szervezetre is negatív hatással lehet.

Pszichológiai elméleti kereteként Erikson pszichoszociális fejlődésmélete (1991) használtam. Eszerint a személyiség fejlődése nem áll meg a felnőttkorba lépéssel, hanem egész életen át tart. A személyiség fejlődése 8 szakaszra osztható, és mindegyik szakasz leírható egy rá jellemző dilemmával (Erikson megfogalmazása szerint krízissel), amelynek megválaszolása döntő a személyiség fejlődése szempontjából. Az egyes szakaszok feladatainak megoldása azért is fontos, mert az egyén akkor tud a következő fejlődési szintre lépni, ha sikeresen oldotta meg az adott életszakasz krízisét (Petik 2007). Erikson elméletének segítségével (azon belül is a 6. és 7. szakasszal, hiszen ezek fedik le az aktív felnőttkort) átláthatjuk, hogy egy dolgozó a különböző felnőttkori szakaszokban milyen krízisekkel, feladatokkal küzd. Például a 6. szakaszban (amely a fiatal felnőttkort takarja) meghatározó feladat a munkába állás, a karrier elindítása, de mindemellett a magánéletben törekszenek a stabil párkapcsolatra, az elköteleződésre, és előtérbe kerül a családalapítás gondolata is. Később a felnőttkorban (7. szakasz) a munkában és a családban betöltött szerepek szülhetnek időhiányt, konfliktust. Ezekből a példákban láthatóak azok a krízishelyzetek, amelyek a munka és a magánélet összeegyeztethetőségével függnek össze.

A témát menedzsment szempontból meghatározó fogalmak a dolgozói elkötelezettség és a motiváció, mert ezek kihatnak az egyéni és a szervezeti teljesítményre is. A munka és a magánélet összehangolásának lehetősége vagy lehetetlensége befolyásolja a dolgozók motiváltságát és elkötelezettségét, éppen ezért nem csak a dolgozók, hanem a szervezet számára is fontos, hogy a munka és a magánélet egyensúlyban legyen. Az elkötelezettség és a motiváció magas foka pedig hozzájárulhat ahhoz, hogy a dolgozók jobban tolerálják, ha a munka és a magánélet egyensúlya eltolódik a munka javára. A munka-magánélet-egyensúly, valamint az elkötelezettség és motiváció tehát kétirányú kapcsolatban állnak egymással. Az alábbiakban ezt a jelenséget mutatom be.

Bár gyakran így értelmezik, az elkötelezettség nem csak maradási hajlandóságot jelent (Szabó 2016). Chimento (2004) megfogalmazása szerint az elkötelezettség pozitív, kölcsönös kapcsolat az alkalmazott és szervezet között. Mindkét fél tisztában van a saját és a másik igényével, és annak módjával, hogy hogyan támogassák egymást ezen igények kielégítésében. (Erre kitűnő példa a munka és a magánélet egyensúlya.) Az elkötelezett alkalmazottak az elvártnál többet teljesítenek – akár a magánéletük rovására is, mert kölcsönös hasznot látnak a kapcsolatba való befektetésben (Armstrong 2006). Egyes meghatározások szerint az elkötelezettség viszonzásként fogható fel. Sparrow (2009) alapján például a munkavállaló hűsége, elkötelezettsége és erőfeszítései a viszonzás formái a munkáltató irányába (Armstrong-Taylor 2014).

Az elkötelezettségnek több aspektusát is meg lehet különböztetni, például van szakmai elkötelezettség, amikor a munkavállalót érdekli az, amit csinál, a szakmája iránti lelkesedés miatt válik motiválttá, ezáltal jobban kötődik a munkájához. Ez akkor is lehetséges, ha a szervezet iránt nem elkötelezett a dolgozó (Armstrong 2006). Ilyen esetekben azonban a dolgozó a szakmáján belül könnyebben vált munkahelyet, például abban az esetben, ha az adott

szervezetnél nem tudja összehangolni a munkáját és a magánéletét. Fontos, hogy az elkötelezettség nem azonos a szervezet iránti hűséggel, hiszen a hűség nem jelenti az elvárton felüli teljesítést és a vállalati célok teljesülése érdekében végzett munkát, szemben az elkötelezettséggel. Ha kialakul az elkötelezettség, az a munkavállalóra és a munkáltatóra is hatással van. Storey és társai (2009) szerint a munkavállaló számára azért fontos, mert jobban érzi magát egy olyan környezetben, ahova érzelmileg is kötődik. Így a teljesített munka (ha az elvártnál több is) nem kényszerből, hanem önszántából valósul meg, és az ilyen feladat kevésbé megterhelő. A dolgozó saját önbizalma és kontrollérzete is nő, ezen felül az elkötelezett dolgozók kevesebb szerepkonfliktusról és stresszről számolnak be.

A munkáltatók szempontjából is számos előnye van a munkavállalói elkötelezettségnek:

- **Megtartás:** ha a munkavállaló érzelmileg is kötődik a munkahelyhez, ennél fogva nagyobb az elköteleződése, annál kisebb a valószínűsége annak, hogy elhagyja a szervezetet.
- **Megértés:** az elkötelezett dolgozót érdekli a szervezet célja, jövője, így hajlandó több erőfeszítést a munkájába tenni, akár a szabadidejének egy részét is feláldozni. Jobban bíznak vezetőikben is, így nem kérdőjelezzik meg döntéseiket.
- **Hiányzás:** a szervezet iránt elkötelezett dolgozók veszik ki a legkevesebb szabadságot és betegszabadságot. Ritkábban hivatkoznak családi problémákra.
- **Eredmény:** a munkavállalók teljesítményének növekedése következtében a szervezetek magasabb hatékonyságot, illetve gyorsabb növekedést tapasztalhatnak (Szabó 2016).

Ahogy már említettem, a munkavállalók motivációjának is nagy hatása van a teljesítményre, valamint a motiváció is összefügg a munka és a magánélet egyensúlyával, így érdemesnek tartom ezt a jelenséget is áttekinteni. A munkahelyi motiváció kétféle módon valósulhat meg. Az első, amikor az emberek magukat motiválják azzal, hogy olyan munkát keresnek vagy végeznek, amelyek kielégítik a szükségleteiket, vagy azt várják, hogy segít céljaik elérésében. A kulturális szférában ez a típusú motiváció általánosan jellemző. A másik, amikor a szervezet és a vezetők motiválják a munkavállalókat olyan módszerekkel, mint az elismerés, fizetés vagy az előléptetés. Herzberg et al. (1957) által azonosított motivációnak szintén két típusát ismerjük.

- **Belső motiváció:** az önmaguk által generált tényezők, amelyek befolyásolják az embereket abban, hogy milyen módon viselkedjenek vagy milyen irányba haladjanak. Ezek a tényezők a következők: felelősség (annak tudata, hogy fontos a munkája), autonómia, a készségek felhasználásának és fejlesztésének lehetősége, érdekes és kihívásokkal teli munka és előrelépési lehetőségek.
- **Külső motiváció:** amit a szervezetek tesznek az emberek érdekében vagy azért, hogy motiválják őket. Ebbe beletartoznak az olyan jutalmak, mint a megnövekedett fizetés, dicséret vagy előléptetés, valamint a büntetések, mint például a fegyelmi eljárás, fizetés visszatartása vagy kritika (Armstrong 2006).

A munka és a magánélet egyensúlyának támogatása külső motivációnak is tekinthető, amennyiben például rugalmas munkaidőben vagy munkaidő-kedvezményben valósul meg, ugyanakkor a megbecsüléssel és az autonómiával, vagyis a belső motivációval is összefügg.

Látható, hogy a munkavállalói motiváció, elkötelezettség és a szervezet iránti hűség mind olyan tényező, amely meghatározó az egyén hatékonyságában. Ezáltal fontos a szervezeteknek ezekre megfelelő hangsúly fektetni, hiszen megvalósulásuk esetén egy elégedett munkavállalót kaphatnak. Az elégedett munkavállaló jobban teljesít, amely a szervezeten kívül az egyénre is jó hatással van, és befolyásoló tényezőként jelenik meg a munka-magánélet egyensúlyában is.

A munka és a magánélet egyensúlyának kihívásai a kulturális intézményekben

Saját kutatásom során interjút készítettem kulturális intézmények vezetőivel, valamint fókuszcsoporthoz tartozó interjúkat az intézmények dolgozóival. A vezetői interjúk főbb eredményeit lásd Beke et al. (2021).

A dolgozói fókuszcsoporthoz tartozó interjúkat 5 különböző intézményben, 3 településen készítettem el. A koronavírus-járvány miatt nem volt lehetőségem alanyokat toborozni, így az intézményvezetők közreműködésével állítottam össze a fókuszcsoporthoz tartozókat. Így a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk szinkronban állnak a vezetői interjúkkal. A kiválasztásnál fontosnak tartottam, hogy nő és férfi alanyok egyenlően vegyenek részt, illetve, hogy legyen az alanyok között kisgyermekes és családos is. A fókuszcsoporthoz tartozó munkaköröket betöltő interjúalanyok vettek részt: történész, régész, programszervező, kiállításszervező, sajtókapcsolatokért felelős munkatárs, művészeti vezető, színművész, rendező, színházi főügyelő, titkárságvezető stb. Az alábbiakban a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk fő eredményeit foglalom össze.

Az első kérdés, amiről a dolgozói fókuszcsoporthoz tartozó interjúk során az interjúalanyokkal beszéltem, hogy számukra mit jelent a munka és a magánélet egyensúlya, illetve, hogy esetükben ez mennyire tud megvalósulni. A múzeumi dolgozók különböző tapasztalatokról számoltak be. Az egyik interjúalany restaurátorként dolgozik az intézményben, emellett alkotóemberként is tevékenykedik szabadidejében, otthon is. Elmondása szerint a két tevékenység esetében nagyon jól összehangolható; a munkájában is ki tudja teljesíteni az alkotótevékenységet, emellett van lehetősége a munkahelyén kívül is a szakmájában dolgozni. Ezzel szemben a történész munkatárs inkább nehézségekről számolt be. Szerinte, aki hivatásként végzi ezt a munkát, ahogyan ő is, nehéz azt megtenni, hogy csak a munkahelyen foglalkozzon a feladataival. Sok esetben előfordul, hogy otthon is időt kell szánnia rá; akár azért, hogy befejezzon egy hivatali munkát, vagy csak saját érdeklődésből és az elhivatottságból fakadóan foglalkozik a munkaidőn kívül is a munkájával. Ezzel egy sajtóval kapcsolatos munkakört betöltő munkatársuk is egyetértett. Ő elmondta, hogy a munkája sokszor nem fér bele a hagyományos munkaidőbe, hiszen rendezvények után az információközlés gyorsasága nagyon fontos. Ezért otthon is kell dolgoznia, ehhez pedig a család együttérzésére is szükség van. „A család tudja azt, hogy ha egy rendezvény után hazamegyek, akkor engem még egy picit békén kell hagyni, hogy a dolgomat meg tudjam csinálni.”

Az „agóra A” intézményben készült interjúban két fontos tényezőt emeltek ki, ami befolyásoló a munka és a magánélet egyensúlyában: az egyén mellett álló pár és a munkáltató rugalmassága. Elmondásuk szerint az egyensúly megvalósulása nagyban függ attól, hogy a párok, házastársak mennyit tudnak az otthoni, családi feladatokból vállalni, illetve ezen kívül még milyen segítséget kapnak másoktól. Több munkavállaló is kiemelte a nagyszülők szerepét ebben, akik sokszor besegítenek a munkavállalók gyermekei körüli feladatokban. Mindemellett pedig fontos, hogy a vezetőjük, vezetőjük részéről rugalmasságot tapasztaljanak, ami segíti őket magánéleti kötelezettségeik, feladataik teljesítésében.

A könyvtár dolgozói számára a munka és a magánélet akkor van egyensúlyban, ha nem kell hazavinniük a munkát. Egy munkavállaló elmondta, hogy ő mostanában jobban küzd a munka és magánélet összehangolásával, mert kisgyermekes apa. Ezen felül kiemelték, hogy a helyzet folyamatosan változik, néha úgy érzik, hogy egyensúlyban vannak, máskor ez kevésbé valósul meg. Egy nemrég vezetői pozícióba előléptetett dolgozónak sokszor kell hazavinnie a munkáját, illetve többször kell a munkaideje lejárta után is a munkahelyén maradnia. Szerinte ezt a

családdal együtt kell rugalmasan kezelni, ami nála meg is valósul. Hozzátette, hogy ebben nagy segítség, hogy már nem kisgyermek van, hanem egy önállóbb, nagyobb gyermeke, akivel ez könnyebben megvalósítható.

Az "agóra B" fókuszcsoportban hasonlóan fogalmazták meg, hogy mit jelent számukra a munka és a magánélet egyensúlya: „Ha a munkát nem viszem haza, és az otthonit nem hozom be.” Ebben a beszélgetésben szintén kiemelték, hogy változó, hogy ez mennyire valósítható meg, időnként sikerül, máskor kevésbé. Emellett pedig azt tapasztalták, hogy egyértelműen nehezebb az egyensúly megvalósítása azoknak a munkatársaknak, akiknek családja, gyermeke van.

A színház dolgozói szintén nehéznek tartják az egyensúly megtartását a munkájuk és a magánéletük között, de törekednek rá. Ahogyan a múzeumban az egyik interjúalany, itt is úgy fogalmazták meg, hogy ez különösen akkor nehéz, ha az ember elkötelezett munkája és családja iránt is, mert igyekszik mindkét területen helytállni. Emellett szintén kiemelték a következetes vezetés fontosságát a kérdésben.

Összegezve, ebben a kérdésben, mind az öt intézményben hasonló tapasztalatok és vélemények hangzottak el. A dolgozók túlnyomórészt nehéznek találják a munka és a magánélet összehangolását. Ahhoz, hogy minél inkább megvalósuljon az összhang, szükség van a párok és családok együttműködésére, ezek mellett pedig a munkáltató rugalmas hozzáállására is. Annak ellenére, hogy az interjúalanyok sokszor küzdenek a munka és a magánélet összeegyeztetésével, a pályaváltáson emiatt nem gondolkodtak, ez pedig legfőképpen a szakma iránti elkötelezettségükből fakad.

A szabadidő kiszámíthatósága is nagy szerepet játszik a munka és a magánélet egyensúlyában. Megkérdeztem a munkavállalókat arról, hogy munkahelyükön hogyan valósul meg az előre tervezhetőség.

Az "agóra B" dolgozói arról számoltak be, hogy sokszor nem tudnak hosszú távra tervezni a szabadidővel, de előfordul, hogy a rövid távú tervek is felborulnak, például amikor a vasárnapi munkavégzésről csak az adott héten kapnak tájékoztatást.

A könyvtári fókuszcsoportban arról számoltak be, hogy egy oda-vissza működő rendszer van a munkavállaló és a munkáltató között. A munkavállaló, ha tervez szabadságot, időben kell szólania, a munkáltató pedig tervezhető folyamatokat biztosít. A dolgozók szerint a munkahelyi feladatok sokkal kiszámíthatóbbak, mint a magánéleti helyzetek, amelyekben többször szembesülnek váratlan eseményekkel. A legtöbb osztály 1-2 hónapra előre tervezi a munkaidőbeosztásokat, mert az említett háttérerők biztosítják a helyettesítést. A kölcsönző az a terület a könyvtárban, amelyik ebből a szempontból eltér a többi osztálytól, mert ott nem alkalmaznak háttérerőket. Ezért legalább 3 hónapra előre elkészítik a beosztásokat, ezzel igyekeznek elkerülni a váratlan helyzeteket.

A múzeum dolgozói arról számoltak be, hogy az intézmény kiállítási terv alapján működik, így a kiállításokkal és programokkal kapcsolatos tevékenységekkel mindenki tud előre tervezni. A különböző munkakörök között itt is eltérés tapasztalható. A régészeknél előfordulhat, hogy egyik napról a másikra kapnak megbízást, olyankor az az elsődleges. De ezt a helyzetet leszámítva a múzeum dolgozói alapvetően tervezhető folyamatokról számoltak be.

Az "agóra A"-ban általában egy, de inkább két hónappal előre tervezik a programokat, az interjúalanyok elmondták, hogy ennyivel előre tudják a feladataikat és ehhez igazítják a szabadidejüket. Ezen felül ciklikusan ismétlődő programok is vannak minden évben (például tavaszi fesztivál, nyári táborok), amelyekkel tudják, hogy kell számolni. Az egyik dolgozó beszámolt arról, hogy ő sokszor tudja a saját hétvégi programjait, workshopjait magának tervezni, ez ad neki egyfajta szabadságot, hogy mikor tart olyan hétvégét, amikor nem dolgozik. Az interjú során elmondták azt is, hogy ezt a rendszert a koronavírus-járvány teljes mértékben felborította, az előre tervezés most nagyon nehezen valósul meg. A szokásos 1-2 hónapos

tervezés helyett sokszor szembesülnek olyan problémával, hogy egy héten belül merülnek fel programokat befolyásoló változások.

A színházi fókuszcsoportban megoszlottak a vélemények az előre tervezhetőségről. Van, aki szerint nem lehet a szabadidővel hosszútávra tervezni. Más elmondta, hogy amennyiben az előre elhatározottak szerint alakul a menetrend és az évad, akkor tudnak tervezni, de vannak váratlan változtatások, amelyekkel nem lehet számolni.

Az elmondottak alapján a könyvtárban, a múzeumban és az "agóra A" esetében is megvalósul az előre tervezhetőség. Egy kialakult, jól működő rendszer alapján szervezik a programokat, amihez a munkavállalók igazítani tudják saját szabadidős tevékenységüket. Ebben eltérés a jelenlegi járványhelyzet miatt tapasztalható. A fenti intézményektől szignifikáns különbség látható az "agóra B" esetében, ahol a dolgozók nehéznek találják az előre tervezést, rövid és hosszú távra is. A színház esetében az évad előre megírt terve alapján tudnak tervezni a dolgozók, de ebben sokszor tapasztalnak változtatásokat, amelyek nehezítik az előre tervezhetőséget.

Az interjúk során az interjúalanyok többször is kiemelték, hogy milyen nagy szerepe van családjuknak abban, hogy könnyebben megoldják a munka és magánélet feladatainak összehangolását. A következőkben azokat a különböző családi és házastársi megoldásokat ismertetem, amelyeket az általam vizsgált kulturális intézményekben dolgozók alkalmaznak a hagyományostól eltérő munkarend adta nehézségekben.

Az "agóra A" dolgozói a családi programokat igyekeznek úgy pótolni, hogy a családjukat is hívják és viszik azokra a programokra, amelyekben ők részt vesznek az agórában. Amikor kisegítés kell, a nagyszülőket mozgósíthatják legtöbbször, akik akár vigyáznak a gyerekeikre, vagy délutáni programjaikat intézik. Emellett a baráti körből is sokan segítenek. Mindenekelőtt persze a párokkal, házastársakkal osztják fel egymás között a feladatokat, az alapján, hogy mikor ki mozgósítható. Egy táncoktató elmondta, hogy neki nagy segítség, hogy a párjának ugyanaz a szakmája, mert így teljes megértéssel fordulnak egymás munkája felé.

A könyvtárban az egyik interjúalany azt mondta, neki segítség, hogy ahogy neki is, a férjének is kötetlen munkaideje van, mert ez lehetőséget ad arra, hogy a férje a gyermekük körüli feladatokban sokat átvállaljon. Másoknál a családi naptár a megoldás, ahol vezetik az összes családi programokat, mindenki feladatát és kötelezettségét, így átlátható, hogy kinek mikor kell kisegítenie a másikat, és így a feladatelosztás is egyszerűbb. Egy másik dolgozó elmondta, hogy mindig igyekeznek a férjével egyensúlyba hozni a vállalt feladatokat. A férje a munkájából kifolyólag sokat utazik, ezért ezekben az időszakokban neki kell több otthoni kötelezettséget vállalnia, de így fordított esetben nincs gond abból, ha neki kell tovább bent maradnia a munkahelyén.

A színházban szintén kiemelték a nagyszülői segítség jelentőségét. Emellett két interjúalany is igénybe vette dada segítségét gyermekeik körüli teendőkben, illetve az óvodás kor előtt bölcsődébe vitték a gyerekeket.

A dolgozók példái alapján erős családi együttműködések és rugalmas megoldások segítik a munka és a magánélet összehangolását. Látható, hogy támogató háttér nélkül mindezt nehéz lenne megfelelően kezelni.

Összegzés

A kutatási eredmények alapján elmondható, hogy a kulturális szektorban dolgozók számára kihívást jelent a munka és a magánélet egyensúlyának megteremtése. Ennek a kihívásnak a

kezelésével kapcsolatban a kutatásban résztvevő szervezetek dolgozói hasonló tapasztalatokról számoltak be.

Minden interjúban megjelent, hogy a kulturális intézmények dolgozói számára a legnagyobb segítséget a munka és a magánélet összehangolásához a család és a munkáltató, vezető hozzáállása adja. A leírt családi megoldások is azt mutatják, hogy a családos munkavállalók szülőkkel, házastárssal, barátokkal, olykor dadával oldják meg a családi, gyermekek körüli feladatokat, hiszen a hagyományostól eltérő munkarend sokszor megkívánja ezt. A munkahely, vezetőség részéről nagy segítség, ha tervezhető munkahelyi feladatok vannak, amelyekhez igazítani tudják a magánéleti programokat, kötelességeket.

Az interjúalanyok többször is alátámasztották a tanulmány első felében leírtakat is, miszerint az is segít a különleges munkarend adta nehézségek legküzdésében, hogy elhivatottsággal, szakmai elkötelezettséggel végzik a munkájukat. Ezt talán az egyik múzeumi dolgozó foglalta össze a legpontosabban: „Nem mindegy, hogy egy múzeumba jöttél el, vagy egy vállalatba, ahol esetleg sokkal fontosabb az üzlet vagy a pénz. Itt a kultúra a fontos, ezt nem lehet másképpen csinálni, csak úgy, ha elkötelezett emberek vannak.”

A kutatási eredmények alapján a következő javaslatok fogalmazhatók meg, amelyeket érdemes lehet az intézményeknek megfontolniuk a munka és a magánélet egyensúlyának biztosítása érdekében.

A dolgozókat és a szervezet működését egyaránt segítheti a dolgozói elégedettségmérés, azon belül is érdemes a munka és a magánélet egyensúlyára irányuló kérdéseket is a mérések részévé tenni. Ez segíthet abban, hogy a dolgozók számára is előnyös munkarendet alakítsanak ki.

Az emberi erőforrás fejlesztése, a vezetők és a dolgozók képzése, kompetenciafejlesztése szintén hozzá tud járulni a munka és a magánélet egyensúlyának megteremtéséhez, a tanulmány elméleti részében említett szerepkonfliktusok kezeléséhez. A munkavállalók hasznára válhatnak a különböző stresszkezelési és időmenedzsment tréningek, ahol fejleszthetik azokat a kompetenciákat, amelyek segítenek a két terület összehangolásában és egy egészséges középút megtalálásában. A kommunikáció fejlesztése is ajánlatos lehet vezetőknek és dolgozóknak is, hiszen a munka és a magánélet egyensúlyának szempontjából kiemelten fontos, hogy a munkavállaló tud-e fordulni a felettese felé, meg tudják-e beszélni az adott problémát. Az intézményvezetőknek hasznos lehet különböző vezetőképző, konfliktusok kezelésére, menedzselésre irányuló képzés. A dolgozók számára érdekes lehet egy pszichológiai előadás, amelynek segítségével tudatosabbak lehetnek és megtanulhatják, miért is fontos törekedni az egyensúly kialakítására, hiszen így súlyos lelki következményeket is el tudnak kerülni.

Mindezek mellett megfontolandó a benchmarking¹⁰ alkalmazása a kulturális intézmények között. A kutatásomban bemutattam néhány megoldást, jó gyakorlatot – például 1-2 hónapos előre tervezés, háttérerők alkalmazása – amelyet a benchmarking módszer segítségével a szervezetek megismerhetnek, adaptálhatnak, ezáltal növelhetik a teljesítményüket is.

A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Tudományos Diákköri munkát végzők számára alprogramja támogatta.

¹⁰ „A benchmarking segítségével a kulturális szervezetek a teljesítményüket, szolgáltatásaikat, folyamataikat, módszereiket más, jobb kulturális szervezettel összehasonlíthatják és kijelölhetik azokat a területeket, amelyeket fejleszteniük kell.” (Bendell et al 1993, idézi Keczer-Szente 2018:55).

Felhasznált irodalom:

- Armstrong, M. (2006): A Handbook of Human Resource Management Practice. Kogan Page, London.
- Armstrong, M., - Taylor, S. (2014): Armstrong's Handbook of Human Resource Management Practice. Kogan Page, London.
- Beke I.-Keczer G.-Turcsányi E. (2021): A munka és a magánélet egyensúlyát szolgáló megoldások az üzleti szektorban. In: Gulyás L.-Miklós P. (szerk.): Képzés, fejlesztés, innováció. Tanulmányok az emberi erőforrás menedzsment, a szervezés-vezetés és a képzés és fejlesztés köréből. Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Alkalmazott Társadalomismereti és Kisebbségpolitikai Intézet Emberi Erőforrás Tanulmányok Kutatócsoport, Szeged.
- Keczer G. és Szente B. (2018): Szervezési-vezetési ismeretek, vezetői feladatok a közösségi művelődésben. Tudástár a közösségi művelődésben sorozat, 6. kötet, NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.
<https://nmi.hu/wp-content/uploads/2019/02/Tud%C3%A1st%C3%A1r-VI.-Szervez%C3%A9si-vezet%C3%A9si-ismeretek-vezet%C5%91i-feladatok-a-k%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gi-m%C5%B1vel%C5%91d%C3%A9sben.pdf> Letöltés ideje: 2020.11.02.
- S. Petik K. (2007): Erik H. Erikson pszichoszociális elmélete a személyiségfejlődésről. In: Horváth-Szabó Katalin, Kézdy Anikó és S. Petik Krisztina (szerk.): Család és fejlődés. Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola. 13-18.
https://www.sapientia.hu/hu/system/files/%252Fvar/www/clients/client11/web11/private/files/Dr._Horvath-Szabo_Katalin_-_Kezdy_Aniko_-_Somogyine_Petik_Krisztina_Csalad_es_fejlodes.pdf Letöltés ideje: 2020.04.04.
- Szabó A. (2016): A munkavállalói elkötelezettség növelésének hatása és lehetőségei. Opus et educatio, 3. évf., 4.sz., 439-450.o.
<http://www.opuseteducatio.hu/index.php/opusHU/article/view/41/27> Letöltés ideje: 2020.10.09.

Fekete Rita – Kékesi Eszter:

Fiatalok közösségi életének vizsgálata

A fiatalok és a települések lehetőségeinek felmérése a közművelődés vonatkozásában

Absztrakt: A fiatalok közösségi életének helyszínei kutatást a Nemzeti Művelődési Intézet bonyolította le 2021.01.25. és 2021.02.05. között. A felmérés célja volt feltérképezni a fiatalok számára nyújtott helyi lehetőségeket, infrastrukturális adottságokat, az ifjúsági klubokról alkotott véleményeket, hiszen a fiatalokra épített fejlesztések meghatározóak lehetnek a településeken. A kutatás eredményeinek bemutatása mellett, a téma alapjául szolgáló szakirodalmi háttér elemzése is szerves részét képezi tanulmányunknak.

Abstract: The research named “Community life of young people and where they go” was carried out by the National Cultural Institute between 25.01.2021. and 05.02.2021. The aim of the survey was to map local opportunities for young people, infrastructural endowments, and opinions about youth clubs, as developments and improvements that are built on young people can be decisive in settlements. In addition to presenting the results of the research, the analysis of the literature on which the topic is based is also an integral part of our study.

Generációk és a fiatalság

A különböző generációk tanulmányozása során fontos szempont, hogy az adott generáció milyen gazdasági-társadalmi környezetben nőtt fel, miként szocializálódott. Ezek a hatások nagyban befolyásolják, a korcsoporthoz tartozó személyek későbbi értékrendjének, munkaerőpiaci szereplésüknek, hozzáállásuknak kialakulását. (Székely 2020:107-114)

Magyarországon jelenleg az alábbi generációkat különböztetjük meg (Kissné 2014):

- A veterán vagy csendes generáció (1925 – 1945)
- A Baby boom generáció (1946–1964)
- Az X generáció (1965–1979)
- Az Y generáció (1980–1994)
- A Z generáció (1995–2009)
- Az Alpha vagy Új csendes generáció (2010-)

A kutatás szempontjából részletesebben csak az Y és a Z generációval foglalkozunk, hiszen közülük kerültek ki a kutatás alapját szolgáló célcsoport tagjai is.

Az Y generáció, akik Magyarországon még a szocializmusban születtek, de gyermekkorukat már a rendszerváltás után a fejlődő demokráciában élték meg. (Székely 2020:107-114) Ennek a nemzedéknek a világnézetét meghatározza, hogy nem akarnak úgy élni, mint szüleik, akik mindent a munkának rendelték alá. Tulajdonságaikat tekintve nyitottak az újdonságokra, az új technológiai kihívásokhoz való alkalmazkodás nem jelent problémát számukra, praktikus szemlélet jellemzi őket. (McCrindle-Wolfinger 2010)

A Z generáció tagjai olyan világba születtek, amelyet nagymértékben a digitális technológiák határoznak meg. Tulajdonságaikat tekintve jellemző rájuk, hogy figyelmük megosztása

(multitasking) nem jelent gondot számukra, az elektronikus és számítástechnikai eszközöket kiválóan kezelik. (Kissné 2014)

Ennek a két generációnak a szabadidő eltöltésének szokásai és a technológiához való viszonyai meghatározóak a mindennapokban, a közösségi élet és a közművelődés vonatkozásában, ezért is fókuszáltunk az Y és Z generáció tagjaira.

Ha ifjúságról, ifjúságügyről beszélünk, nem tudunk megállapítani egy egységes, teljes mértékben kifejtett és világos, pontos fogalmat vagy meghatározást. Több tudományterület más-más perspektívából közelíti meg ezt a "fogalmat", több szakember másféle irányt vet fel akkor, amikor az ifjúság definícióját keresi.

Nagy Ádám (2016) az alábbi módon igyekezett feltárni az ifjúság és az ifjúságügy megfoghatatlan jellegét: "az ifjúságügyi paradigma a szocializációs közegek szerepének és az érettségek változására épülő, fejlődés-lélektani és szociálpszichológiai megközelítés, amely az egyén és a csoport szerepével, az egyén döntési és felelősségvállalási kompetenciái alapján próbálja megragadni az ifjúságot, mint a gyermekkor és a felnőttkor közötti életszakaszt." (Nagy 2016:410) Nagy szerint nem határozható meg egyszerűen életkorban, hogy mi is az ifjúsági életszakasz, valamint azok részei, mindazonáltal eszerint "az egyén fejlődésének szakaszai a lényegesek és nem a statisztikai elemzési szempontok" (Nagy 2013:39). Ezen perspektíva szerint az ifjúsági korosztályok, valamint ezek szakaszai biológiai, pszichológia és társadalmi sajátosságokra épülnek. Az ifjúkor a kortárscsoportok tagjaként való értelmezés jellegzetessé válásától, a harmadlagos szocializációs szintéren való eligazodástól, a döntésekbe való beleszólás igényének megjelenésétől, a kortárscsoportok jelentőségének ugrásszerű növekedésétől (Csepeli 2006) veszi kezdetét; és a felnőtté válásig, munkavállalásig, otthonteremtésig, gyermekvállalásig tart (Andorka 2006).

Egy másik elmélet az egyén fejlődésének szakaszait, és nem a társadalmi besorolást veszi alapul. Így az érettség fogalmát alapul véve több korcsoportot különíthetünk el. Első ilyen a felelős gyermekkor, amely a motoros funkciók teljességétől, autonóm létfenntartástól, a leválás kezdetétől, a felelősség megjelenésétől a biológiai érettségig tart (Andorka 2006), és körülbelül 8-10 éves kortól 12-14 éves korig tartó időszakot öleli fel, illetve a feladattal való azonosulás és a játék, mint valós teljesítmény jellemzi (Erikson 2002). A biológiai érettségtől a pszichés érettségig tartó szakaszban a serdülőkor következik (kb. 12-14 éves kortól – kb. 18 éves korig). Ekkor a gyermek kívülről irányított, szabályozott tudata kérdésekké alakul át, megkezdődik az egyéni identitás keresése a hagyományokhoz hasonulás helyett (Allport 1997). A pszichés érettségtől a szociológiai-társadalmi érettségig tart a fiatal felnőttkor (posztadoleszcens), ez körülbelül 19 éves kortól kezdődik, és tart körülbelül 25-30 éves korig. (Nagy 2016)

Összességében azonban elmondható, hogy ifjúságszociológiai tanulmányok alapján a középiskolás korosztálytól a fiatal felnőtt pályakezdők korcsoportjáig tartó szakaszt, tehát a 15 és 29 éveseket tekinthetjük fiatalnak. (Rural Youth 2013) Tanulmányunkban is ezt a korcsoportot értjük a továbbiakban fiatalság alatt.

A rendszerváltás utáni fiatalságot nem a generációs ellentétek jellemzik, hiszen világlátásukban, értékítéletükben szüleik generációjához hasonlatosak, de a rendszerváltás utáni évek eufóriája már nem jellemzi őket, a világmegváltás helyett a visszahúzódtat, a csendes egyedüllétet és a passzivitást választották. (Székely 2017) Erre a lehetőséget az online terek adták meg. Ezekben a terekben úgy válhat valaki közösségek tagjává, hogy nem szükséges elhagynia az otthon biztonságos kényelmét. (Tóth 2016:286)

Ezzel a személyes interakciók, találkozások és szerveződések, az aktivitás is csökken, ezáltal a településeken a fiatalság visszahúzódtóvá válik, nem pedig proaktívvá, cselekvőképpé az online világon kívül is. Ez az online világ kínálta lehetőség határozza meg a fiatal korosztályt, annak motivációját, magatartását és cselekvőképpét és részvételét is.

Szükséglet és részvétel

“A szükséglet hiányérzetként jelentkezik, és így az emberi cselekvés és viselkedés mozgatórugója. Ennek a hiányérzetnek a megszüntetésére való törekvést drive-nak (késztetés, hajtóerő) nevezzük, ami a megbomlott egyensúly visszaállítása felé irányít. Ez az igény képes irányítani viselkedésünket, sőt akár a társadalmi vagy egyéni kontrollokat is kiiktathatja. A drive által jön létre a motiváció (indíték), s minél erősebb a drive, annál nagyobb ez az erő”. (Nagy - Szabó 2018:2)

A szükségletek és motivációk egyik legismertebb kategorizálása Abraham H. Maslow nevéhez fűződik (1954). Ez az úgynevezett „szükségletpiramis”, mely szerint a szükségletek öt szintje értelmezhető és ezek egymásra épülnek, tehát egy szinthez tartozó szükséglet csak akkor jelentkezik ténylegesen, ha az alatta lévő szintek túlnyomórészt kielégültek.

1.ábra: Maslow-féle szükségletpiramis
(forrás: Nagy Ádám – Szabó Judit Nikoletta (2018): Motiválás a közösségi művelődésben és az ifjúság bevonása, 4. o.)

A maslowi hierarchiapiramis

Ez az elmélet sokszor vitatott és nem teljeskörűen elfogadott, mindazonáltal a gyakorlatban (az esetek döntő többségénél), többek között a fiatalok bevonásánál is kiválóan alkalmazható. (Nagy - Szabó 2016:3-4)

A fiataloknak szükségük van arra, hogy valamely csoporthoz, közösséghez tartozzanak, a Maslow-féle szükségletpiramis harmadik szintjén létező szükségleteit kielégítsék. A Drive fogja irányítani a fiatalok viselkedését és magatartását ebben az esetben, és alkalmazkodni fognak a társadalomban annak érdekében, hogy a közösség, csoport tagjai lehessenek, valamint drive irányulhat részükről a társadalmi és közösségi részvételre is.

“A részvétel, mint fogalom az egyén és a közösség szintjén is értelmezhető. Az egyén szintjén ez arról szól, hogy az ember maga is részt vesz saját életének irányításában, azaz felelősséget vállal önmagáért: a sodródás helyett az önirányításra vállalkozik, értékeket fogalmaz meg a maga számára és annak megfelelő célokat tűz ki. A közösség szintjén a részvétel már az azon belüli kapcsolatait is jelenti: egymás iránti bizalmat, kölcsönös támogatást, szolidaritást, közös normákat és viszonyosságot feltételez.” (Vercseg 2005)

Különbséget tehetünk társadalmi részvétel és civil részvétel között. A társadalmi részvétel „a különféle érdeklődési és érdekcsoportokban kifejtett szervezett tevékenységekben való

résztvételt” jelenti (programok, akciók). A civil részvétel inkább az állampolgári részvétel különféle megnyilvánulásaira vonatkozik: „a helyi ügyekben való egyéni részvétel és a helyi ügyek befolyásolására való képesség”. Vagyis azok a szervezett és spontán keretek tartoznak ide, amelyek kifejezetten a döntéshozatali folyamatok befolyásolására, az azokban való részvételre irányulnak. (Vercseg 2004)

Az ifjúság társadalmi részvétele nem más, mint az ifjúság igényeinek, üzeneteinek, véleményének, hozzáértésének és javaslatainak kifejezése az őket érintő meghatározó közügyekben, és bevonásuk a megoldások közös keresésébe, tervezésébe és megvalósításába. (Nagy - Szabó 2018)

„A fiatalok részvétele a közösségi ügyekben lehetőség, hogy teljes életet éljenek helyi közösségükben. Ez alapvető feltétel, ha aktív szerepet kívánnak játszani a társadalmi változásokban. Segítséget nyújt a társadalomba való beilleszkedésükhöz, elősegíti a változtatás igényét, a felelős gondolkodást, a megoldások keresését.” (Nagy - Szabó 2018:8)

Települési szinten a fiatalok aktívan részt vehetnek a lakóhelyük közösségi életében, a különböző helyi rendezvények megszervezésében, generációkon átívelő programok megvalósításában, a település köztereinek rendben tartásában. A különböző ifjúsági szolgáltató terek (ifjúsági információs és tanácsadó irodák) esetében az ifjúsági részvétel a szolgáltatások népszerűsítésében és további fiatal érdeklődők toborzásában valósul meg. A fiataloknak lehetősége van továbbá részt venni különböző érdekképviselői szervezetek munkájában is, ilyenek például a diák –és hallgatói önkormányzatok vagy ifjúsági tanácsok. Az ifjúsági részvétel formái közé sorolhatjuk még a fiataloknak szóló projekteket, az ifjúsági táborokat, valamint a különböző ifjúsági szervezetek is. (Bánszegi 2009)

Az ifjúsági házak az ifjúsági részvétel megvalósulásának kiemelt helyszínei. A fiatalok dönthetnek a terek kialakításában, javaslatot tehetnek a működési szabályzat megalkotásához, ötleteik segítségével alakulhat ki az intézmény eseményrendszere, programkínálata valamint klubokat is szervezhetnek stb. (Bánszegi 2009)

Mindezek teljes körű biztosítását és azok megvalósulását segíti elő a közművelődés. A muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL törvény 2017. évi változtatása olyan szabályozási keretet adott a közművelődésnek, amely minden önkormányzat számára kötelezővé teszi a művelődő közösségek támogatását (amelybe természetesen a fiatalok egyes csoportjai is beletartoznak), valamint az ifjúsági házak közművelődési intézményekként definiálhatók. A törvényben megfogalmazott hét közművelődési alapszolgáltatás egyike a közösségi és társadalmi részvétel fejlesztése témakörét öleli fel, amely szintén vonatkoztatható a fiatal korosztályokra is.

Ifjúsági klubok helyzete

Kutatásunkban több kérdésen keresztül foglalkoztunk az ifjúsági klubok jellemzőivel, látogatottságuknak, népszerűségüknek kérdéseivel, emiatt fontosnak tartjuk a fogalmi meghatározást, illetve a történeti háttér megismerését és ismertetését.

A Nemzeti Művelődési Intézet és az Országos Minőségfejlesztési Központ által elektronikusan megjelentetett Fogalomtár (2015) szerint az ifjúsági klub olyan jogi személyiséggel nem rendelkező, az ifjúság társas, rendszeres művelődésére szerveződött, állandó tagsággal rendelkező művelődő közösség, amely önállóan használ termet, vagy termeket. Tevékenységének meghatározója a baráti együttlét lehetősége, a hasonló érdeklődésű és

beállítottságú fiatalok találkozása. Programjának kialakítását és végrehajtását öntevékenyen, tagjainak aktív közreműködésével valósítja meg. (Nemzeti Művelődési Intézet 2015)

Nagy Ádám és Szabó Judit Nikoletta szerint az ifjúsági klub az ifjúsági korosztályok társas, rendszeres együttlétére létrejött, többé-kevésbé állandó, de nem feltétlenül nyilvántartott tagsággal rendelkező közösség (valamint a számukra helyet biztosító közösségi tér). (Nagy - Szabó 2018)

Az ifjúsági klubok első megjelenése az 1950-es évekre tehető, de nagyobb népszerűsége a 60-as évek végén, a 70-es évek elején tettek szert. A korai időszakban kettősség jellemezte a klubokat, egyrészt egy alulról jövő szerveződés volt a fiatalok részéről, másrészt meghatározóak voltak a működés tekintetében a fenntartók többségében politikai elvárásai is. A 60-as évek közepétől a 70-es évek végére körülbelül 3500 ifjúsági klub jött létre, három különböző szervezeti formában. Az egyik a fiatalok aktív részvételére épülő önálló intézményként működött, a másik a művelődési házakban működő klubokat jelentette, amelyek részben függetlenek voltak, a harmadik pedig vállalati keretek között működhetett, szakszervezeti felügyelet mellett. A későbbiekben a klubok erős szabályozása és integrálása volt megfigyelhető, megpróbálták minél inkább intézményes keretek közé szorítani a foglalkozásokat. Az 1980-as évek végére a klubok egy része megszűnt, a megmaradtak teljesen beleolvadtak a művelődési házak programjaiba, tevékenységük átalakult, és már nem csak a fiatal korosztály számára működött tovább. (Nagy-Boros-Folmeg-Trencsényi 2017) Az ifjúsági házak száma visszaesett a 80-as évekbeli fénykorszakhoz képest (4000). Ennek oka a szórakoztató-piac új szereplőinek (klubok, diszkók, fesztiválok és a 90-es évek közepétől a plázák) gyors elterjedése volt. 1997-re az ifjúsági klubok száma az 1970-es évek szintjére esett vissza. (Ifjúsági ház kutatás 2002)

A fejlett ifjúságpolitikájú országokban az ifjúsági klubok, ifjúsági centrumok létrehozása régóta prioritás. Magyarországon talán ezekből van a legnagyobb hiány. Egyrészt a források szűkössége, másrészt egyéb társadalmi csoportok nagyobb érdekérvényesítő képessége miatt. 1999 óta a központi kormányzat folyamatosan ír ki pályázatokat ilyen közösségi terek létrehozására, működtetésére, fejlesztésére. Ez a folyamat eredményezett jó gyakorlatokat, jó mintákat, de átütő sikert nem. (Kátai 2006)

Korábbi kutatások eredményeinek tükrében

A Magyar Ifjúság Kutatás 2016 adatait összevetve a Magyar Ifjúság 2012 adataival láthatóvá válik a „szabadidő szentháromság” jelensége (Fekete 2018), az internet, a televízió és a barátokkal töltött idő dominanciája. (Fekete - Tibori 2016:260)

A nagymintás ifjúságkutatások tapasztalatai azt mutatják, hogy vizsgálatról vizsgálatra folyamatosan nő azon fiatalok száma, akik nemcsak a kultúrákövetítő intézetektől maradnak távol, de a közösségi élet hagyományos színtereit sem látogatják szabadidejükben. Ez is alátámasztja, hogy a passzív szabadidőtöltés (tévézés, internetezés, facebookozás, chatelés, telefonozás) dominál a fiatalok esetében az aktív szabadidőtöltéssel szemben. (Fekete - Tibori 2016:267-268)

Ezzel jórészt az igény sem alakul ki bennük a cselekvésre, például arra, hogy ifjúsági klubot alapítsanak, ehhez pedig nem veszik igénybe a közösségi színterek és közművelődési intézmények helyeit és adottságait, valamint a munkatársak segítségét, támogatását sem.

Ennek ellenére azért még mindig találunk olyan településeket és ifjúsági közösségeket, akik az online tér mellett is aktívan működnek, akár ifjúsági klub formájában is, közösen alkotnak, szerveződnek, szerveznek és cselekednek.

Ifjúsági csoportnak, ifjúsági közösségnek nevezzük az ifjúsági korosztályba tartozók által létrehozott, nem formalizált együttműködést. (Nagy - Szabó 2018)

A felmérés

A felmérés célja volt feltérképezni a fiatalok számára nyújtott helyi lehetőségeket, infrastrukturális adottságokat, az ifjúsági klubokról alkotott véleményeket, hiszen a fiatalokra épített fejlesztések meghatározóak lehetnek a településeken.

A felmérés online kérdőíves formában valósult meg 2021.01.25. és 2021.02.05. között, az adatfelvételhez egy Google Forms-ban elkészített online kérdőívet használtunk.

A kérdőív kitért az intézményi háttér feltérképezésére is, közintézmények meglétére, az ifjúsággal foglalkozó humánerőforrásra, és az ifjúsági klubok hatékony működésének alappilléreire is rákérdeztünk a kérdőívben.

Mindezt a Közművelődési Foglalkoztatási és Képzési Programban résztvevő közművelődési asszisztensek segítségével mértük fel az ebben a programban résztvevő településeken (1753 település).

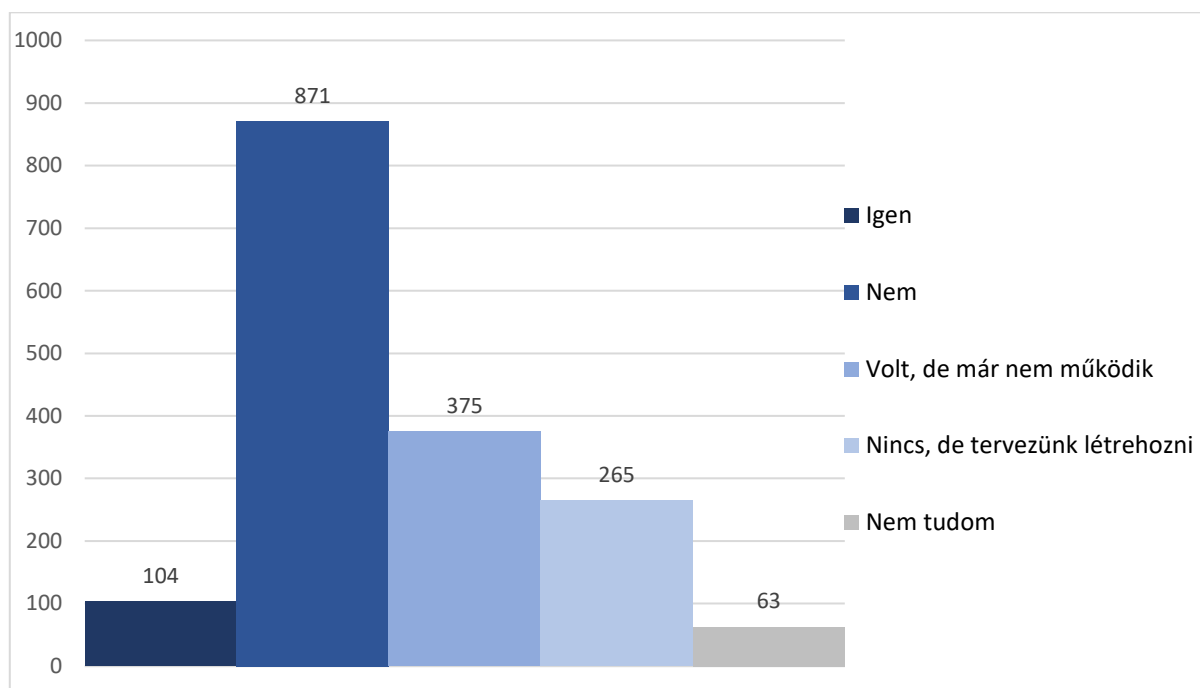
Jelenleg az ifjúsági klubokat és az ifjúság közösségi részvételét érintő kérdéseket szeretnénk részleteiben bemutatni, és a kapott eredményeket ismertetni.

Kíváncsiak voltunk arra a felmérés során, hogy van-e ifjúsági klub a településen, ha van, hogyan működik, ha nincs, akkor hogyan ösztönöznék a fiatalokat a közösségi életben való részvételre, továbbá olyan kérdéseket is feltettünk, amelyek az ifjúsági klubok jellemzőinek és különböző tényezőinek fontosságára vonatkoztak.

Az alábbi diagramon látható (2. ábra), hogy kevés településen működik ifjúsági klub. Ez csupán a megkérdezett települések 6%-a. Ez alapján látható a rendszerváltás és az ezredforduló óta tartó tendencia folytonossága, miszerint folyamatosan csökken az ifjúsági klubok száma.

Ennél a kérdésnél nem csak az alapvető válaszlehetőségeket tüntettük fel. A kérdésből kiderül az is, hogy ha a településen volt ifjúsági klub, de sajnos már nem működik, továbbá az is, hogy ha jelenleg nincs ifjúsági klub, de terveznek létrehozni egyet. Összesen 375 településen már nem működik ifjúsági klub, mindazonáltal 265 település tervezi a jövőben, hogy ifjúsági klubot fog működtetni.

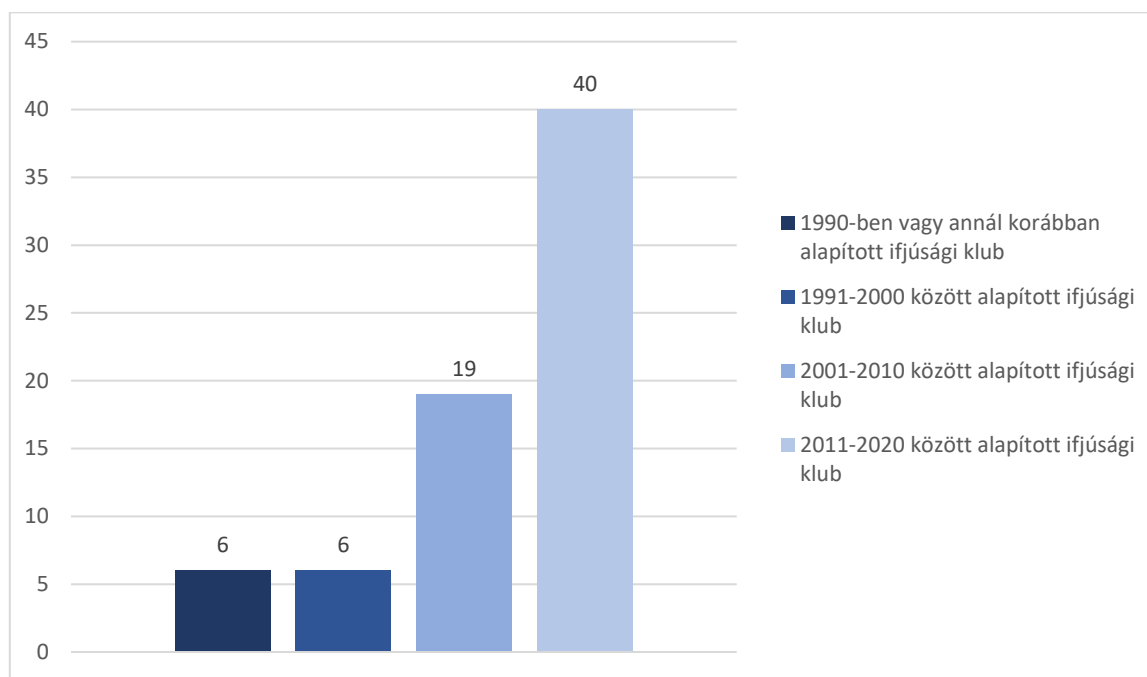
2.ábra: Az ifjúsági klubok működése a megkérdezett településeken

Azokat a kitöltőket, akiknek a településén működik ifjúsági klub, megkértük, hogy írjanak néhány gondolatot ezekről a klubokról, különös tekintettel az alapítás évére, tagjainak számára, fenntartójára, a programokra és pénzügyi gazdálkodásra. Erre a kérdésre összesen 120 válasz érkezett, hiszen néhány esetben olyanok is válaszoltak, akiknél volt ifjúsági klub, de mára sajnos már nem működik. Mindazonáltal nem minden pontra tértek ki teljes mértékben a válaszadók.

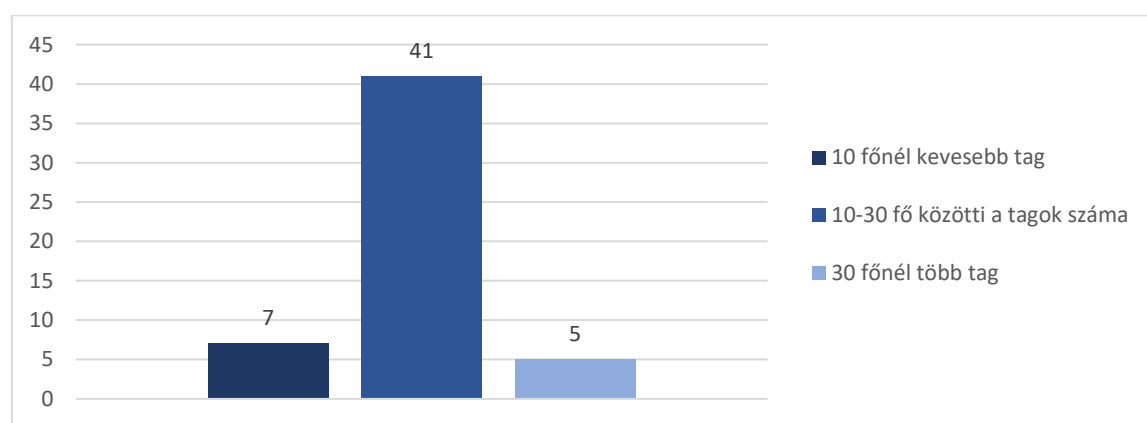
Az alapítás évét tekintve a legtöbb ifjúsági klub (40) 2011 és 2020 között alakult, kisebb arányban vannak jelen ezeken a településeken az 1990 és 2000 között alapított klubok. (3. ábra) Ebből az is látszik, hogy kevés azoknak az ifjúsági kluboknak az aránya, akik régebb óta működnek, nagy múlttal rendelkeznek, és a korábbi hagyományokat ápolva és átörökítve működnek tovább a mai napig.

3.ábra: Az ifjúsági klubok alapításának éve szerint

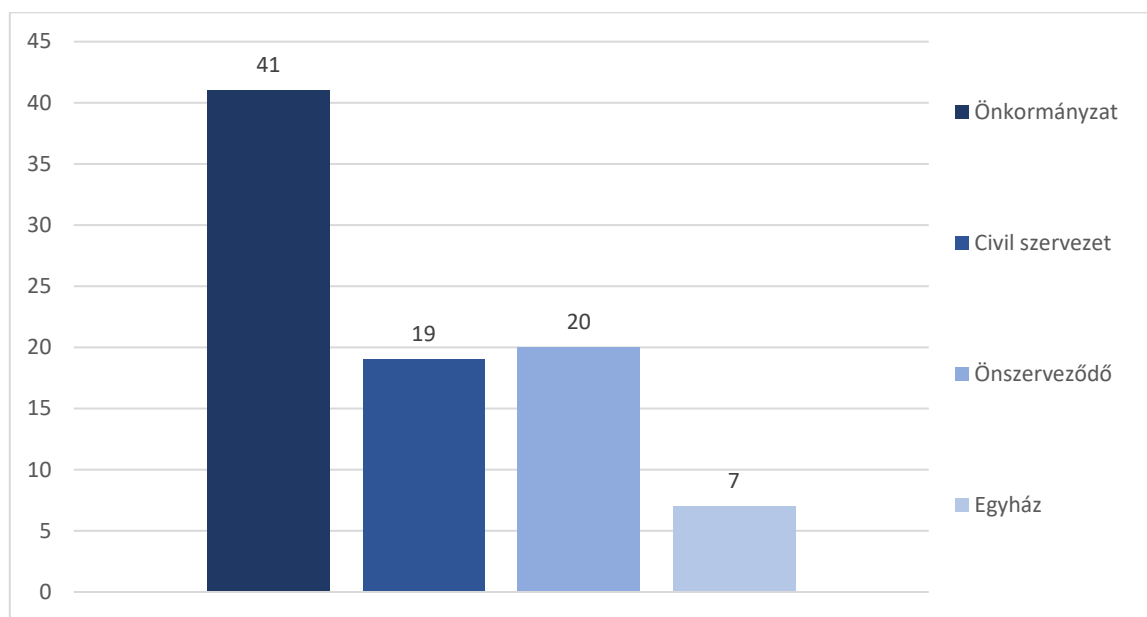
Az ifjúsági klubok tagjainak számának vonatkozásában elmondható, hogy a legtöbb ifjúsági klub a megkérdezett településeken 10 és 30 fő közötti létszámmal működik. Az ennél magasabb számú ifjúsági klubok száma alacsony, mindössze 5 válaszadó írta ezt a kérdésben.

4.ábra: Ifjúsági klubok létszáma szerint

A fenntartó szerint négy típusba sorolhatók az ifjúsági klubok. (5. ábra) A legtöbb (41) önkormányzati fenntartású. Hasonló számokat mutat az önszerveződő (20) és a civil szervezet által fenntartott (19) ifjúsági klub. Kevesebb az egyházi fenntartású ifjúsági klubok száma, mindössze 7 válaszadó írta ezt a lehetőséget. Ez azt is mutatja, hogy a válaszadók településein az önkormányzatok támogatók az ifjúsági klubok tekintetében, és segítik azok működését.

5.ábra: Ifjúsági klubok megoszlása fenntartó szerint

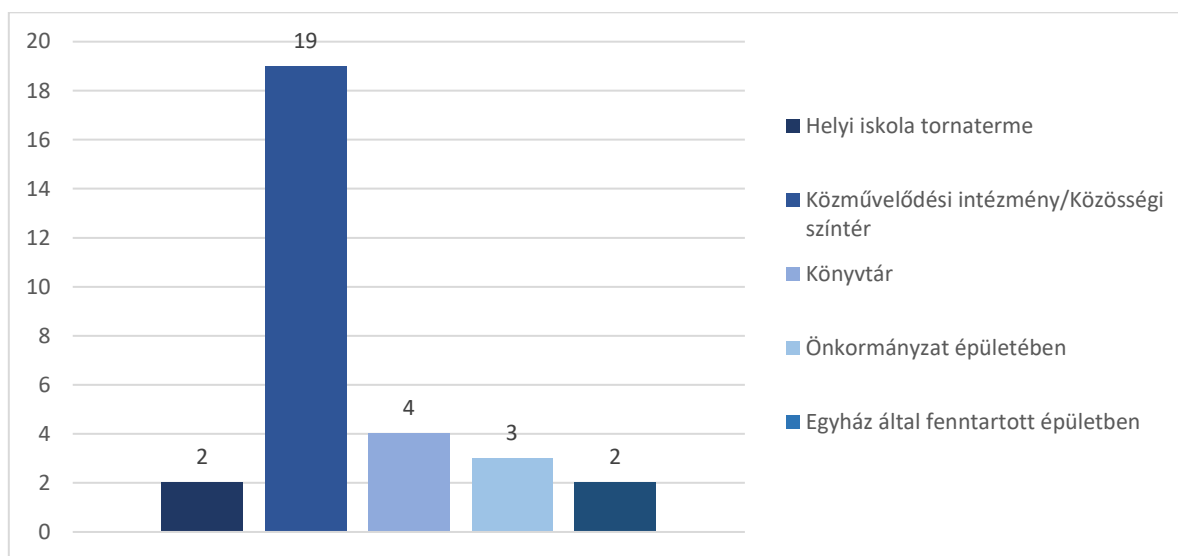
A programok típusára, gyakoriságára és helyszíneire is választ kaptunk a felmérésben egy nyílt kérdés keretein belül.

Az ifjúsági klubok által szervezett programok zömében szabadidős tevékenységek, például kirándulás, társasjáték, csocsó, bál és egyéb olyan szórakozási lehetőségek, amelyek a szabadidő eltöltésére szolgálnak a fiatalok körében. Megtalálhatók azonban a programok között olyanok is, amelyek különböző ünnepekhez kötődnek, ezt összesen 21 válaszadó írta meg a felmérésben. Nagy hangsúlyt fektetnek az ifjúsági klubok a programok szervezése során a sportra is (16 válaszadó). Kisebb arányban jelennek meg a programok között a képzések és a táborok, valamint a kézműves és hagyományőrző tevékenységek is.

A programok gyakoriságát tekintve a legtöbb ifjúsági klub által szervezett program vagy tevékenység heti rendszerességgű, továbbá ünnepekhez kötődve szervezik meg őket.

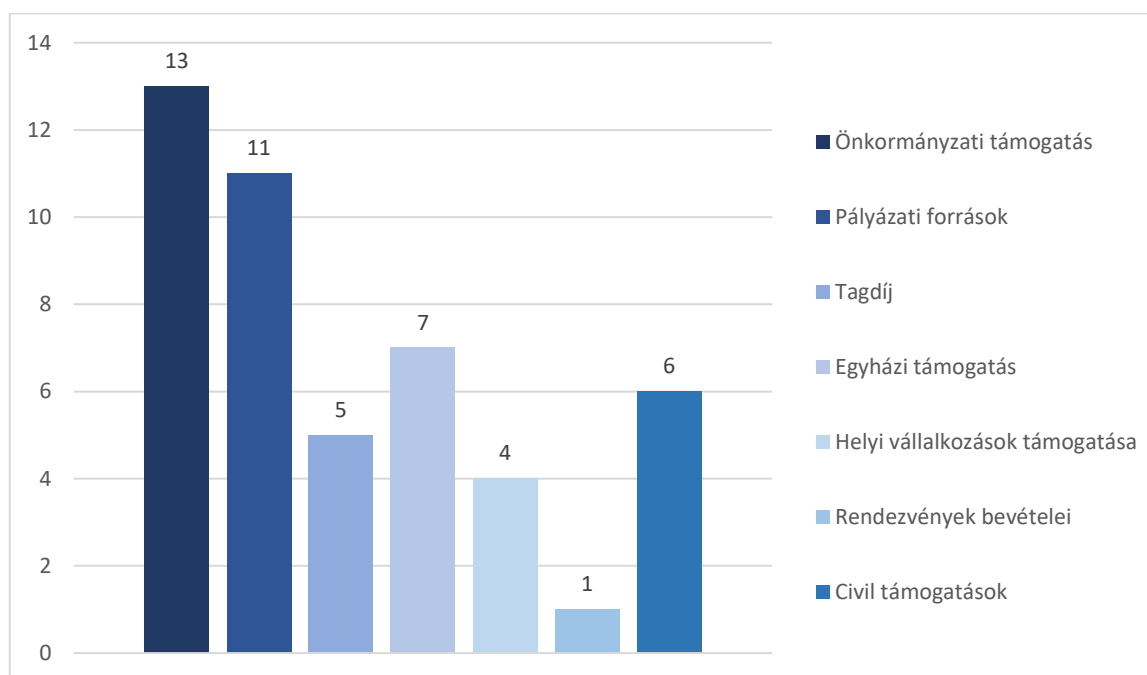
A különböző programok és tevékenységek helyszínéül szolgáló intézmények és terek közül kimagasló a közművelődési intézmény vagy közösségi színtér. A legtöbb esetben az ifjúsági klubok a közművelődési terekben valósítják meg a programjaikat, kisebb arányban a helyi iskolában és az egyház által fenntartott épületben szervezik meg ezeket a programokat. Helyszínül szolgálnak még a településen a könyvtárak és az önkormányzat különböző épületei.

6.ábra: Ifjúsági klubok által szervezett programok helyszínei

Az ifjúsági klubok programjai vonatkozásában kíváncsiak voltunk arra is, hogy milyen anyagi támogatásokból, pénzügyi gazdálkodással működnek ezek a klubok. (7. ábra) A legtöbb ifjúsági klub a válaszadók szerint önkormányzati támogatásokból működik a településeken, valamint pályázati forrásokat vesz igénybe. Kevesebb azoknak az ifjúsági kluboknak a száma, amelyek egyházi vagy civil támogatásokban részesülnek a működésük során, illetve akik tagdíjból vagy helyi vállalkozások támogatásából gazdálkodnak.

7.ábra: Ifjúsági klubok pénzügyi gazdálkodása, főbb támogatásai

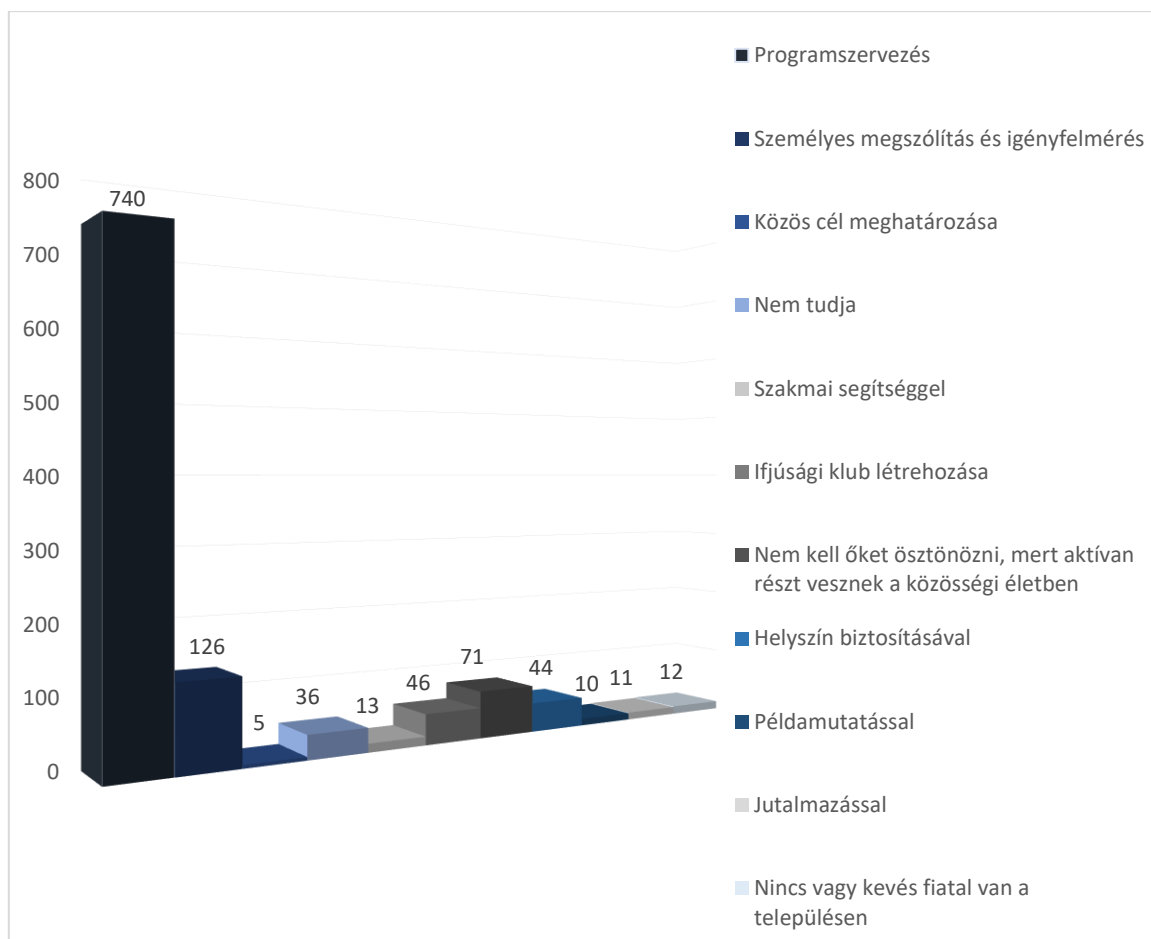

A felmérésben megkérdeztük egy nyílt kérdésben azt is, hogy – amennyiben nem működik a településen ifjúsági klub –, hogyan ösztönöznék a fiatalokat arra, hogy részt vegyenek a

település közösségi életében. Erre a hosszú választ igénylő kérdésre összesen 1151 válasz érkezett, amelyekből az alábbi, a 8. ábrán látható tényezőket különítettük el.

A válaszadók szerint a fiatalokat leginkább a különböző programok szervezésével lehet bevonni a település életébe, ezt összesen 740 válasz tartalmazta a felmérésben. 126 válaszban írták meg a kitöltők a személyes megszólítás és igényfelmérés módszerét a fiatalok ösztönzésére. Többen is írták azt a választ, miszerint a helyi fiatalokat nem szükséges ösztönözni, hiszen már most is aktívan részt vesznek a település közösségi életében. Kisebb számban kerültek elő a válaszokból az olyan ösztönző tényezők, mint közös cél meghatározása, példamutatás, jutalmazás. 36 esetben pedig a kitöltő nem tudott olyan ösztönző tényezőt írni, amely elősegíthetné a fiatalok bevonását a település aktív közösségi életébe.

8.ábra: Fiatalokat ösztönző tényezők a közösségi részvételre

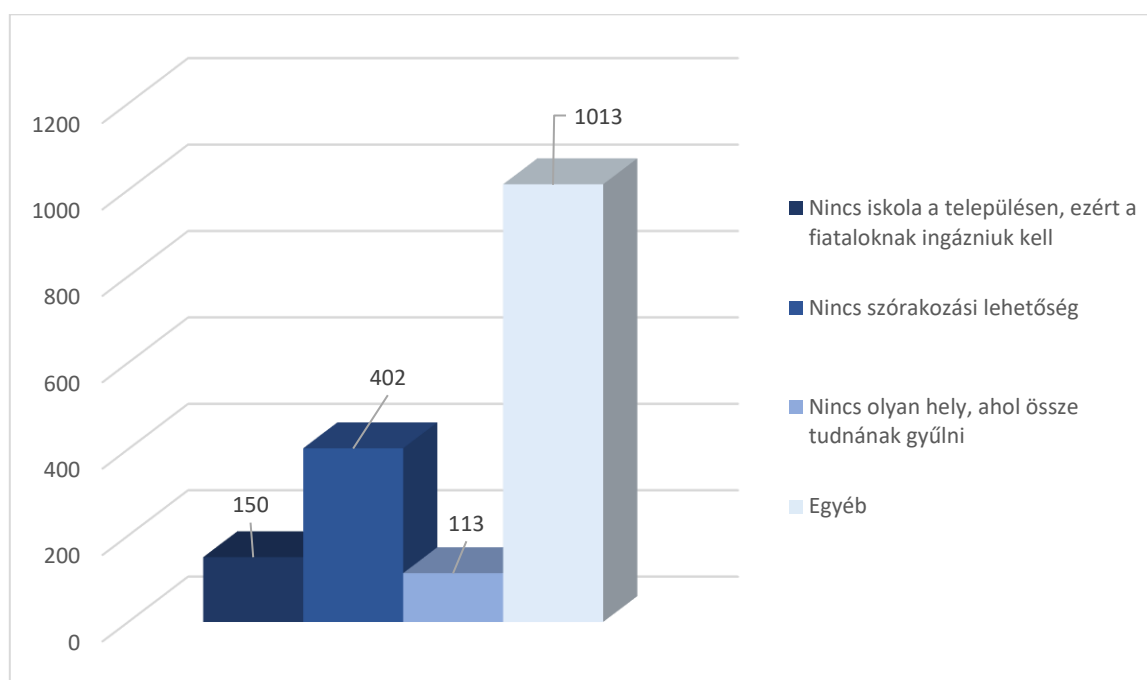
A felmérésben megkérdeztük azt is, hogy vajon mi akadályozhatja a leginkább a fiatalok közösségi életét az egyes településeken. Erre a kérdésre négy különböző válaszlehetőséget adtunk meg: nincs iskola a településen, ezért a fiataloknak ingázniuk kell; nincs szórakozási lehetőség; nincs olyan hely, ahol össze tudnának gyűlni, valamint egy egyéb lehetőséget is választhattak a kitöltők, amelyet pontosan ki is fejthettek.

A válaszadók szerint a megadott lehetőségek közül – az egyéb válaszon kívül – a szórakozási lehetőségek hiányát látja a legnagyobb problémának a településen. Az egyéb válaszlehetőséget összesen 1013-an választották, mindazonáltal az egyéb válaszok közül 296 volt csak szövegesen megfogalmazott. A válaszok alapján további 12 tényezőt tudtunk megnevezni,

illetőleg voltak olyanok, akik szerint a fiatalok közösségi részvételének nincs akadálya a településen (12), ez azonban csupán a szöveges választ adók 4%-a. Ezek az eredmények a 9. ábrán láthatók.

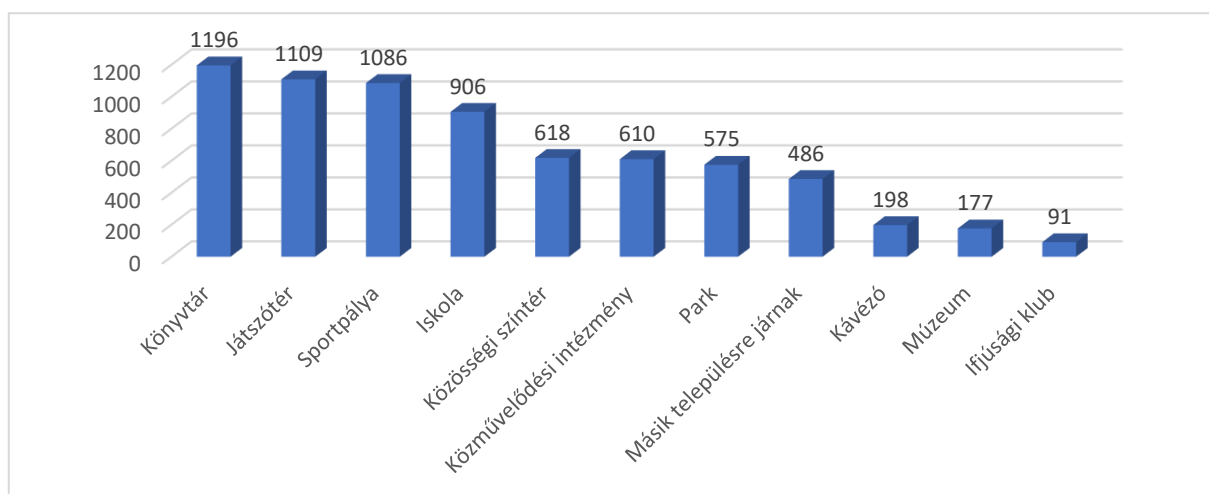
A kitöltők szerint a legnagyobb problémát az érdektelenség jelenti (63). Emellett az online eszközök és mobiltelefonok használatát, valamint a szakember hiányát jelölték meg akadályozó tényezőként. Akadályozó tényezőként került megjelölésre a fiatalok alacsony száma a településen, valamint az is, hogy a fiatalok más településeken találkoznak egymással.

9.ábra: Fiatalok közösségi részvételét akadályozó tényezők

Végül kíváncsiak voltunk arra is, hogy a településeken milyen közösségi terek állnak rendelkezésre, amelyeket a fiatalok is látogatnak és igénybe vehetnek. A kérdés során 11 válaszlehetőséget és egy egyéb kategóriát adtunk meg a kitöltőknek, amelyek közül többet is választhattak. A 10. ábrán látható, hogy a könyvtár a választ adó települések 68%-án rendelkezésre áll, és látogatják a fiatalok. Jelentős azoknak az aránya is, akik a játszótereket jelölték meg (1109), valamint a sportpálya is fontos helyszín a fiatalok számára. A legtöbben azonban közművelődési intézménybe vagy közösségi színtérbe járnak (1228), ez a fő helyszíne a fiatalok találkozásának. Csekély azonban az ifjúsági klub (91), mint fiatalok által látogatott közösségi tér.

10.ábra: Fiatalok által látogatott közösségi terek a településeken

Összegzés

A kutatás lebonyolítása szempontjából elsődleges feladat volt meghatározni, hogy mit értünk a fiatalok alatt. Az ifjúságszociológiai tanulmányok elemzése alapján a középiskolás korosztálytól a fiatal felnőtt pályakezdekők korcsoportjáig tartó szakaszt, tehát a 15 és 29 éveseket értelmeztük fiatalokként (Rural Youth 2013), és tanulmányunkban is ezt a korcsoportot vizsgáltuk. Emiatt szükségesnek éreztük, hogy az adott generációk jellemzőit is feltérképezzük. A fiatalok közösségi részvételével foglalkozó szakirodalmi feldolgozás alapján két generációt emeltünk ki, amelyek a kutatásunk fő célcsoportjait alkották. A források alapján megállapíthatóvá vált, hogy az Y (1980–1994) és a Z (1995–2009) generáció tagjainak szabadidő eltöltési szokásai, nyitottságuk a technológiai újdonságokhoz és életszemléletük határozza meg a közösségi életben és a közművelődésben való jelenlétüket. Ezek a szokások kimutathatóak voltak a kutatás eredményeiben is, abban az aspektusban, hogy a fiatalokat nehéz kimozdítani otthonaikból és az online világból, amely életük szerves része. A fiatalok ösztönzésével kapcsolatos kérdésre a legtöbb válasz a programszervezést jelölte meg, mint lehetséges eszközt arra, hogy bevonzzák a fiatalokat a közösségi terekbe. Azonban a harmadik leggyakoribb válasz értelmében, nem szükséges semmilyen módszert bevetni a fiatalok motiválása szempontjából, ugyanis anélkül is aktívan részt vesznek a helyi közösség életében. Arra a kérdésre, hogy mi akadályozza a fiatalok részvételét a közösségi életben, a legtöbben az érdektelenséget, a megnövekedett mobiltelefon – és internet használatot, valamint a szakemberek hiányát jelölték meg. Több kérdésen keresztül foglalkoztunk az ifjúsági klubok témakörével, van-e, vagy nincs a településen, milyen taglétszámmal és hol működik, mikor alakult, milyen a pénzügyi gazdálkodása stb. Az ifjúsági klubokkal foglalkozó szakirodalom és a kutatás eredményeinek összehasonlítása után megállapíthatóvá vált a rendszerváltás és az ezredforduló óta tartó tendencia folytonossága, miszerint folyamatosan csökken az ifjúsági klubok száma és jelentősége. A kutatás tanulságaként megállapítható, hogy érdemes lenne település típusonként is mérni a fiatalok közösségi életben való részvételét. A kistelepülések, falvak esetében érkezett válaszok alapján, előfordult, hogy nem volt releváns egy-egy kérdés, ugyanis az adott településen olyan alacsony volt a fiatalok száma. Ezekben az esetekben a fiatalok a közeli városokban tölti el szabadidejét, vagy esetleg ott, ahova például iskolába,

dolgozni is jár. De említhetnénk a nagyvárosok esetét is, ahol pedig több és különböző lehetőség közül is választhatnak a fiatalok, hogy hol és miként vesznek részt a közösség életében.

Felhasznált irodalom:

- 1997. évi CXL törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről
- Allport, Gordon (1997): A személyiség alakulása. Kairosz, Győr
- Andorka, Rudolf (2006): Bevezetés a szociológiába. Osiris Kiadó, Budapest
- Bánszegi Zsuzsa (2009): Fiatalok társadalmi részvétele. Foglalkoztatási és Szociális Hivatal-Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat, 6-12. o.
- Civil szervezetek és ifjúsági közösségek vidéken - összefoglaló a kutatás eredményeiről (2013). Rural Youth különszám. Elérhető: https://agrya.hu/sites/default/files/downloads/ery_2013_1_flp_web.pdf utolsó letöltés: 2021.04.10.
- Csepeli, György (2006): Szociálpszichológia. Osiris Kiadó, Budapest
- Erikson, Erik H (2002): Gyermekkor és társadalom, 2002, Osiris, Budapest
- Fekete, Mariann – Tibori, Tímea: Az ifjúság szabadidő-felhasználása In: Margón kívül - magyar ifjúságkutatás 2016 (szerk.: Nagy Ádám) Excenter Kutatóközpont
- Fekete, Mariann (2018): eIDŐ, avagy a szabadidő behálózása, Generációs kultúrafogyasztás a digitális korban. Belvedere, Szeged
- Kissné András Klára: Generációk, munkaerőpiac és a motiváció kérdései a 21. században. HR Magazin. 2014.
- Nagy, Ádám – Boros, László – Folmeg, Balázs – Trencsényi, László (2017): Az Ifjúságügyi gondolkodás diszciplináris előtörténete. In: Kultúra és Közösség Folyóirat, IV. folyam VIII. évfolyam 2017/I. szám, 74-75.p.
- Nagy, Ádám – Szabó Judit Nikoletta (2018): Motiválás a közösségi művelődésben és az ifjúság bevonása. [Tudástár a közösségi művelődésben sorozat VIII. kötet], Budapest, NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.
- Nagy, Ádám – Tibori, Tímea (2016): Narratívák hálójában: az ifjúság megismerési és értelmezési kísérletei a rendszerváltástól napjainkig. In: Nagy Ádám - Székely Levente (szerk.) (2016): Negyedszázad - Magyar Ifjúság 2012, Iuvenis Ifjúságszakmai Műhely – ISZT Alapítvány – Excenter Kutatóközpont – Új Ifjúsági Szemle Alapítvány
- Nagy, Ádám (2013): Az ifjúsági korosztályok meghatározásának egyéni életúton alapuló paradigmája, In: Székely, L. (szerk.) Magyar Ifjúság 2012 – tanulmánykötet, Kutatópont, Budapest
- Nemzeti Művelődési Intézet, Országos Minőségfejlesztési Központ (2015): FOGALOMTÁR a „Minősített Közművelődési Intézmény Cím” és a „Közművelődési Minőség Díj” elnyerésére benyújtott pályázatokhoz. Elektronikus változat. Budapest, Nemzeti Művelődési Intézet
- Székely, Levente (2017): A generációs elméletek értelméről. In: Szociológiai Szemle 30(1): 107–114. o.

- Székely, Levente (2017): Digitális részvételi kultúra – aktív és csendes új generáció. In: Szabó Andrea és Oross Dániel: Csendesek vagy lázadók? –A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015), Belvedere Meridionale és az MTA TK PTI, Szeged–Budapest, 35-50. o.
- Székely, Levente (2017): Győztes vesztesek – az információs társadalom ifjúsága. In: Információs Társadalom, 2. szám
- Tóth, Péter (2016): Fogyasztás: kultúra, média, IKT, online lét, számítógépes játék In: Margón kívül - magyar ifjúságkutatás 2016 (szerk.: Nagy Ádám) Excenter Kutatóközpont
- Vercseg, Ilona (2004): A társadalmi tőke (social capital) mérése magyarországi településeken. Parola, 2004/3.
- Vercseg, Ilona (2005): A részvétel mint közösségfejlesztési alapelv. Parola, 2005/3–4
- Wootsch, Péter (2009): Otthonosan itthon - Települési ifjúsági munka - az otthonosság megközelítései. Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat, Budapest, 181. o.
- <http://www.mobilitas.hu/kdriszi/ifjusagimunka/ifjusagireszvetel/index.html>

Horváth Orsolya:

A hagyomány, néphagyomány fogalmi megközelítései

Absztrakt: Az idei tanévben (2020/21) a Nemzeti Művelődési Intézet programjának¹¹ keretein belül egy olyan témába kutatok, ami már hosszú ideje foglalkoztat. Célom, hogy tanulmányozzam a néphagyományok, hagyományőrzés és a fiatalok kapcsolatát, valamint ezen tevékenységek szerepét a közművelődés intézményrendszerében. Ennek a kutatásnak szolgál alapjául az érintett fogalmak elemzése, megfejtése, melynek egy részletét az alábbiakban olvashatják. Ezek alapján részletes betekintést nyerhetünk a tradíciók sokféle megközelítésébe, a hagyomány különböző, de bizonyos esetekben hasonló meghatározásaiba.

Abstract: During the present academic year (2020/21) I am doing research within a programme by the National Institute for Culture in a topic I have been interested in for a long time. My aim is to study the relationship between national traditionalism and youth as well as the role of such activities in cultural institutions. The analysis and the interpretation of the concepts in question (i.e. customs, traditions, traditionalism) forms the basis of my research, parts of which can be read below. We can still get an insight into the many different ways traditions are approached as well as into the various though sometimes similar interpretations of the concept of tradition.

A hagyomány, néphagyomány különböző aspektusai

Nyíri Kristóf *A hagyomány filozófiája* (1994) című művében etimológiai áttekintéssel kezdte a hagyomány jelenségének megfejtését. Nem hiába, ugyanis a szó ilyen módon való elemzése máris közelebb visz minket magához a fogalom megértéséhez. A magyar hagyomány szó szótöve a 'hagy', melyből rögtön asszociálhatunk az elhagy, hátrahagy, örökölni hagy jelentésekre. A szóalakkal először tizenötödik századbeli írásemlékekben találkozhatunk, ekkor is 'elhagyás, örökség', majd későbbi írásokban 'rendelkezés, törvénykezés' értelmezésben. Az 1700-as években íródott 'Fanni hagyományai' regény (Kármán 1794) címében a hagyomány némileg eltérő jelentésben tűnik elő, ugyanis itt 'hátrahagyott írásokként' foghatjuk fel a fogalmat. Ezek alapján is válhatott a hagyomány szavunk a latin eredetű 'tradíció' szinonimájává, ezzel egyidejűleg pedig az angol 'tradition', valamint a német 'Tradition' szavak magyar megfelelőjévé is. Hiszen, ha megnézzük ezen nemzetek lexikonjait, az alábbiakat olvashatjuk bennük. A Magyar Nyelv Értelmező Szótára (1959) szerint a hagyomány „... régebbi korokból, néha írott feljegyzésekben fennmaradt v. íratlanul, többnyire nemzedékről nemzedékre szálló és vmely közösségben továbbra is érvényesülő szokás, erkölcs, ízlés, felfogás.”, valamint „Olyan szellemi alkotások összessége, amelyeket vmely közösség a maga termékeiként ismer, őriz és ad tovább későbbi nemzedékeknek.”

Az angol verzióban pedig a következőképpen értelmezik; „*passing of beliefs or customs from one generation to the next, esp without writing*”, „*belief or custom passed on in this way; any long-established method, practice, etc.*” (Oxford Advanced Learner's Dictionary 1948), míg a német

¹¹ A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Tudományos Diákköri munkát végzők számára alprogramja támogatta.

Grimm (1854) az alábbiakat jegyezte fel: „*das herkömmliche in haltung un handlung, das sich in socialen und geistigen gemeinschaften, in culturellen überlieferungsbeziehungen aller art fortpflanzt*” (Deutsches Wörterbuch, 1854). Mindegyik értelmezésben nemzedékről nemzedékre történő, leginkább szóbeli átadásról olvashatunk, melynek tárgyai értékek, hiedelmek, szokások, cselekvések lehetnek. A német meghatározás ezek mellett kiemeli ennek kulturális közegét is.

Nyíri Kristóf írásában (1994) azt állítja, hogy bármelyik társadalom fennmaradásának és működésének alapja a kulturális örökség megtartása, és nemzedékről nemzedékre történő átadása. Egy társadalomban rendszerint hagyományozódnak az anyagi kultúra elemei, mint például a javak, berendezések, épületek és a természeti erőforrások is. Ezen kívül a szokásokat, cselekvés – és eljárasmódokat, a társadalmi gyakorlatot is az idősebbektől tanulhatjuk el, így szintén hagyományozódik ránk ez a fajta tudás is. Nem mehetünk el amellett sem, hogy magát a nyelvet is a felettünk élő generációktól kapjuk, így a nyelvben rögzült tudás átadása is a kultúra átörökítésének egy fontos szegmense. (Nyíri 1994)

Jól láthatjuk, hogy a hagyomány és az ebből képezhető hagyományozódás szavak eddig felmerült értelmezései szinte azonosak, hiszen mindegyik verzióban nemzedékről nemzedékre vándorló tudásról, értékekről beszélhetünk. Ez a megközelítés azonban csak a könyvnyomtatás előtti időkben állta meg a helyét. Attól fogva, hogy a jogot és a tudást teljeskörűen írásba lehetett foglalni, a hagyomány fogalma egyre tágabb jelentéseket nyert, miközben eredeti tartalma eltűnőben volt. (Nyíri 1994) Nyíri Kristóf (1994) azt állítja, hogy a 19. század közepe óta a hagyomány eredeti jelentésének megőrzésére vagy újbóli felkutatására csekély számú próbálkozás volt. A folklorista E.S. Hartland, a *The Science of Fairy Tales* című művében (1891) mégis kísérletet tett rá, és így fogalmazott: „...*a gondolkodás és a gyakorlat teljes köre, szokások csakúgy, mint hiedelmek, ceremóniák, történetek, zene, énekek, táncok és más szórakozások, filozófia, babonák és intézmények, melyek szóban és példa útján adódnak át nemzedékről nemzedékre, emlékezet előtti idők óta.*” (Hartland 1891:34)

Edward Shiels szerint (1981) azon megközelítések, miszerint 'átadott dolog'-ként értelmezzük a hagyományt, inkább a társadalomtudomány szerinti meghatározásoknak felelnek meg. Ez alapján a gondolat alapján jóval szélesebb az értelmezési spektruma a kutatott fogalomnak, ugyanis a lényeg mindössze annyi, hogy a hagyománynak a múlt hagyatékának kell lennie a jelenre.

Shiels (1987) állítja, hogy ahhoz, hogy valamit hagyománynak nevezünk, annak minimum három (rövid vagy hosszú) generáción átívelőnek kell lennie. Érdekes, ahogyan írásában párhuzamba állítja a hagyományt a divattal, annak alapján, hogy mindkettő jelenség egy mintát közvetít, melyet általában a társadalom jelentős része elfogad és követ is. Fontos különbség azonban, hogy az adott divat túlnyomórészt rövid ideig áll fenn, és résztvevői inkább egy azonos generációba tartoznak. Ennek ellenére divatból is alakulhat hagyomány, így időnként nehéz lehet a két jelenség közötti különbségtétel. (Shiels 1987)

Anthony Giddens *Elszabadult világ* (1999) című tanulmányában a hagyományról, mint a modern kor termékéről ír. Szerinte, és ez egy új gondolat az eddigiekhez viszonyítva, a régebbi időkben nem volt ilyen fogalomra szükség (pl. a középkorban), mert a hagyomány és a szokás mindenhol ott volt. Ez abból is látszik, hogy a legtöbb szokás, amiről azt hisszük, hogy évszázadok óta úgy van, ahogy, általában csak a legutolsó pár évszázad lenyomata, ha nem annál is fiatalabb. Azonban Giddens (1999) szerint is, egy hagyomány kialakulásához idő kell, valamint az, hogy generációkon keresztül örökössük, megőrizzük, mindemellett újra és újra elővegyük, használjuk. Eközben a használat közben maga a hagyomány könnyen változhat, alkalmazkodhat a kor adottságaihoz, a 'megtartóihoz', de az alapja mindig ugyanaz marad. Mindezek mellett Giddens azt állítja írásában (1999), hogy a hagyományokat kitalálták, és

állandóan újra kitalálják. Abból, hogy a tradíciók asszimilálódnak, következik az is, hogy nincsen teljesen tiszta hagyomány. Vegyük például az iszlám vallást, ami sok más vallás hagyományaiból táplálkozott. Vagy az Oszmán Birodalmat, ami többek között arab, perzsa, görög, római, berber, török, indiai hatásokat is magára vett. (Giddens 1999) Felmerülhet bennünk a kérdés, hogy akkor mik azok a kitalált hagyományok, valamint Giddens gondolata alapján (1999) valóban minden hagyomány kitalált hagyomány-e. Eric Hobsbawm a *The Invention of Tradition* című kötetében (1983) azt írja, hogy a kitalált hagyományoknak sajátossága, hogy folytonosságuk a múlttal nem igazán megalapozott, hanem ezek sokkal inkább válaszok az élet adta új helyzetekre régi helyzetekre való utalások köntösébe bújva. Hobsbawm szerint (1983) a nemzeti hagyományok például teljes mértékben kitalált hagyományoknak, a modernizációban kialakult ideologikus eszközöknek mondhatóak. Nyíri Kristóf (1994) leszögezi azonban, hogy a nemzeti hagyományok anyaga is valóságos, melyhez a nemzetek néprajza szolgálhat alapul. Így juthatunk el a néprajz szerinti hagyomány-meghatározáshoz, amit a Magyar Néprajzi Lexikonban így olvashatunk: *„a közösségi magatartásformák és objektivációk nem örökletes programja, a kultúra invariáns rendszere, a kultúra grammatikája..., A hagyomány jelenléte emberi közösségek létének feltétele, ... ezek élettevékenységét a genetikai kódokban rögzített programokon túl olyan szimbolizált jelrendszerek irányítják (pl. a nyelv), amelyek a megtanulás-elsajátítás folyamatában válnak a különféle típusú (szociális, etnikus) közösségek tagjainak birtokává, szervezik ezek viselkedését.”* (Magyar Néprajzi Lexikon 1979) Fontos megemlítenünk azt is, hogy a néprajztudományban a hagyomány nem egyenlő az „ősi” és az „örökség” fogalmakkal (Magyar Néprajzi Lexikon 1979), azonban a társadalomtudományi értelmezésekbe sokkal inkább belefér az ilyesfajta azonosság. Brauer-Benke József *Hagyomány és hagyományőrzés* című írásában (2011) kitér a nemzetállamok megalakulásának idejére is, ugyanis feltehetőleg ekkor kezdődött az országok vezetésének tudatos hagyománytermelő időszaka. Amiatt, hogy a nemzetállamok nem voltak sem nyelvileg, sem kulturálisan teljesen homogének, szükség volt valamire, ami összetartást, identitást alakít ki a különböző társadalmi csoportok, valamint az egész nemzet esetében. (Hobsbawm 1987) Mivel ez politika által irányított folyamat volt, számukra kedvező, a tömeget is vonzó hivatalos ünnepek, hősök, jelképek, szertartások kialakítása volt a cél. Ebben a folyamatban rögtön tapasztalhatjuk is Anthony Giddens gondolatát (1994), miszerint a hagyományokat mindig is kitalálták, általában valamilyen nagyobb cél érdekében.

A második világháború után jelentős társadalmi átalakulások vették kezdetüket, aminek a néphagyományok szempontjából jelentős paraszti társadalom is elszenvedője volt. Ennek a folyamatnak a következményeként jelent meg a hagyományőrzés jelensége, amely egyfelől kulturális értékmentés céljából, másfelől politikai vetület nélküli, burkolt nemzeti érzések megélése miatt lett fontos. (Brauer-Benke 2011) Brauer-Benke József szerint (2011) a hagyományőrzés azonban nem hű a hagyományok, néphagyományok eredeti jellegéhez. A tradíciók lényege az állandó alakulás, asszimilálódás, mely az átadás módjaiból és a szóbeli megőrzéséből fakad, míg a hagyományőrzés esetében a tradíciók egy rögzített módját, jellemét tartják fent, mely az eredeti minták szerint tovább fejlődni már nem képes. Így kijelenthetjük, hogy a néphagyományokra nem a hagyományőrzés a jellemzőbb, hanem a hagyományozódás. Ezekből kifolyólag vehetjük észre, hogy korunk hagyományőrzői néhány esetben komoly hibákat vétnek, az amúgy fontos hivatásuk végzése közben. Olyan nagy erővel keresik a több évezredes múltban a hagyományokat, régi szokásokat, hogy sokszor észre sem veszik, hogy történetileg nem igazolható, csupán álhagyományokat teremtenek. (Brauer-Benke József 2011) Ezzel kapcsolatban Voigt Vilmos a következőket írta: *„igen jellemző a magyarországi hagyomány-felfogásra az ábrándos »őskeresés« máig szakadatlan megmaradása is.”* (Voigt 2007)

Végezetül Vajda András gondolatait fejteném még ki, akinek jelentős munkássága, többek között a hagyományokhoz, néphagyományokhoz köthető. A fogalmakat sokféle aspektusból közelíti meg *Érték és közösség* (2016) című írásában, amiből most a köztudatra vonatkozó elgondolását emelném ki. Vajda azt vette észre, hogy a köztudatba a hagyomány és népi kultúra fogalmaknak inkább a romantikus, archaizáló meghatározásai épültek be. Szerinte „... *egy ideje a helyi közösségek is saját kultúrájuk elemeire mint hagyományra kezdtek tekinteni.*” (Vajda, 2016:25). Azaz, nem a természetesnek tűnő, generációkon átívelő szokásokként gondolnak az életük ezen komponenseire, hanem inkább, mint régről maradt, őrizendő szokásokra, ahogy Brauer–Benke mondta (2011), egy statikus, rögzült állapotára ezen tradícióknak.

A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Tudományos Diákköri munkát végzők számára alprogramja támogatta.

Felhasznált irodalom:

- A magyar nyelv értelmező szótára (1959). Szerk.: A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete. Budapest: Akadémia kiadó
URL: <https://www.arcanum.hu/hu/online-advnyok/search/?list=eyJmaWx0ZXJzljogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZXBpa29ub2tfMUJFOEIiXX0sICJxdWVyeSI6ICJoYWd5b21cdTAwZTFueSJ9>, utolsó letöltés dátuma: 2021.02.28.
- Brauer-Benke, József (2011): *Hagyomány és hagyományörzés*. Valóság, LIV (1). pp. 96-101.
- Giddens, Anthony (1999): *Elszabadult világ. Hogyan alakítja át életünket a globalizáció?* Budapest: Napvilág Kiadó.
- Grimm, Jacob (1854): *Deutsches Wörterbuch*, von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. (Vol. 16). Leipzig: S. Hirzel.
- Hartland, A.S. (1891): *The Science of Fairy Tales*. London: Scott Pub.
- Hobsbawm, Eric (1987): *Tömeges hagyomány-termelés: Európa 1870-1914*. In: *Hagyomány és hagyományalkotás*. Budapest 127-189. Szerk: Hofman Tamás és Niedermüller Péter
- Hobsbawm, Eric – Ranger, Terence (1983): *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press
- Hornby, A. S. (1948): *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. Oxford: Oxford University Press
- Néprajzi Lexikon (1979): *Néprajzi Lexikon II. F-Ka*. Főszerkesztő: ORTUTAY Gyula Budapest
URL: <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/> utolsó letöltés dátuma: 2021.02.28.
- Nyíri, Kristóf (1994): *A hagyomány filozófiája*. Budapest: T-Twins, MTAK Lukács Archívum
- Shils, Edward (1981): *Tradition*. Chicagó: The University of Chicago Press
- Vajda, András (2016): *Hagyomány, Örökség, Érték. A hagyomány használatának változó kontextusai*. In: Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.): *ÉRTÉK ÉS KÖZÖSSÉG A hagyomány és az örökség szerepe a változó lokális regiszterekben*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság (2016)
- Voigt, Vilmos (2007): *A hagyomány modern fogalma*. In: Török József (szerk.): *Hagyomány és modernitás*. IX. Közművelődési Nyári Egyetem Szeged, 2007. július 2–6.

Kiss Edit:

A magyarországi kulturális célú civil szervezetek mennyiségi, működési és finanszírozási jellemzőinek vizsgálata

Absztrakt: A tanulmány a magyarországi kulturális célú nonprofit szervezetek finanszírozási sajátosságaival foglalkozik, elsősorban a jelenleg rendelkezésre álló Központi Statisztikai Hivatal adatbázisaira építve az elemzést. A kulturális területen működő civilek rendkívül meghatározóak a nonprofit szektorban, értékközpontúságuk és a társadalmi beágyazottságuk kiemelkedő. Fontosnak tartom bemutatni, hogy a hazai kulturális célú nonprofi szervezeteket milyen gazdasági tényezők befolyásolják, látva ezáltal azokat a nehézségeket, amelyekkel a mindennapokban szembesülniük kell.

Abstract: The study deals with the financing peculiarities of non-profit cultural organizations in Hungary, primarily building on the databases of the currently available Central Statistical Office. Civilians in the cultural field are extremely dominant in the non-profit sector, with a value-centric and social embeddedness. I consider it important to show what economic factors influence Hungarian non-profit organizations for cultural purposes, thus seeing the difficulties they have to face in everyday life.

Bevezetés

Kutatásom célja a közművelődés és a civilek kapcsolatának vizsgálata Szolnok városában melynek szerves része a jelen tanulmányban szereplő másodelemzés, ami a kulturális célú civil szervezetek működési, finanszírozási, gazdasági jellemzőinek tanulmányozására irányul, elsősorban a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján. Fontosnak tartom ismerni a kulturális célú nonprofit szervezetekre vonatkozó országos adatokat a települési elemzés előtt.

A közművelődési intézményhálózatban rengeteg szervezettel találkozhatunk, melyek a települések és a helyi társadalom meghatározó közösségei is egyben, jelentőségük az értékmegőrzés szempontjából is kiemelkedő. Finanszírozásukkal foglalkozó jelen tanulmány a szektorra jellemző erősségeket és fejlesztendő területekre is rávilágít, amelyek azért is fontosak, mert közművelődési szakemberekként tisztában kell lennünk a közösségek azon sajátosságaival, melyek működésüket alapvetően meghatározzák. A civil szervezetek társadalomra gyakorolt hatását régóta vizsgálják különböző módszerekkel és többféle oldalról megközelítve a téma iránt elkötelezett szakemberek.

Kifejezetten a szektor fejlődésére vonatkozóan is találhatunk elemzéseket (Szabó et al 2001; Márkus 2016, 2019; Sebestény 2019), ezek a saját elemzésünk előzményének is tekinthetők. A civilek meghatározó jelenléte és a közösségi életben betöltött szerepe elvitathatatlan évszázadok óta, így kutatásuk nem veszítette aktualitását jelen társadalmi helyzetben sem. Az állandóan megújulni képes civil szektornak új kihívásokhoz kell alkalmazkodni fennmaradásuk érdekében, így ezen helyzetek feltárása időszerű minden vizsgált időpontban.

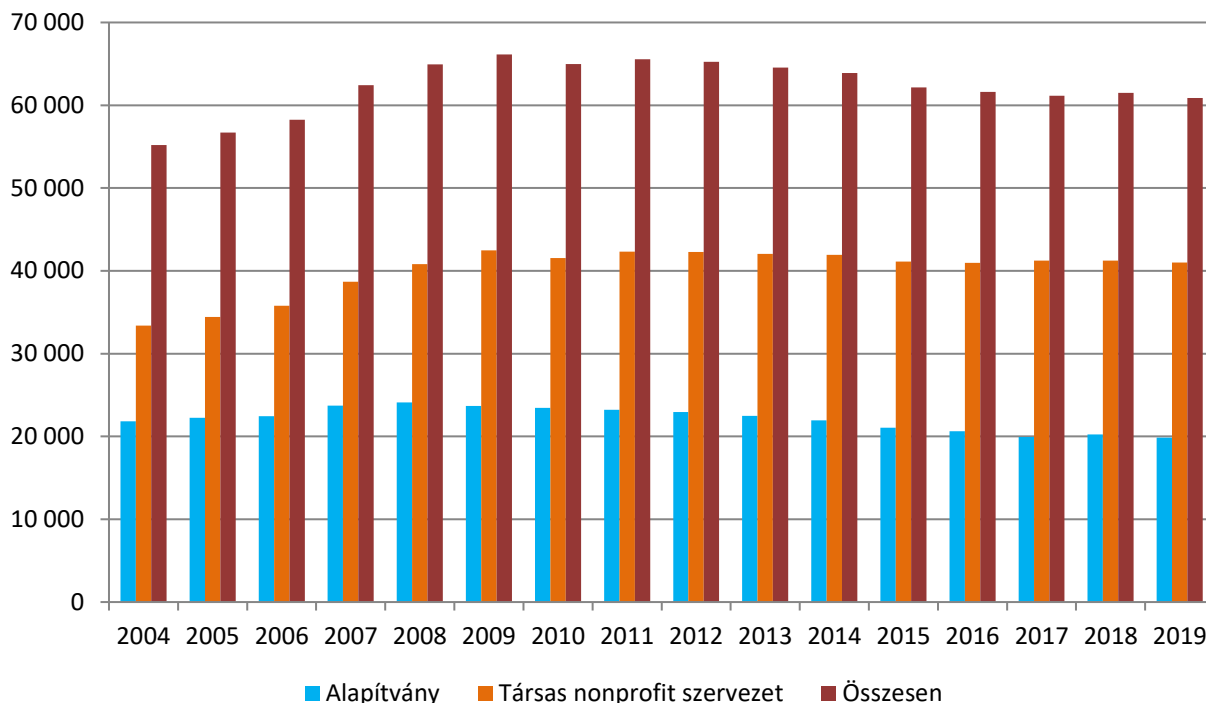
Fogalmi háttér

A tanulmány legfőbb alapját az a statisztikai felmérés adja, melyet minden év június 10-ig kell a civil és egyéb nonprofit szervezeteknek beküldeniük az előző év tevékenységéről a KSH-ELEKTRA rendszeren keresztül, OSAP nyomtatványon. Az adatszolgáltatás kötelező a 2016. évi CLV. törvény a hivatalos statisztikáról, valamint a 388/2017. (XII.13) Kormányrendelet az Országos Statisztikai Adatfelvételi Program kötelező adatszolgáltatásairól értelmében. Az 1156-os számú Statisztikai jelentés a civil és egyéb nonprofit szervezetek tevékenységéről statisztikai adatszolgáltatás kiterjed a szervezetek működési jellemzőire, létszámjellemzőire, a nonprofit szervezetek tárgyévi bevételeire, a szervezetek által nyújtott támogatásokra, juttatásokra, főbb mérlegtételekre, kiadási szerkezet alakulására, valamint a nonprofit szervezetek esetleges drog-prevenációs tevékenységére. A Központi Statisztikai Hivatal évente elvégzett felmérése a kilencvenes évekre visszamenőleg szolgáltat adatokat, így a szektor egészére jellemző mutatók állnak rendelkezésünkre hosszú idősoros adatok elemzésével. A hazai nonprofit kutatás kezdetektől empirikus bázisokon alapult, melyek eredményeit a KSH rendszeresen közölte is, alapot adva a nonprofit szervezetekkel foglalkozó, elsősorban a bevételekre irányuló tanulmányok megjelenésének (Kuti 2003). Jelenleg néhány 2019-es legfrissebb adat kivételével a 2018. évi adatok állnak rendelkezésemre, így leginkább ezekre hivatkozom. Kutatásomban a kulturális célú szervezetekre fókuszálva elemzem az országos adatokat, melyeket összehasonlítva a szolnoki települési adatokkal vonok le következtetéseket a kutatási program következő mérőföldkövében.

A magyarországi kulturális célú civil szervezetek számának, bevételeinek, kiadásainak vizsgálata

A civil, vagy nonprofit szervezet fogalmakat sokan azonosítják elsősorban az alapítvány és az egyesület elnevezésekkel és szervezeti formákkal. Valójában sokkal összetettebb rendszerről beszélhetünk, hiszen a nonprofit szervezeteket jellegük szerint lehetnek klasszikus civil szervezetek, érdekképviselői szervek és egyéb nonprofit szervezetek. A szervezetek döntő többsége a klasszikus civil szervezetek közé sorolható, 2018-as adat szerint a teljes szektor 61.491 szervezetéből a klasszikus szervezetek száma 53.758 volt Magyarországon. Az alapítványok és egyesületek tartoznak ebbe a körbe, ami mintegy 87 %-a az összes nonprofit szervezetnek. Emellett vannak a nonprofit vállalkozások, melyek száma 4656 darab, arányuk kevesebb, mint 8 % az összes szervezethez képest. A maradék 5 %-ot az érdekképviselői szervek jelentik.

1. ábra: Az alapítványok és a társas nonprofit szervezetek számának alakulása 2004-2019. között. (Forrás: KSH STADAT adatbázis alapján saját szerkesztés)

2019-ben a civil és nonprofit szervezetek száma kis mértékben csökkent az előző évihez képest, összesen 60.890 darabot tartottak nyilván, ebből az alapítványok adják a szervezetek egyharmadát. Az idősoros adatokat megfigyelve megállapítható, hogy stabilan 20 ezer körüli az alapítványok száma, míg a többi kétharmadot a társas nonprofit szervezetek (egyesületek) jelentik. A 2009. évi legmagasabb adatokat megelőzően jól látható, hogy sokkal inkább az alapítványi szervezeti forma volt preferálva a társas nonprofit szervezethez képest, majd a 2010-es évektől kezdődően jellemzően az egyesületek számának viszonylagos stagnálásával és az alapítványok számának kismértékű csökkenésével az arányok szignifikánsan nem változtak (1. ábra).

1. táblázat: Kulturális tevékenységgel foglalkozó szervezetek száma, megoszlása, bevétele 2005-2019.

(Forrás: KSH-STADAT adatbázis alapján saját szerkesztés)

év	Alapítványok		Társas nonprofit szervezetek		Számuk tekintetében			Bevétel tekintetében			
	szám a	megoszlása %	száma	megoszlása %	száma	megoszlása %	rangsor	Összes bevétel, millió Ft	Megoszlás, %	Egy szervezetre jutó bevétel, ezer Ft	rangsor
2005	2 989	13,4	3 241	9,4	6 230	11,0	3.	115 058,2	13,4	18 468	1.
2006	3 040	13,5	3 487	9,7	6 527	11,2	4.	126 799,0	14,0	19 427	1.
2007	3 282	13,8	3 961	10,2	7 243	11,6	4.	127 412,2	13,3	17 591	1.
2008	3 404	14,1	4 296	10,5	7 700	11,9	4.	137 772,3	12,6	17 892	2.
2009	3 331	14,1	4 647	10,9	7 978	12,1	3.	141 338,7	12,7	17 716	2.
2010	3 314	14,1	4 837	11,6	8 151	12,5	3.	146 277,6	12,2	17 945	3.
2011	3 297	14,2	5 094	12,0	8 391	12,8	3.	172 788,9	14,0	20 592	2.
2012	3 268	14,2	5 239	12,4	8 507	13,0	3.	128 398,2	10,2	15 093	4.
2013	3 237	14,4	5 462	13,0	8 699	13,5	2.	167 902,2	13,5	19 301	1.
2014	3 176	14,5	5 590	13,3	8 766	13,7	2.	184 937,6	12,6	21 097	2.
2015	3 055	14,5	5 775	14,0	8 830	14,2	2.	207 113,5	13,4	23 455	2.
2016	3 058	14,8	6 010	14,7	9 068	14,7	2.	227 066,1	13,7	25 040	3.
2017	2 977	14,9	6 333	15,4	9 310	15,2	2.	291 409,2	15,1	31 300	2.
2018	3 087	15,3	6 575	15,9	9 662	15,7	2.	349 941,4	16,3	36 218	1.
2019	3 043	15,3	6 656	16,2	9 699	15,6	1.	358 893,4	14,9	37 003	2.

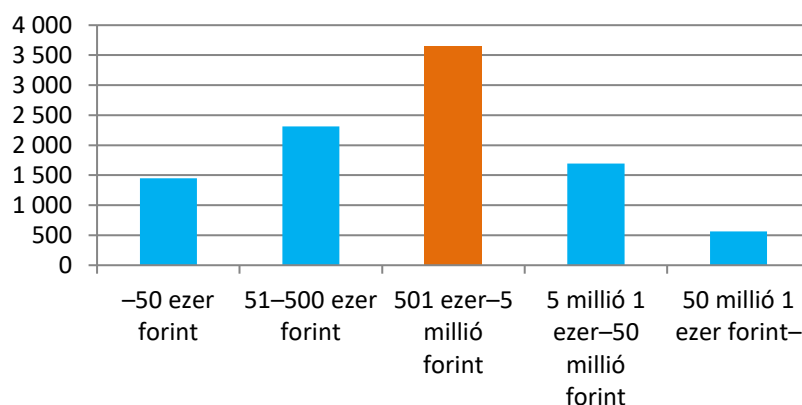
A táblázatban (1. táblázat) 2005-2019. között láthatjuk a kulturális szervezetek számait, alapítványokra és társas nonprofit szervezetekre bontva, illetve azok együttes bevételeit. Valamennyi tevékenységformát figyelembe véve megállapítható, hogy a szervezetek száma adat és az összes bevételt tekintetében a vizsgált időszakban mindig az első négy között szerepelt kulturális terület az összes más tevékenységterülethez képest. Mindenképpen jelentős a kulturális ágazat szerepe a civil szférában, s azok közül is az egyesületi formában létező szervezeti szám a nagyobb. Az elmúlt 15 év számadatait figyelembe véve megállapítható, hogy folyamatosan nőtt a kulturális célú civil szervezetek száma (2005-ben 6.230, 2019-ben 9.699 szervezetről beszélünk) és az aránya is a szektorban az előző évihez képest (2005-ben 11%, 2019-ben 15,6 %), és természetesen a többi tevékenységterülethez képest. Bevételeiket tekintve ez a lineáris emelkedés szintén megfigyelhető, az arányok a többi tevékenységterülethez képest 1-4. helyen vannak. Ennek csupán az a rangsor mondhat némileg ellen, ha az egy szervezetre jutó bevételeket elemezzük, akkor ugyanis jól látható, hogy a 4-10. helyen állnak a kultúra területén működő civilek. Ez a megállapítás azzal is magyarázható, hogy a kultúra területén rengeteg művészeti közösség, csoport működik, akik viszonylag szerényebb költségvetéssel rendelkeznek, forrásteremtésük többnyire az alapvető működésükre koncentrál, annak fedezetét igyekszik megteremteni, így a kulturális szektorra jellemző magas bevételen nagyon sok szervezet osztozik.

Leginkább ezen a ponton figyelhető meg a közművelődési intézmények szerepe is, akik jelentős számú kulturális célú szervezetnek, csoportnak biztosítják a működéshez szükséges helyet intézményeikben. A civil társadalomnak nem csak a szervezett formák a részei, hanem az állampolgárok aktív önszerveződése is (például: közösségek informális kezdeményezései, társadalmi mozgalmak, szomszédsági együttműködések stb.) (Márkus - Pete 2018:11).

Természetesen tudjuk, hogy nem minden alkotó, művelődő közösség jelent egyben kulturális célú civil szervezetet, hiszen a jogilag nem bejegyzett közösségek nem jelennek meg számszakilag a statisztikában, mégis figyelembe kell venni őket, mert számos - az intézményekben működő - csoport dönt úgy, hogy intézményesült keretek között működik tovább leginkább forrásokhoz való hozzájárás miatt, így számuk növekedése közvetve eredményezheti az ágazat arányának növekedését is.

2. ábra: Kulturális tevékenységgel foglalkozó nonprofit szervezetek száma bevételnagyság szerint, 2018¹²

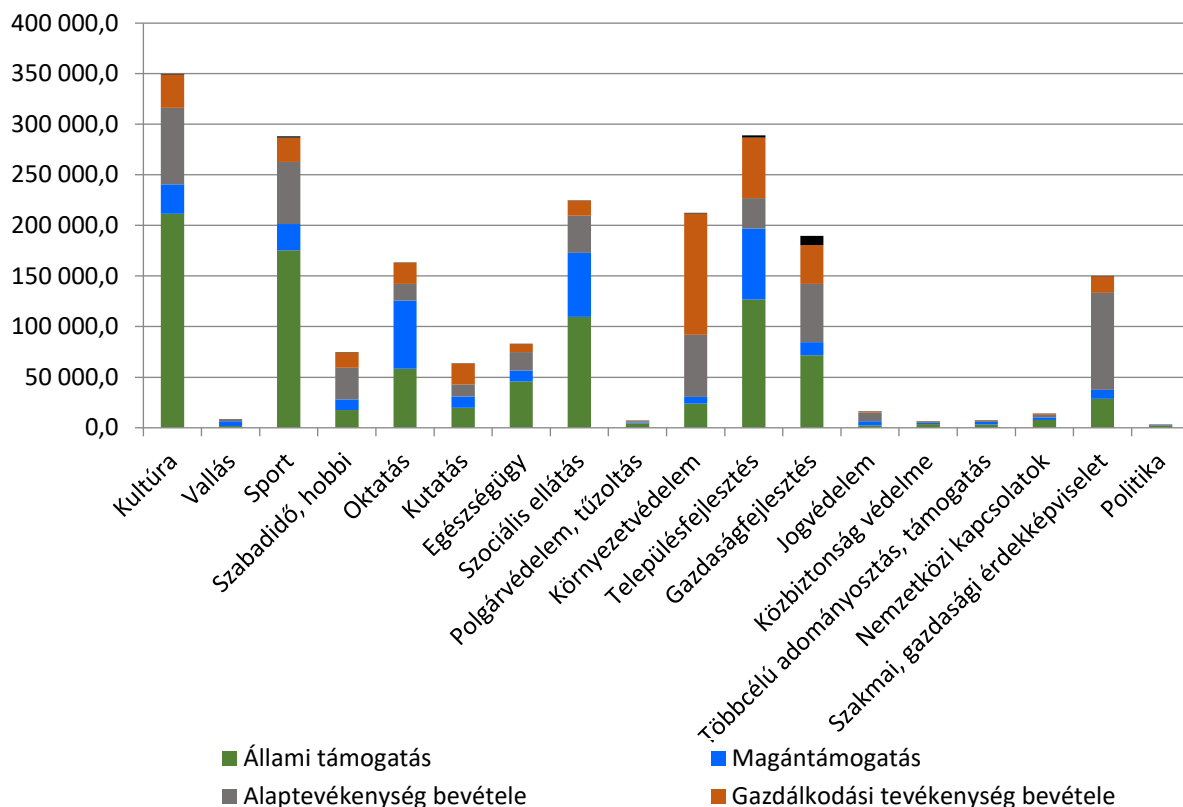
(Forrás: KSH-STADAT adatbázis alapján saját szerkesztés)

A kulturális célú szervezetek többsége bevételnagyságát tekintve (2. ábra) 501 ezer és 5 millió forint éves bevétellel rendelkezik 2018-ban, ami az ágazat 38 %-ára jellemző adat, és viszonylag sok (24%) a még ennél is kevesebb, 50 - 500 ezer forint közötti bevételi kategóriába tartozó szervezet. Ha a teljes civil szektorral összehasonlítjuk ezeket a számokat, akkor összességében megállapítható, hogy a kulturális területen a szervezetek összesen 62 %-a, míg a szektor egészében 57% azon szervezetek aránya, akik ebbe a két bevételi kategóriába sorolhatók. A viszonylag alacsony bevételeket termelő kulturális ágazatnak vannak lemaradásai, és fejlesztendő területei a forrásteremtés tekintetében. A szervezeteket megfigyelve, mindennapos működésüket ismerve beláthatjuk, hogy sokkal inkább a szakmai oldal, a kulturális értékteremtés az ágazat erőssége, mintsem a bevételszerzés, önmenedzselés.

¹² Kulturális célú szervezetek száma 2018-ban 9.699 szervezet.

3. ábra: A nonprofit szervezetek bevételei főbb források szerint, 2018 (millió forint)
(Forrás: KSH-STADAT adatbázis alapján saját szerkesztés)

Bevételtípusaik tekintetében a nonprofit szervezetek eltérő arányban részesülnek állami, magán támogatásokban, és különböznek saját bevételeik mértékében is (3. ábra). A 2018-as évet vizsgálva a kulturális szervezetek 60 %-a részesült állami támogatásban, míg a szektor egészére összesen csak 42 %-ban volt jellemző bevétel az állami támogatás. Az eltérés a kultúra területén működő szervezetek magántámogatása (8 %) és saját bevételei (31%) tekintetében is megmarad a szektor egészéhez viszonyítva, hiszen ott mind a magántámogatás (16%), mind a saját bevétel (42 %) magasabb volt a vizsgált évben. A többi tevékenységterület százalékos arányait vizsgálva megállapítható, hogy a sport célú szervezeteknek vannak a kulturális szervezetekkel majdnem teljesen megegyező forrásai.

2. táblázat: Nonprofit szervezetek bevételei a pályázati források tükrében 2018.
(Forrás: KSH - A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői 2018-ban adatbázis alapján saját szerkesztés)

Megnevezés	Pályázati bevétellel rendelkező szervezetek		A pályázati bevételek		Egy szervezetre jutó pályázati bevétel, ezer forint
	száma	aránya, %	összege, millió forint	összes bevételen belüli aránya, %	
Kultúra	3 782	39,1	42 225,9	12,1	4 370
Vallás	270	22,8	1 036,4	12,3	874
Sport	2 325	24,0	26 378,3	9,2	2 721
Szabadidő, hobbi	2 114	23,0	5 859,8	7,8	636
Oktatás	1 741	21,6	15 979,5	9,8	1 982
Kutatás	268	21,1	12 598,5	19,9	9 896
Egészségügy	424	16,6	5 299,9	6,4	2 080
Szociális ellátás	1 647	30,2	52 345,0	23,3	9 590
Polgárvédelem, tűzoltás	416	44,0	1 290,9	19,4	1 366
Környezetvédelem	503	24,3	5 732,9	2,7	2 774
Településfejlesztés	820	27,3	77 095,6	26,7	25 647
Gazdaságfejlesztés	482	28,9	28 497,9	15,0	17 095
Jogvédelem	220	41,5	4 341,1	27,0	8 190
Közbiztonság védelme	773	38,7	904,8	14,8	452
Többcélú adományoztatás, támogatás	93	39,2	3 598,0	52,5	15 181
Nemzetközi kapcsolatok	209	30,5	1 394,4	10,0	2 035
Szakmai, gazdasági érdekképviselés	506	16,5	22 721,8	15,2	7 427
Politika	39	18,1	862,7	26,5	4 012

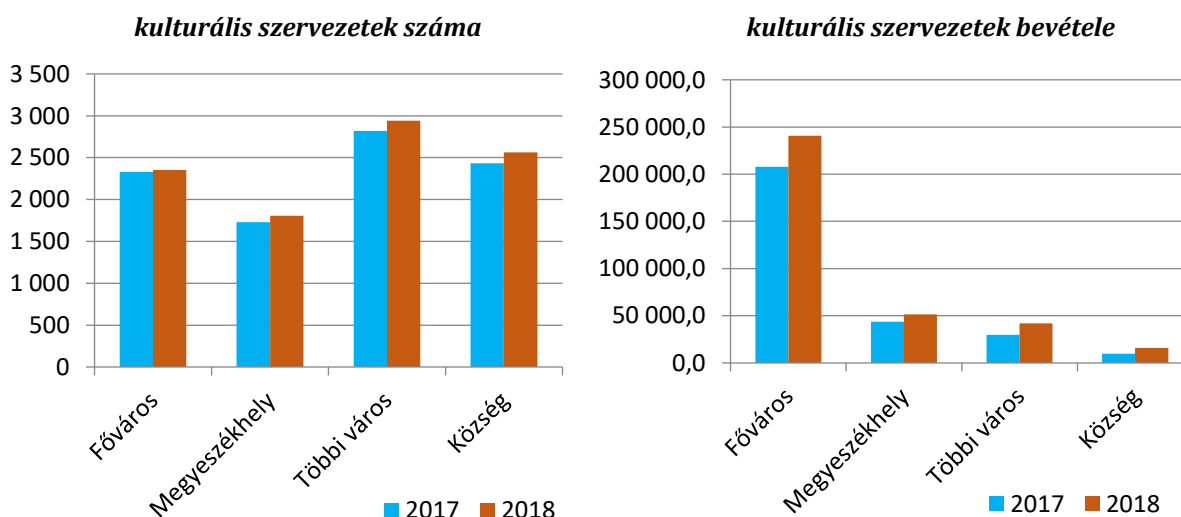
Az elmúlt évek pályázati rendszerére visszatekintve elmondható, hogy a kulturális ágazatnak jelentős források álltak a rendelkezésre, hazai és európai uniós források tekintetében egyaránt (2. táblázat). A kultúra területén a szervezetek mintegy 39 % - a élt a pályázati lehetőségekkel 2018-ban, mely bevételük jelentős hányadát adja éves szinten. A területen legnépszerűbb pályázati programok a NKA, NTP, NEA, Csoóri Sándor Program, EFOP, TOP projektek felhívásai, önkormányzati támogatások. Kis szervezetéknél a legnagyobb problémát a pályázás és megvalósítás során az jelenti, hogy van –e humán erőforrása, szakmai tapasztalata a pályázatokkal járó szigorú követelmények elvégzésére. A terület szakértői (Harsányi – Kovács 2002) érdekes következtetésre jutottak, amikor a kulturális nonprofit szervezeteket vizsgálták. Azt tapasztalták, hogy nagy szerepe van a szervezetek életciklusának a pályázati folyamatokban, elsősorban a pályázatok benyújtásának hajlandóságát illetően, hiszen a stratégiák megalkotásakor a célok eléréséhez való forrásteremtésben nem mellékes, hogy egy szervezet a megalakulás, a növekedés, a teljes aktivitás, vagy a hanyatlásának, esetleg a megszűnésének szakaszában van –e.

3. táblázat: A kulturális célú nonprofit szervezetek összes bevétele és annak megoszlása szervezeti jelleg szerint, 2017-2018
(Forrás: KSH, 2018, 2019 adatbázis alapján saját szerkesztés)

Év	Klasszikus civil szervezet		Érdekképviselő		Egyéb nonprofit szervezet		Összesen	
	összege, millió forint	megoszlása %	összege, millió forint	megoszlása %	összege, millió forint	megoszlása %	összege, millió forint	megoszlása %
2017	71 128,1	10,2	–	–	220 281,1	20,4	291 409,2	15,1
2018	87 216,0	10,5	–	–	262 725,4	22,6	349 941,4	16,3

A Központi Statisztikai Hivatal a bevételek szervezeti jelleg és tevékenységtípus szerinti megoszlásának adatait a 2017-évtől bocsátja rendelkezésre. Az alábbi táblázatból jól látható, hogy a kulturális célú civil szervezetek bevételeinek döntő többségét a nonprofit vállalkozások adják, és csak 24-25 % körül mozog a klasszikus civil szervezetek bevételeinek aránya (3. táblázat). A kultúra területén éppúgy igaz az a megállapítás, amely a szektor egészére jellemző, miszerint a sokkal kisebb számú nonprofit vállalkozások adják a bevétel jelentősebb részét. A klasszikus civil szervezetek közül pedig az egyesületek bevétele a magasabb az alapítványokéhoz képest.

4. ábra: A kulturális célú nonprofit szervezetek számának és összes bevételeinek¹³ településtípus szerinti összehasonlítása 2017-2018
(Forrás: KSH, 2018, 2019 adatbázis alapján saját szerkesztés)

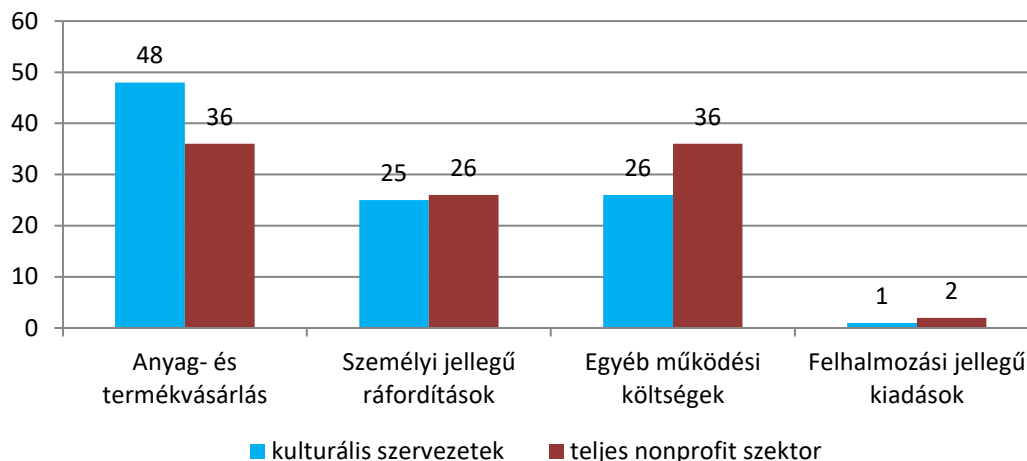
A kulturális szervezeteket településtípus szerint vizsgálva, a bevételeikkel kapcsolatosan megállapítható, hogy a fővárosi székhelyű közösségek bevétele a legjelentősebb (4. ábra), ami pedig ellentmond annak, hogy számosság tekintetében nem Budapesten van a legtöbb szervezet, hiszen a többi városban és a községekben is magasabb a szervezetek száma mindkét év vizsgálatában. Ez azzal magyarázható, hogy ahogyan az átlagkereset is magasabb a

¹³ az ábra bevétel oszlopa millió forintban értendő

fővárosban, úgy a szervezetek bevételeire is jellemző ez a tendencia, illetve valószínűsíthető, hogy a forrásokhoz való hozzájárulás az érdekképviselő hatékonyága miatt eredményesebb.

5. ábra: A nonprofit szervezetek és a kulturális célú szervezetek kiadásainak arányai költségtípusonként 2018.

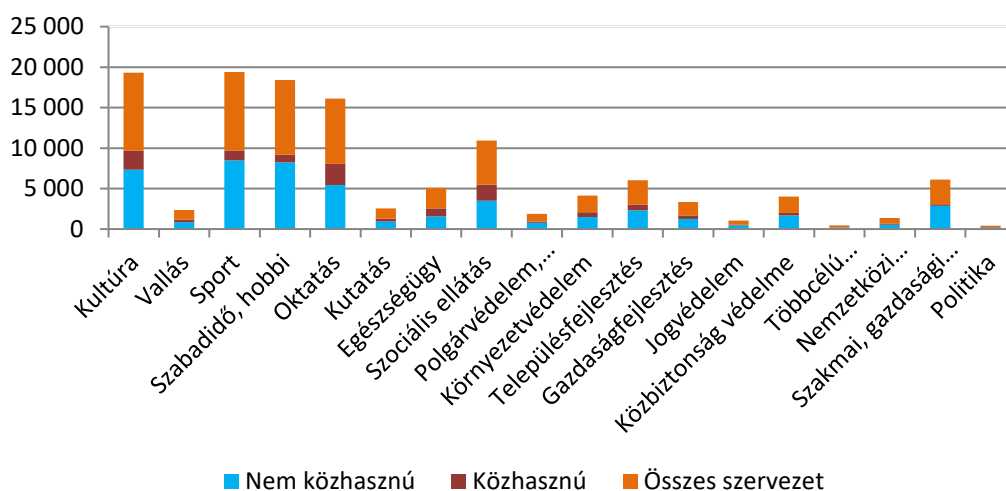
(Forrás: KSH, 2019 adatbázis alapján saját szerkesztés)

A kulturális ágazat kiadásainak szerkezetét is érdemes az elemzés részeként kezelni, következtetéseket levonni belőle (5. ábra). A kultúra területén működő szervezetek 2018. évi kiadásai mintegy 291 milliárd forint volt, ami a teljes szektor kiadásának 13 %-a. A költségtípusokban megfigyelhető némi eltérés, ami kifejezetten a kulturális szférára jellemző sajátosság, hogy kiemelkedően magas az anyag-és termékvásárlás kiadásnem. Ennek oka abban kereshető, hogy a kulturális szervezetek tevékenységüket különféle anyagok és termékek felhasználásával végzik, akár a képzőművészetet vesszük példaként, de a zenei és tánc területre is éppúgy jellemző. Közel azonosak azonban a személyi jellegű ráfordítások és a felhalmozási jellegű kiadások a kulturális terület és a szektor egészét vizsgálva.

6. ábra: Nonprofit szervezetek száma közhasznúság szerint 2018.

(Forrás: KSH, 2019 adatbázis alapján saját szerkesztés)

A kulturális célú civil szervezetek egyik fő jellemzője a fenti adatokon kívül a közhasznúságra vonatkozó relevancia. A nonprofit szervezetek közhasznúsági mutatói 2013-2015 között 55,3

%-ról 20 %-ra estek vissza, mely a törvényi szabályozás szigorodásának volt a következménye. Nagyon sok 2013-ig közhasznú szervezet vesztette így el közhasznúságát, hiszen nem tudott megfelelni azoknak a mutatóknak melyek a jogállást szabályozták, azaz vagy nem rendelkezett megfelelő erőforrásokkal és, vagy társadalmi támogatottsága nem felelt meg a törvényi előírásoknak. A 6. ábrán jól látható, hogy milyen kis arányú a közhasznú szervezetek aránya a szektorban. A kulturális ágazatban a szervezetek mindössze 24%-a közhasznú, és ez a szám más ágazatokban sem sokkal magasabb (legmagasabb a szociális ellátásban, 36%). A KSH A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői 2018-ban összefoglalója alapján viszont az arányok nagyon kis mértékben ugyan, de ismét emelkednek, ami azt jelenti, hogy egyre több szervezet tud megfelelni a követelményeknek.

Foglalkoztatás, önkéntesség, karitativitás

Fontos mutató a kulturális területet kutatók számára a munkaerő-gazdálkodással kapcsolatban a főállású foglalkoztatottak száma és azok bérköltsége (4. táblázat). A szektor egészében 2018-ban mintegy 135 ezer ember dolgozik főállású foglalkoztatottként, ennek 11 % - a kulturális területen. Bérköltség tekintetében a nonprofit szféra teljes bérköltségének 13 %-át teszi ki ez a szám. Hasonlóan magas arány a szociális ellátás, a településfejlesztés és a gazdaságfejlesztés területén tapasztalható.

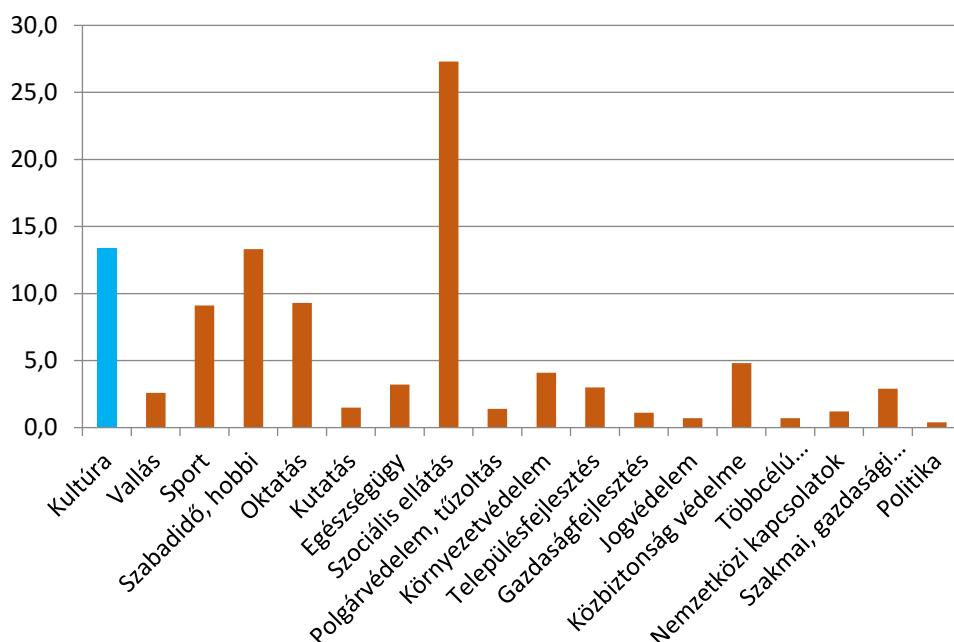
4. táblázat: A főállású foglalkoztatottak létszám- és béradatai a nonprofit szervezetekben, 2018

(Forrás: KSH, 2019 adatbázis alapján saját szerkesztés)

Tevékenységszám	Számított főállású foglalkoztatottak		
	száma	bérköltsége, millió forint	egy főre jutó éves átlagbére, ezer forint
Kultúra	15 242	51 907,1	3 405
Vallás	738	1 831,9	2 483
Sport	9 592	33 108,8	3 451
Szabadidő, hobbi	5 097	13 639,1	2 675
Oktatás	5 534	18 870,3	3 409
Kutatás	3 278	15 039,4	4 588
Egészségügy	7 040	25 351,6	3 601
Szociális ellátás	23 718	56 515,1	2 382
Polgárvédelem, tűzoltás	888	2 368,3	2 667
Környezetvédelem	11 651	41 127,8	3 529
Településfejlesztés	22 290	60 265,9	2 703
Gazdaságfejlesztés	22 883	55 703,5	2 434
Jogvédelem	1 138	3 356,8	2 950
Közbiztonság védelme	215	579,8	2 701
Többcélú adományoztatás, támogatás	355	1 104,9	3 110
Nemzetközi kapcsolatok	488	1 955,6	4 004
Szakmai, gazdasági érdekképviselet	5 110	24 395,4	4 774
Politika	80	322,0	4 039
Összesen	135 337	407 443,3	3 011

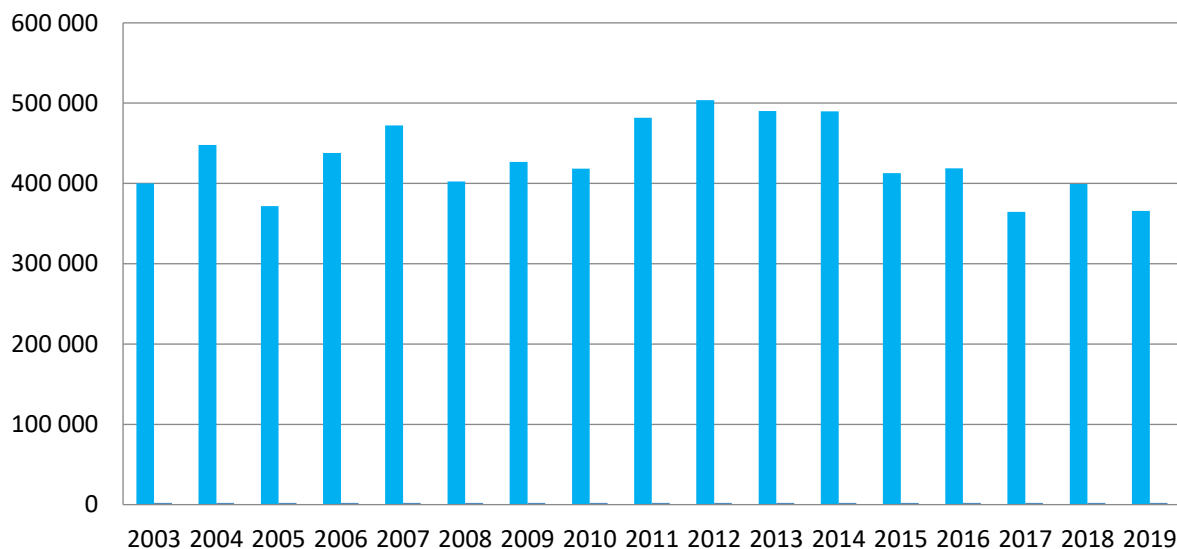
7. ábra: Az önkéntes segítőkkel rendelkező nonprofit szervezetek számának százalékos aránya 2018.

(Forrás: KSH, 2019 adatbázis alapján saját szerkesztés)

8. ábra: Önkéntesek számának (fő) alakulása 2003-2019. között

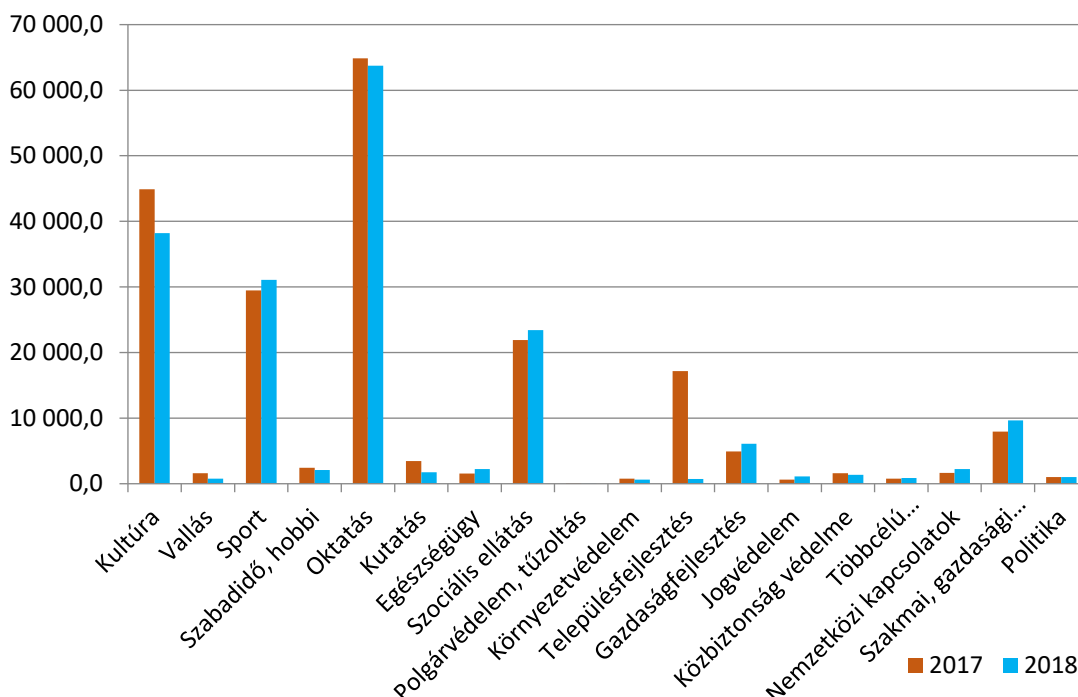
(Forrás: KSH-STADAT adatbázis alapján saját szerkesztés)

Amikor a civil szervezetekre és a nonprofit szektorra gondolunk, sokszor az önkéntesség az első tulajdonság, amely eszünkbe juthat róla, így bárki joggal feltételezhetné, hogy az önkéntesség természetes jelenség a rendszerben. Ennek mond ellent az a kimutatás, mely az önkéntes segítőkkel rendelkező nonprofit szervezetek százalékos megoszlását mutatja. Ezen adat szerint a kulturális szervezetek csupán 13,4 %-a rendelkezett 2018-ban önkéntes segítőtől (7. ábra). Minden más területen is nagyon csekély ez a százalékos arány, és a hosszú

idősoros adatok alapján pedig az is látható, hogy a szektor egészére a csökkenő tendencia érvényes (8. ábra).

9. ábra: A nonprofit szervezetek által kiosztott pénzbeli támogatások összege (millió forint) a támogatás címzettje szerint, 2017-2018
(Forrás: KSH, 2018, 2019 adatbázis alapján saját szerkesztés)

A tanulmány befejezésekként egy olyan elemző ábra kerül, amely a nonprofit szervezetek karitatív tevékenységét támasztja alá (9. ábra). Az adományozásnak többféle formája létezik, jelen vizsgálat azonban csak a pénzbeli támogatást veszi alapul. Látható, hogy a két vizsgált évben hasonló összegeket osztottak szét a szervezetek, egyrészt a lakosságnak, másrészt pedig más szervezeteknek. A kulturális terület a támogatások kiosztása terén második helyen áll az oktatási célú szervezetek mögött, tehát elmondható, hogy ebből az aspektusból vizsgálva is élen jár a kulturális szféra.

Összegzés

Tanulmányomban a teljesség igénye nélkül, de viszonylag széleskörűen próbáltam elemezni a hazai nonprofit szektor helyzetén belül a kulturális célú szervezetek elsősorban gazdasági jellemzőit a rendelkezésre álló legfrissebb adatok alapján. A bemutatott adatok is bizonyítják, hogy a kulturális területnek minden szempontból meghatározó a jelenléte a nonprofit szektorban, és tulajdonképpen az egész társadalomra, gazdaságra vonatkoztatva is. A kulturális szféra tulajdonságai közül érdemes kiemelni néhány olyan erősséget, amely megkülönbözteti és egyedivé teszi a többi tevékenységcsoportéhoz képest a szektoron belül. Ilyen erősség például a nagyszámú jelenléte, az állami támogatásokhoz való hozzájutás képessége, a pályázatokon résztvevő szervezetek száma és aránya, a foglalkoztatottsági adatai és a támogatások szétosztásának tulajdonsága. Fejlesztendői is akadnak természetesen, akár az

önkéntesség, akár a humán erőforrás fejlesztés, akár a területi egyenlőtlenségek kiegyenlítése vonatkozásában.

A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Tudományos Diákköri munkát végzők számára alprogramja támogatta.

Felhasznált irodalom:

- 2016. évi CLV. törvény a hivatalos statisztikáról (letöltés dátuma: 2021. 01.30.)
- 388/2017. (XII.13) Kormányrendelet az Országos Statisztikai Adatfelvételi Program kötelező adatszolgáltatásairól (letöltés dátuma: 2021. 01.30.)
- Harsányi László–Kovács Róbert (2002): *Kulturális nonprofit szervezetek* Budapesten, Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, 56-57. p.
- Központi Statisztikai Hivatal – STADAT (2020) Összefoglaló táblák (STADAT) - Idősoros éves adatok - Gazdasági és nonprofit szervezetek, vállalkozások teljesítménye https://www.ksh.hu/stadat_eves_3_2 letöltés dátuma: 2020.12.15.
- Központi Statisztikai Hivatal (2019): A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői 2018-ban. Statisztikai Tükör
- Kuti Éva (2003): *Kinek a pénze? Kinek a döntése? Bevételei források és döntéshozók a nonprofit szektor finanszírozásában* Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, 2003, 14-15. p.
- Márkus Edina (2016): Amikor a harmadik az első. A civil szektorról többféle nézőpontból. Debrecen, Csokonai Kiadó
- Márkus Edina – Pete Nikoletta (2018): *Civil ismeretek a közösségi művelődésben Tudástár a közösségi művelődésben* Az NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft. kötetsorozata
- Márkus Edina (2019): *A nonprofit szektor hazai helyzete, különös tekintettel a kulturális célú szervezetekre* In: Kulturális Szemle VI. évfolyam 2019.évi 1.szám letöltés dátuma 2020.12.02.
- Sebestény István (2019): Ezerszer(vezet) 25 év(e) – Egy kísérleti longitudinális vizsgálat a nonprofit szektoron belül. Civil Szemle 1. szám 71-92.
- Szabó János Zoltán – Csoba Judit – Márkus Edina – Juhász Erika (2001): Kulturális célú civil szervezetek Debrecenben. ACTA ANDRAGOGIAE ET CULTURAE 99-126.

Lorna Emma Jones:

Digitalizáció és közművelődés a járvány idején

Absztrakt: 2020 márciusában a COVID-19, másnéven koronavírus megjelent Magyarországon is. A világjárvány rendkívüli rendeleteket és korlátozásokat vont maga után. Ezek nem csak a gazdaságra, a turizmusra és a vendéglátásra hatottak negatívan, hanem a kultúrára és közművelődésre is. A közművelődési intézmények és közösségi színterek működése alapjaiban kényszerült megváltozni, átalakulni. Előzetes informatikai és digitális felkészültségük pedig befolyásolta hatékony működésüket a pandémia idején.

A folyamatosan újuló digitális technológiáknak köszönhetően, a közművelődési intézmények és közösségi színterek (adatszolgáltatók) is kénytelenek lépést tartani a folyamatos újításokkal. A pandémia idején pedig különösen nagy figyelemmel kellett ezen technológiák felé fordulniuk. A témához kapcsolódó aktuális adatokat, elemzéseket a Közművelődési Tudományos Kutatói Program keretein belül szervezett kutatásomba fogom beépíteni¹⁴. Kutatásom címe A digitalizáció hátráltat vagy előrevisz? - A Zala megyei közművelődési intézmények és közösségi színterek működésének összehasonlítása a járványhelyzet függvényében. Elsődleges kutatási célom azon új, digitális vagy technológiai módszerek megkeresése és bemutatása, amit a közművelődési intézmények és közösségi színterek alkalmaztak a vírushelyzet alatt.

Abstract: COVID-19, also known as coronavirus, appeared in Hungary in March 2020. The response to the pandemic entailed extraordinary regulations and restrictions. These have had a negative impact not only on the economy, tourism, and hospitality, but also on culture. The operation of public cultural institutions and community centers were fundamentally forced to change and transform. Their prior IT and digital preparedness affected their effective operation during the pandemic. Thanks to constantly evolving digital technologies, public cultural institutions and community centers (data providers) are also forced to keep pace with continuous innovations. During the pandemic, they had to pay particular attention to these technologies.

I will incorporate the current data and related analyses into my research organized within the framework of the Public Cultural Research Program.¹⁵ The title of my research is Does digitization hinder or advance? – An evaluation and comparison of the operations of public cultural institutions and community centers in Zala County during the current pandemic situation. My primary research goal is to identify and present new technologies, digital or otherwise being used by public cultural institutions and community centers during the pandemic.

¹⁴ A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Tudományos Diákköri munkát végzők számára alprogramja támogatta.

¹⁵ The research process and the preparation of the study were supported by the sub-program of the Scientific Program of the National Institute of Culture "Public for Those Performing Scientific Student Work".

A digitalizáció fogalma

„Digitalizálás alatt azt a műveletet értjük, melynek során főként egy más hordozón már megjelent művet (szöveget, [mozgó]képet, hangot) számítógéppel olvasható, kódolt formába tesszük át.” (Rab 2007:188)

Szöveg digitalizációja:

Manapság rengeteg blog található az interneten. A személyestől egészen a hivatalosig. A személyesebb blogoknak is nagyon sok fajtája lehet, élmények bemutatására, de akár tematikus, tájékoztató céllal is létrejöhetnek. Sőt a 'blogger' életmód, vagy hivatás is hétköznapi jelenséggé vált. (Mezei 2009)

A kultúra továbbfejlesztése sokféle módon megtörténhet, ennek egy fajtája az eBook. Az eBook-okon digitális formában találkozhatunk könyvekkel, irodalmi művekkel. Remek alternatívája a könyvolvasásnak, még ha a papíralapú nyomtatást nem váltotta fel. (Mezei 2009)

Kép és hang digitalizációja:

„Kiemelkedő gyakorlati jelentőséggel bírnak a fényképek és audiovizuális fájlok megosztására alkalmas szolgáltatások, mint például a Flickr vagy a magyar Indafotó, valamint a YouTube vagy az ugyancsak magyar Indavideó.” (Mezei, 2009:324) Ezen szolgáltatásokon kívül még megemlíteném a különböző közösségi oldalakat, ahol saját tartalmakat lehet megosztani másokkal (például: Instagram), ezen oldalak pedig kiemelkedő népszerűségnek örvendenek manapság. Sőt, a kommunikáció eszközeit is kibővíti, azon túl, hogy az önkifejezés eszközei.

A bloggerhez hasonlóan, megjelent a 'vlogger' kifejezés is. A vloggerek hivatásszerűen foglalkoznak videóképzéssel, amiket az imént említett platformokon publikálnak. Leggyakrabban a YouTube videómegosztó portált használják, így az itt tevékenykedőkre újabb kifejezés született a 'YouTube-erek'. Véleményem szerint, ők is részei a mai kultúrának.

A digitalizáció hatása és szerepe a kultúrára és a közművelődésben

Az új infokommunikációs technológiák, eszközök megjelenése nem csak a kultúra és kulturális intézmények területén idéz elő változásokat, hanem a kulturális tartalmak megteremtésében és terjesztésében is. Az internet pedig egy olyan eszköz, amivel a kapcsolattartás nem számít problémának, hiszen bárkit el tudunk érni. Sőt új közösségeket is kialakíthatunk segítségével. (Csepeli-Prazsák 2009)

A 17. és 18. századra alakult ki a szélesebb körű művelődésre való igény Európa egyes országaiban. A 19. századra a kultúra főleg a szellemi javakat jelentette, minőségét pedig az határozta meg, hogy a kultúra szakemberei elismerték-e azt az értéket vagy sem. Az, hogy ki hogy fogyasztotta, vagy fogadta be a kultúrát az magánügynek számított, így fennállt az úgynevezett 'látszatoműveltség' veszélye. Ezidőben sokkal jobban értékelték, ha egy átfogó képe volt a világról egy polgárnak, jobban díjazták a széleskörű tájékozottságot. (Maróti 2016)

A kulturális intézmények főként a társadalmi nyilvánosságot és az alkotások terjesztését vállalták. A fiatalabb generáció művelődése az oktatás keretein belül zajlott. A kötelező lexikális tudást elsajátítva ismerték meg a kultúrát. Ez egyáltalán nem segítette a saját gondolatok kifejtését és a kultúra megszerettetését. A felnőtteknél a kultúra főleg preferencia kérdésévé válik, a műveltséget a kulturális intézmények látogatásával próbálják megszerezni. Ebben az esetben megfogalmazódik a kérdés, hogy az értékközvetítés, vagy az igénykielégítés a cél. A művelődésnek két szintjét tudjuk megállapítani, az elit – és a tömegkultúrát. Az elitkultúra irányába kevesebb az érdeklődés, hiszen az alacsony iskolázottsági szint miatt, azaz az

iskolában megszerzett műveltség mértékének megfelelően inkább a tömegkultúra dominált. A kulturális intézményeknek főként a látogatók száma volt fontos, így a polgárok többségének kulturális igényeit igyekeztek kielégíteni, ami által a minőséget megelőzte a mennyiség. A 20. században a hagyományos műveltség – felfogás értékét veszti. Helyébe a szakmai műveltség lépett, amit főleg az egyetemi műveltség irreális követelményei szültek. Maróti szerint nem lehetünk mindenben tájékozottak, erősödik a gyakorlatiasság igénye. Lényegében az egyes szakterületek mélyébe ássa be magát egy hétköznapi polgár egy széleskörű tájékozottság helyett. (Maróti 2016)

Az információs korszak hozama – ahogy Maróti fogalmaz – a változás állandósulása. Tulajdonképpen ez a kifejezés azt takarja, hogy amit egy adott pillanatban érzékelünk, tapasztalunk az csak éppen ugyanennyi időre marad meg, gyorsan születik mindig valami új. A posztmodern kultúrában az elit – és tömegkultúra termékeit azonos értékszintre becsülik, így igazolva Maróti újabb meghatározását, a haladás paradoxonát. „Ha a részek közt nincs lényeges értékkülönbség, akkor minőségi fejlődésről sem lehet beszélni, legfeljebb mennyiségi gyarapodásról.” (Maróti, 2016) Az értékességet még mindig a látogatottság, nézettség mértéke jelzi. A különbség az, hogy a kulturális intézmények helyett, a közönség inkább a tömegközli eszközöket választja. (Maróti 2016) Holott ezzel a kijelentéssel nem értek egyet, látok némi igazságot abban, hogy a technikai eszközök miatt az emberek vesztenek döntéshozatali képességükből.

Az információs korszakban a műveltség helyébe lép a tájékozottság, ismét az átfogó tudás kap nagyobb szerepet, pontosabban a pillanatnyi problémák átfogó ismerete. A posztmodern kor tehát igényli a kritikus gondolkodást és az újabb információk gyors értelmezését. (Maróti 2016) Egy bonyolultabb információs kapcsolatrendszer bizonytalan annak a kezelése, szükséges hozzá az önállóság és az eligazodási képesség, viszont nagyobb a lehetőség a minőségi változásra. (Maróti 2016)

A digitális egyenlőtlenségek hatása a kultúrára

A 'digitális bennszülött' és 'digitális bevándorló' kifejezéseket először Marc Prensky használta, 2001-ben. A digitális bennszülöttek azok, akik a digitális eszközök használatának világába születtek, a digitális bevándorlók pedig felnőtt korukban találkoznak ezekkel az eszközökkel először. (Novák 2015) A két kifejezés nem összekeverendő a digitális nomád kifejezéssel, amely „olyan szakemberek, akik a kor technikai adottságait kihasználva nem helyhez, hanem digitális technológiához kötött munkát végeznek”. (Szabó 2017) A digitális eszközök használatához elengedhetetlen az úgynevezett digitális írástudás. „A digitális infokommunikációs eszközök használatához szükséges kompetenciákat jelenti” a digitális írástudás. (Bernát - Fábíán 2008:66-88) A digitális írástudás ma már alapvető képességnek számít, de alapvetően ezzel a Z generáció van a legjobban tisztában, hiszen ők számítanak digitális bennszülötteknek. Az idősebb generációk főként a fiatalok segítségére támaszkodnak a technikai újítások terén. Ezen jelenség miatt megváltozott a tudásnak és az információ átadásának iránya, ezt nevezzük fordított szocializációnak is. (Novák 2015)

Magyarországon a 90-es években jelent meg az informatikaoktatás a közoktatásban, 1997-től pedig a Nemzeti Alaptanterv részét képezte mind a 12 évfolyamon. Ez azt jelenti, hogy minden 23 éves, vagy az alatti már részesült informatikai oktatásban. Az információs és kommunikációs eszközök használatának tudása, vagy éppen nem tudása is szülhet társadalmi egyenlőtlenségeket. (Novák 2015)

Ma sok szakirodalom foglalkozik a digitális tudás miatt kialakult társadalmi, vagy akár kulturális szakadékkal. Csepeli és Prazsák szerint, minél többet használjuk az internetet, minél jobban ismeri a már említett digitális írástudást, annál pozitívabban látja a kultúra és az internet kapcsolatát. Az internetet használók és nem az internetet nem használók összehasonlításával meg lehet állapítani, hogy az internetezés befolyásolni fogja-e a minőségi életre való esélyeket. 2008-as felmérések alapján a Magyarországon élők 56%-a nem volt internethasználó. Azt azért biztosan állíthatjuk, hogy ez az arány ma már egyáltalán nem releváns, viszont érdekes, hogy az elmúlt években milyen mértékben nőtt az internetezők száma. (Csepeli-Prazsák 2009)

A szélessávú internet is befolyásoló tényezője lehet a kulturális különbségeknek. 2008-ban a 'széles sáv' kifejezés még nem magától értetődő. „A magyarországi széles sáv fogalom kisebb és lassúbb adattovábbító kapacitást feltételez, mint ami Európa nyugati felén elfogadott. A hozzáférés jellegzetesen aszimmetrikus, ami azt jelenti, hogy a tartalmak letöltése jóval könnyebben és gyorsabban megy, mint a tartalmak feltöltése.” (Csepeli-Prazsák 2009:89) Az internet használata nem lehetséges a megfelelő digitális írástudás elsajátítása nélkül. Arra számítanánk, hogy akinek alacsonyabb végzettsége van, az nem is lesz internethasználó a megfelelő tudás hiánya miatt. Azonban, a digitális „szakadék” mindkét oldalán vannak társadalmi hátrányban szenvedők, ugyanúgy, mint ahogy a társadalmi előnyöket élvezők is. Így arra tudunk következtetni, hogy az iskolai végzettség nem függ össze a digitális „szakadék” kialakulásával. A községekben élő állampolgárok, - akik a magyarországi lakosság jelentős részét teszik ki a mai napig - nehezebben jutnak hozzá a korszerű modernizációs és kulturális ellátáshoz. Számukra megoldást nyújthat a széles sávú internetkapcsolat, hiszen így helyettesíthetik azt a piaci rést, amelyet a kultúra hagyott. (Csepeli-Prazsák 2009)

Statisztikai adatok az internethasználatról és az informatikai felkészültségről

A Nemzeti Művelődési Intézet 2014 és 2015 között végzet kutatása szerint a számítógépet használók 84%-a internetezik, az internetezők 90%-a pedig böngészésre használja az internetet. Akik kiszorulnak mindezekből, azok az alacsonyvégzettségűek és az idősebbek. A felmérés idején, a legutóbbi fél évben a közművelődési intézményben vagy közösségi színtérben járók 9%-a használt számítógépet vagy internetezett. Ez főként a fiatal generációknál fordult elő, hiszen megfigyelhető, hogy minél fiatalabb az egyén, annál több helyen és területen internetezik. A megkérdezettek 8,4%-a vélte úgy, hogy az internethez való hozzáférés biztosítása alapvető feladata a közművelődési intézményeknek, közösségi színtereknek. Úgyszintén, akik ezt alapvető feladatnak találták, azok 8 évvel voltak átlagosan fiatalabbak, mint akik nem tartották annak. Ugyanakkor azt is megállapították, hogy a községekben nagyobb igény van - kétszerese - az internet hozzáférésre, mint a megyeszékhelyeken. (Novák 2015)

Megállapították azt is, hogy az internethasználat növeli a társas tevékenységek számát, és az, hogy ki mennyire tudja felhasználni a számítógép adta tudást, szintén befolyásolja a település közösségi aktivitását. A megkérdezettek 50%-a tájékozódik közösségi eseményekről az interneten, ezzel megelőzve a helyi nyomtatott sajtó népszerűségét is.

Ahhoz, hogy az internethasználat perifériájára került rétegeket is be lehessen vonni a számítástechnikába, meg kell adni nekik az elméleti és technikai feltételeket is. A közoktatással

és a fordított szocializációval, valamint a technikai eszközök biztosításával lehetséges ez. (Novák 2015)

Ezen számok és százalékok rengeteget változhattak az évek során, sőt az Eurostat felmérése alapján a magyarországi háztartások 78%-a rendelkezett szélessávú interneteléréssel 2016-ban. (Gégény 2017) Így el tudjuk képzelni, hogy mennyi változás következhetett be 2020-ig.

A közművelődési intézmények és közösségi színterek 2008 óta, minden évben adatokat kell szolgáltatniuk az Emberi Erőforrások Minisztériumának. Ezen típusú adatszolgáltatók száma az évek alatt növekedni kezdett. 2016-ban a közművelődési adatszolgáltatók 76%-a rendelkezett internetkapcsolattal. Ezek az adatok azonban nem azt jelentik, hogy mindenhol a legjobb minőségű internet van bevezetve. Sőt az adatszolgáltatók csupán 34%-a rendelkezett vezeték nélküli interneteléréssel. Szintén a 2016-os statisztikai felmérések alapján a közművelődési adatszolgáltatók 19%-a tudta megoldani az internettel kapcsolatos feladatait. A legtöbb adatszolgáltató intézményen kívül szervezte ezek a tevékenységeket, hiszen nagyon kevesen rendelkeztek informatikai személyzettel, munkatárssal. (Gégény 2017) Nem véletlen, hogy a kultúra öt kihívása között szerepelnek a digitális kihívások is. (Juhász 2018)

Továbbiakban is a 2016-os felméréseket nézve, az adatszolgáltatók 14%-a számolt be csak arról, hogy rendelkeznek digitalizált, böngészhető tartalmakkal. Ennek a 14%-nak több mint a fele rendelkezik online elérhető tartalommal. Ez a terület szorul fejlesztésre talán a legjobban, hiszen ez nagyon alacsony aránynak számít. (Gégény 2017)

2008 óta egyre csökken a honlappal rendelkező adatszolgáltatók száma, 2016-ra ez már 50%-nál is kevesebb, 44%-os arányt ért el. Ezekben a számokban nem szerepelnek a közösségi oldalon való megjelenések. A honlapok többsége nem érte el a napi 100 látogatási számot. Ennek oka lehet az is, hogy az adatszolgáltatók nem alkalmazkodnak a változásokhoz. Például a Központi Statisztikai Hivatal 2017-es felmérése alapján a magyarországi internetezők 68%-a mobilinternetet használ az internetezéshez. Holott az adatszolgáltatók honlapjainak többsége mobilbarát, a mobilapplikációk már ritkaságnak számítanak. (Gégény 2017)

Kulturális értékek fenntartása

Rab Árpád szerint a kultúra egyik legfontosabb feladata az emberiség értékeit felmutassa, megőrizze, és átadja azt az utókor számára. (Rab 2007) „Nemzeti kulturális örökségünk hazánk múltjának és jelenének pótolhatatlan, egyedi és meg nem újítható forrása, amelynek feltárása, tudományos feldolgozása, megóvása, védelme, fenntartható használata és közkinccsé tétele a rendszerváltozást követő jogi szabályozás egyik hangsúlyos kérdésköre volt.”¹⁶

A kultúra fejlesztésén túl, a régi értékek megőrzése is fontos, hiszen az emberiség az évek alatt hatalmas mennyiségű ismeretanyagot és szellemi értéket tudhat magának. Ahhoz, hogy ezeket a jövőben is használhassuk, kutathassuk, jó minőségben kell megóvnunk. (Mezei 2010)

Rab jogosan teszi fel a kérdést, miszerint: Miben tud többet a digitalizáció, mint a kőbevésés? Hiszen mindkettő elfogadott megőrzési technikának mondható. A két módszer között egyértelműen a technikai fejlettség a legnagyobb különbség. Azonban nem szabad elfelejteni, hogy a digitalizált termékek rendszerezése során sok technikai probléma is felléphet, részben azért, mert a szoftver- és hardvertechnika jóval fejlettebb a gyakorlatban, mint elméletben. (Rab 2007)

¹⁶ A Nemzeti Audiovizuális Archívumról szóló 2004. évi CXXXVII. törvény preambuluma-hoz fűzött indokolás szerint.

A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Tudományos Diákköri munkát végzők számára alprogramja támogatta.

Felhasznált irodalom:

- Bernát Anikó - Fábián Zoltán (2008): Digitális írástudás, társadalmi szegmentáltság. In: Kolosi, Tamás – Tóth, István (szerk.): Társadalmi riport 2008. Budapest: TÁRKI, 66-88. Elérhető: <https://docplayer.hu/17591008-Digitalis-irastudas-tarsadalmi-szegmentaltsag.html> [megnyitva: 2021. 02. 02.]
- Csepeli György - Prazsák Gergő. (2009). Új szegénység - A digitális egyenlőtlenség kulturális hatásai. In Antalóczy Tímea, Füstös László, Hankiss Elemér (Szerk.), [Vész]jelzések a kultúráról. Budapest: MTI PTI, 87-114.
- Gégény János (2017): A közművelődési statisztikai adatszolgáltatók infokommunikációs fejlettsége – változások és változatlanságok. In: Kulturális Szemle, 8. szám, 87-100. p.
- Juhász E. (2018): Kultúra és tőke: befektetés a közösségi művelődésbe. In: Szín. 23. évf. 3. szám. 47-50. p.
- Maróti Andor (2016): Változnia kell a művelődésnek az információs társadalomban? In: Kulturális Szemle, 5. szám, 62-66. p.
- Mezei Péter (2009): Digitális technológiák - digitális kultúra. In: Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica, (72) 1-22. pp. 321-355. Elérhető: http://acta.bibl.u-szeged.hu/7415/1/juridpol_072_321-355.pdf [megnyitva: 2020. 09. 15.]
- Novák Erzsébet (2015): Digitális írástudás a szakadék két oldalán. In: Kulturális Szemle, 3. szám, 79-107. p.
- Rab Árpád (2007). Digitális kultúra – A digitalizált és a digitális platformon létrejött kultúra. In Pintér Róbert (szerk.), Az információs társadalom. Budapest: Gondolat – Új mandátum. 182-200.
- Szabó Judit Nikoletta (2017. július) A digitális nomádoktól az innovatív munkaközösségekig A közösségi irodákban rejlő lehetőségek Beszélgetés Dehelán Gáborral, a Budapest Launchpad – Thehub.hu közösségi iroda coworking specialistájával. Szín folyóirat, 22. évf. 2. sz. 84-88.

KÖNYVAJÁNLAT, RECENZÍÓ

Morvay Szabolcs:

***Recenzió a Tudástár a közösségi művelődésben
– VII. kötet Kulturális vállalkozás-
és gazdaságfejlesztés című munkáról***

Szabó József és Katonáné Kovács Judit **Kulturális vállalkozás- és gazdaságfejlesztés** című munkája rendkívül izgalmas témát jár körül. A kultúra, mint gazdasági erőforrás gondolata olyan mezsgye, amely az általánostól eltérő megvilágításba helyezi a kulturális szférát. Olyan megvilágításba, ahol a kulturális produktum termékként jelenik meg, a kulturális kínálat szolgáltatásként speciális szükségletet elégít ki, mely által profitábilis jövedelmezőséget képes generálni forprofit vállalkozások számára.

A kultúra gazdasági szemlélettel való vizsgálata ugyanakkor nem új keletű. Számos közgazdász érdeklődési körében megjelent a kultúra, és annak gazdasági relevanciájának vizsgálata. John Maynard Keynes például Nagy-Britannia Művészeti Tanácsának elnöke volt az 1940-es években. Adam Smith zenéről, festészetről írt esszéket. Még interdiszciplináris tudományterület is született az 1970-es években kultúra-gazdaságtan (cultural economics) néven. A diszciplína első klasszikus műve William J. Baumol és William G. Bowen közgazdászok nevéhez fűződik, mely *Performing Arts: The Economic Dilemma* címmel jelent meg 1966-ban New Yorkban. A könyvben a művészet, illetve annak finanszírozási kérdései kerülnek taglalásra, illetve az állam szerepvállalásának szükségességét hangsúlyozza. 1973-ban William Hendon az Akron Egyetem (Ohio) professzora megalapította a *Journal of Cultural Economics* folyóiratot, illetve megszervezte a kultúra-gazdaságtan első nemzetközi konferenciáját 1979-ben Edinburgh városában. Létrehozta az Association for Cultural Economics szervezetet, amely két évente különböző országokban konferenciát rendez a témában. A tudományterület alapvető kérdése, hogy a modern mikro- és makroökonómia eszköztárát, elemzési technikáit milyen módon, milyen formában lehet alkalmazni a kulturális szféra jelenségeire, összefüggéseire. Újabb lépésként következett a kulturális szféra a közgazdaságtan szempontjából releváns lehatárolása, részeinek egymástól való elkülönítése, hiszen bizonyos gazdasági aspektusokat nem lehet a tágran értelmezett kultúrára alkalmazni. (Horváth 2000) A téma magyar szakirodalmában is számos szerző található, tanulmányok, doktori értekezések, folyóiratokban megjelent cikkek foglalkoznak kultúra-gazdaságtani összefüggésekkel. Tantárgyként is fellelhető a diszciplína, illetve a Budapesti Corvinus Egyetem mellék-szakirányt is indított Kultúra-gazdaságtan névvel. Itthon ki kell emelnünk a téma magyar szakirodalmából [Daubner Katalin](#), [Horváth Sándor](#) és [Petró Katalin](#) által szerkesztett 2000-ben megjelent *Kultúra-gazdaságtani tanulmányok* című munkát, mely először tekinti át itthon a kultúra-gazdaságtan főbb kutatási eredményeit.

A kultúra gazdasági szempontból való vizsgálatával tehát a *kultúra-gazdaságtan* foglalkozik, mely során meghatározta a kulturális javak fogalmát, annak gazdasági jellemzőit. Foglalkozik a kulturális piac keresleti, kínálati oldalával. A közvetítő szerepet vállaló kulturális intézmények helyzete, sajátosságai fontos kérdések a diszciplína számára, magában foglalva a profit, illetve non-profit szervezetek sajátosságait is. Elhatárolja a komoly és könnyű műfaj kategóriákat (high-pop culture), foglalkozik a művészek, illetve sztárok helyzetével. Makrogazdasági kérdések is előtérbe kerülnek és ebből következően talán egyik legfontosabb szempontként az állam szerepvállalása, amelyet kultúrpolitikának hívnak. A kulturális javaknak nemzetközi

piaca, nemzetközi kereskedelme is van, amely releváns gazdasági kérdéskört takar. Végül a kulturálódás pszichológiai szempontjai, a kreativitás, kulturális motivációk társadalomra, gazdaságra való hatásaival foglalkozó tanulmányok is születtek a témakörben. (Daubner-Horváth-Petró 2000)

E tudományos kutatási áramlatba illeszkedik bele Szabó József és Katonáné Kovács Judit műve a kulturális vállalkozás- és gazdaságfejlesztés témaköréről. Munkájuk azzal járul hozzá a korábbi elméleti kutatásokhoz, hogy gyakorlat orientált, pragmatikus tudást adnak kézbe olyan szakemberek, illetve vállalkozások számára, akik érdekeltek a kulturális szférában, és annak profitábilis működésében. Igényes a könyv abban, hogy jól megalapozza elméleti oldalról a témakört. Első fejezeteiben a kultúra olyan módon kerül megvilágításra, mint az emberi szükségletek egy jellegzetes, szellemi részét kielégítő produktum. A szerzők világosan kifejtik, hogy e produktum hogyan illeszkedik bele a gazdasági szerkezetbe. Megismerhetjük továbbá a kultúra-közvetítés alapvető szervezeti-működési modelljeit, illetve szektorait, legyen szó állami, for-profit, vagy éppen non-profit szektorról. A könyv erős hangsúlyt fektet a vállalkozás típusú működés szorgalmazására, valamint azt is megvilágítják, miért szükséges, hogy a kultúra-közvetítő szervezetek a szabad piacról is szerezzenek bevételt, ne csak pályázati, illetve állami forrásokra támaszkodjanak. Milyen módon lehetséges ez? A „szolgáltatások javításával, diverzifikálásával, piacosításával” – kapjuk meg a választ a szerzőktől. Voltaképpen a vállalkozói szemléletet kívánják kiemelni és erősíteni a kultúra-közvetítők köreiben. Természetesen a vállalkozói szemlélet magával hozza egy sor adózási, vállalkozói ismeret szükségességét, amely ismereteket a könyv során elsajátíthat az olvasó. A vállalkozásoknak azonban számolniuk kell azzal, hogy működésük tere nem közönséges piac, hanem a *kulturális piac*.

A szerzők részletesen bemutatják ekképpen, hogy a kulturális piac milyen sajátosságokkal bír, illetve első momentumként ismertetik a kulturális javak jellemzőit, mely tulajdonságok a kulturális piac karakterjegyeit is meghatározzák. További lépésekként a kulturális piac szereplői is taglalásra kerülnek a műben, vagyis az eladók, illetve vevők, akik e kontextusban művészeti alkotásokat adnak el, illetve vásárolnak. Megjelennek e piacon a támogatók is, a szponzorok, valamint a mecénások, akik különleges szereplői a kulturális piacnak, hiszen a hagyományos piacokon nem jellemző előfordulásuk. Árnyaltabbá teszik a szerzők az összképet a kulturális piacról, hogy olyan további résztvevők jelenlétére hívják fel a figyelmet, mint a nézők, látogatók, lakosság, turisták, vagy éppen önkormányzat, szakhatóság, média, különféle szervezetek, akik mind-mind valamilyen relációban érdekeltek a kulturális piacon, illetve a kulturális szférában.

Megjelenik a műben annak hangsúlyozása, hogy a kultúra *erőforrás* is egyben. Erőforrás például egy település számára, hiszen számos előnyhöz juthat egy város vagy község a kulturális vállalkozások támogatása által, például hírnévhez jutás, vagy éppen turisták odalátogatása által az adott településre. Ugyanakkor a gazdasági szféra is erőforrásként tekinthet a kultúrára, mint annak szponzorálója szintén pozitív előnyökhöz juthat hozzá a jó társadalmi megítélés folyamán.

Olvashatunk a szerzők művében a művészekről, azok sajátos helyzetéről a kulturális piacon. Külön tárgyalják a mű írói a szolgáltatások különféle formáit, amelyek nélkülözhetetlenek a kulturális szférában, de ugyanúgy a humán erőforrás vagy éppen a technikai feltételek is szintén kritikus elemei egy jól működő kulturális vállalkozásnak, amelyek megfelelő szintű biztosításához szintén speciális ismeretekre van szükség.

Mint már korábban „szóba került”, a szponzoráció egy speciális tevékenység, melynek jellegzetességeire kitérnek a szerzők. Elkülönítik továbbá a támogatás, illetve a mecenatúra fogalmát is a szponzorációtól, hangsúlyozva a fogalmak közötti különbségeket. A szereplők

ebben az esetben elkülönülnek jogtulajdonosra, valamint szponzorra. Ugyanakkor ebben a kontextusban is beszélhetünk nézőkről, fogyasztókról, akiknek eléréséhez a szponzoráció kommunikációs eszközöket kínál.

A könyv további részeiben elérünk a *kulturális vállalkozás* fogalmához. Szabó József és Katonáné Kovács Judit részletesen kifejtik a vállalkozás fogalmát, mibenlétét, jellemzőit. Megismerhetjük a fejezetrészből a vállalkozások helyét a gazdaságban, az érintettek körét, szó lévén mind belső, mind külső érintettekről. Olvashatunk a vállalkozás kockázatvállaló magatartásáról, arról, hogy milyen típusú kockázatok jelenhetnek meg egy vállalkozás működtetésekor. A vállalkozás témakörében mélyfúrásra kerül sor, amikor is a kis- és közepes vállalkozások bemutatására térnek át a szerzők. Azok motivációi, a motivációk típusai is tárgyalásra kerülnek. Hogyan születik meg egy vállalkozás? Milyen folyamat vezet ahhoz, hogy egy vállalkozás sikeressé váljon? A mű szerzői végig vezetik az olvasót a vállalkozóvá válás rögzös útján, útvesztőjén. A vállalkozásoknak sokféle formáját ismerjük, az egyéni vállalkozás mellett a társas vállalkozás valamennyi típusának jellemzői is bemutatásra kerülnek a fejezet során. Azonban nemcsak a profitorientált vállalkozások ismérveiről olvashatunk, hanem a nonprofit szervezetek, a civil társaságok, alapítványok, egyesületek legfontosabb elemeit, feltételeit, jellemzőit is számba veszi a szerzőpáros.

A vállalkozói lét természetesen nemcsak előnyöket rejt magában, hanem számos kötelezettséget is ró a vállalkozóra. A könyv negyedik alfejezetében az államháztartással szembeni fizetési kötelezettségek kerülnek bemutatásra. Ebben a részben az adózásról, illetve a különféle adónemekről kapunk világos képet, mellyel minden vállalkozónak tisztában kell lennie. Nem feledkeztek meg a szerzők az adózás rendjének ismertetéséről sem, mely a vállalkozás bejelentésétől kezdve, az adómegállapításon át, az adóbevallásig vezetik végig az olvasót. Nagy segítség, hogy a szerzők a helyi adók és járulékok befizetésével kapcsolatos határidőket külön táblázatba szedték, ezzel is megkönnyítve a vállalkozásra készülők dolgát. A kulturális vállalkozás jellegzetessége okán további olyan kategóriák, fogalmak is részletesen tárgyalásra kerülnek, mint például a *jogdíjak*. Az elméleti rész végül egy gazdag fogalomtárral segíti a széles ismeretkör és a vállalkozói, jogi világban való eligazodást.

A könyv III. fejezetében következnek a gyakorlati feladatok. A mintegy húsz gyakorlat olyan témakörökre épül, mint a társadalmi vállalkozás, cégalapítás, vízió-misszió, üzleti modell, eladó, tudás-, illetve piac vezérelt ötlet, termékfejlesztés, vevő, marketingmix, elosztási csatornák, pénzügyi tervezés, közösségi finanszírozás, erőforrások, kulcspartnerek, alapítvány, sportszervezet, civil szervezet, rendezvényszervezés. A gyakorlati feladatok érdekesen, játékosan segítik elsajátítani az elméleti ismereteket, kreatív megoldások kibontakoztatását segítik elő a gyakorlati feladatokat megvalósítók számára.

A mű végül azzal is szolgálja a kulturális vállalkozás működtetéséhez szükséges ismeretek gazdagítását, hogy jó gyakorlatokat mutat be olyan kulturális jellegű vállalkozások soraival, amelyek sikeresek, és ezáltal nemcsak a maguk hasznára, hanem környezetük, illetve szélesebb köreikben fellelhető közösségeik számára is értéket teremtenek.

Pedagógiai érzékről árulkodik a könyv utolsó fejezete, a *Tanulást segítő kérdések* című rész, melynek segítségével jól, magabiztosan elsajátíthatók az olvasott ismeretek.

Összefoglalásul Szabó József és Katonáné Kovács Judit **Kulturális vállalkozás- és gazdaságfejlesztés** című műve gazdag és részletes képet ad számunkra, olvasók számára a *kulturális értékteremtés vállalkozói és gazdasági szemléletmódjáról*, mely által fenntarthatóvá válik az a társadalmi hozzáadott érték, mely a kultúra produktumai által, a kulturális szolgáltatásokon keresztül jut el a társadalom valamennyi tagjához.

Felhasznált irodalom:

- Szabó József és Katonáné Kovács Judit (2018): Tudástár a közösségi művelődésben – VII. kötet: Kulturális vállalkozás – és gazdaságfejlesztés. NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft., Lakitelek. Elérhető: <https://nmi.hu/wp-content/uploads/2019/02/Tud%C3%A1st%C3%A1r-VII.-Kultur%C3%A1lis-v%C3%A1llalkoz%C3%A1s-%C3%A9s-gazdas%C3%A1gfejleszt%C3%A9s.pdf>. 2021. 10.11. 08.49.
- Horváth Sándor (2000): Bevezetés: a kultúra-gazdaságtanról. Aula Kiadó, Budapest, 9- 15. o.
- Daubner Katalin, Horváth Sándor, Petró Katalin (szerk.) (2000): Kultúra-gazdaságtani tanulmányok. Aula Kiadó, Budapest.

TUDOMÁNYOS KONFERENCIÁK HÍREI

Juhászné Kőműves Anikó:

Közművelődés és innováció a 2020. évi HuCER konferencia keretében

A Magyar Nevelés- és Oktatóskutatók Egyesületének (Hungarian Educational Research Association – HERA) éves konferenciája a HuCER (Hungarian Conference on Educational Research – Oktatóskutatók Magyarországi Konferenciája). A 2020. évi HuCER konferencia, amelyre kilencedik alkalommal került sor, a korábbi évek gyakorlatától eltérően a koronavírus (CoV-2019) okozta járványügyi intézkedések következtében távkonferencia formájában került megrendezésre 2020. május 27-28-án. A rendezvény címe és ezzel együtt fő témája a „Társadalmi innováció és tanulás a digitális korban” volt. Az innováció az elmúlt évtized egyik meghatározó fogalma. Tanulás nélkül pedig nincs megújítás, megújulás, a tanulás minden innováció alapja. Ez volt a 2020. évi HuCER konferencia fő mondanivalója.

A konferencia főszervezője a Magyar Nevelés- és Oktatóskutatók Egyesülete (Hungarian Educational Research Association – HERA), az esemény megvalósítását a KultúrÁsz Közhasznú Egyesület (Debrecen) és a Magyar Tudományos Akadémia Nevelésszociológia Albizottsága támogatta.

A konferencia első napját *Kozma Tamás*, HERA elnök, valamint *Juhász Erika* és *Tóth Péter*, HERA alelnökök nyitották meg, emellett kihirdetésre kerültek a HERA által alapított díjak. A HuCER konferencia életre hívásával párhuzamosan kerültek megalapításra ezek a díjak. A HERA kiemelten támogatja a kiváló tudományos publikációkat. Erre a célra alapította a vezetőség a HERA Publikációs díjat, amelyet öt megírt pályamunkának ítél meg a három fős bíráló bizottság. A HERA-ért díj a HERA kimagasló közösségi szervező és fejlesztő munkát végzők elismerésére alapított díja. A HERA-ért díjat azoknak a szakembereknek ítéli oda, akik önkéntes munkájukkal nagyban hozzájárulnak az oktatás-kutatás eredményeihez, szervező munkájukkal jelentősen segítik a Magyar Nevelés- és Oktatóskutatók Egyesületének működését. A 2020. évi konferencia keretében *Mrázik Julianna*, tanszékvezető, egyetemi docens (PTE BTK), a HERA nemzetközi koordinátora kapta ezt az elismerést. A Magyar Nevelés- és Oktatóskutatók Egyesülete a nevelés- és oktatáskutatás bármely területén (közoktatás, szakképzés, felsőoktatás, felnőttképzés) kimagasló tudományos teljesítményű kutatók elismerése céljából alapította a Báthory Zoltán emlékérmét, amelyet ebben az évben *Benedek Andrásnak*, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem professzorának ítéltek oda.

A rendhagyó megnyitót követően került sor a HERA VII. évkönyvének bemutatására, amely a *Prevenció, intervenció és kompenzáció* címet kapta. Ezt követte *Tanya Zlateva* professzor angol nyelvű plenáris előadása *Meeting Society's Demand: Accessible, Responsive, Work-Relevant Education for a Rapidly Changing Workforce* címmel, majd *Benedek András* professzor magyar nyelvű plenáris előadása *A digitális kor paradigmaváltó pedagógiai kihívásaihoz* címmel.

A plenáris előadásokat követően vette kezdetét webináriumok formájában a szakosztályok kutatási eredményeinek bemutatása. A konferencia két napja alatt több, mint 10 webinárium

keretében mutathatták be az előadók e-poszttereken összefoglalva kutatásaik eredményeit, és beszélgethettek a résztvevőkkel a továbblépésről, kérdéseket megfogalmazva egymásnak.

Az innováció megjelenésének számos területét érintette a konferencia, többek között szép számmal megtalálhatjuk a kultúra, művelődés és közművelődés témakörét a Felnőttkori és közösségi tanulás szakosztály előadásai között, amely kiemelten foglalkozik a kulturális ágazat váltoásaival.

A szekciók keretében elhangzottak olyan kulturális vonatkozású előadások, mint *Kozma Tamás és Forray R. Katalin Közösségi tanulás járvány idején: egy értelmezési kísérlet* elnevezésű előadása, mely kutatásban a közösségi tanulást vizsgálták a koronavírus (CoV-2019) okozta járványügyi helyzetben, amely új tanulási megoldásokat és innovációkat eredményezett.

Márkus Edina, Miklósi Márta és Barabási Tünde A felnőtt tanulás módszerei elnevezésű tanulmányukban a felnőtt tanulás módszertanára vonatkozó kérdésekre adott válaszokat elemezték, elsősorban az eszközhasználatra, tanulási módokra, módszerekre vonatkozókat. A kutatásuk során a motivációkat és akadályokat vizsgálták, valamint a felnőtt tanulás formáira, módszereire, igényeire, a tanultak hasznosíthatóságára fókuszáltak.

A kultúra témakörében került bemutatásra *Kiss Julianna* kutatása, amiben a kultúrafogyasztási szokásokat és gyermekkori extrakurrikuláris tevékenységeket vizsgálta a kárpátaljai főiskolai hallgatók körében. A kutatás célja az volt, hogy feltárja azokat az iskolán kívüli tevékenységeket, melyek később hatással lesznek az egyén életében a magaskultúra fogyasztása tekintetében.

Vojtek Ildikó előadásában hallhattak az érdeklődők a színházi nevelés és felnőttképzés kapcsolatáról, amely módszert nem csak a drámapedagógiában alkalmazzák szívesen, hanem művelődési házak, civil szervezetek, és kommunikációs trénernek is élnek vele különböző típusú képzéseiken.

Kenyeres Attila előadásában hallhattak az érdeklődők a kulturális közfoglalkoztatottak ismeretszerzéséről a magyarországi kulturális közfoglalkoztatottak televízióból és a posztklasszikus dokumentumfilmekből történő informális tanulását vizsgáló országos kutatáshoz kapcsolódóan.

Juhász Erika Szakmafejlesztés a közművelődésben című előadásában a közművelődési szakma több mint 60 éves múltjára tekinthettek vissza az érdeklődők, és megismerhették a területen zajló folyamatos fejlesztéseket, a jelenleg is zajló professzióépítés alapjait és hosszútávú fejlesztési útjait.

A közművelődés professzióépítésében számos feladata van a terület szakembereinek, a párbeszéd, a közös gondolkodás és együttműködés biztosítja innovációját. Ennek ad lehetőséget többek között a Magyar Nevelés- és Oktatókutatók Egyesületének éves konferenciája is.

Bővebb információk a konferenciáról a <http://hera.org.hu/> oldalon olvashatók.

FELHÍVÁS PUBLIKÁLÁSRA

A folyóirat magyar elnevezése: Kulturális Szemle

A folyóirat műfaja: interdiszciplináris online tudományos folyóirat

A folyóirat angol elnevezése: Cultural Review

A publikálás feltételei:

1. A Kulturális Szemlébe bárki publikálhat, aki az alábbi feltételeknek megfelel.
2. A Kulturális Szemlébe a kultúra tágabb értelmezési témakörébe tartozó írásokkal lehet nevezni, azonban elsődlegesen a közművelődés és a közösségi művelődés témaköreiben, illetve az ezekkel kapcsolatba hozható témákban várjuk az írásokat. A beküldött írásokkal kapcsolatosan elvárás, hogy tematikailag a Kulturális Szemle küldetésnyilatkozatához igazodjanak.
3. A Kulturális Szemlébe a tudományos etika betartásával, a tudományos hivatkozási és bibliográfiai rendszer elveinek alkalmazásával lehet publikálni (formai megoldását a honlapon elérhető publikációs sablon keretében adjuk meg).
4. A Kulturális Szemlébe magyar nyelvű tanulmányokat várunk rövid, angol nyelvű absztrakttal a publikációs sablon alapján. A szerkesztőbizottság angol nyelvi különszám megjelentetését külön meghirdeti és alapján kezdeményezni fogja.
5. A Kulturális Szemlében elsősorban ún. első közlések fogadhatók el, ettől csak szerkesztőbizottsági döntés értelmében térünk el. A más nyelven megjelent, de a Kulturális Szemlébe leadott nyelven még nem publikált írások első közlésnek minősülnek.
6. A Kulturális Szemle tanulmányait minden esetben a szerző nevének megjelölése nélkül két független lektor bírál, akik közül az egyik lektor általában a szerkesztőbizottság tagja, a másik lektor pedig más, a tudományos közéletből felkért személy. A felkért lektorok mindegyike tudományos fokozattal rendelkezik, és a hazai kulturális életben ismert, elismert kutató. Amennyiben az egyik bíráló nem fogadja el a tanulmányt közlésre, a másik bíráló pedig elfogadja, akkor harmadik bíráló kijelölésére kerül sor. A lektorálás módja dupla vak lektorálás:
 - **Blind, or Anonymous Peer Review**
Content is reviewed by external reviewers and the author's identity is unknown to the reviewer. A double-blind peer-review process is where both the reviewer and the author remain anonymous throughout the process.
 - **Vak vagy névtelen lektorálás**
A cikk tartalma külső szakértő által kerül lektorálásra és a szerző személye ismeretlen a lektor számára. Dupla vak lektorálásnak nevezzük azt, amikor a szerző és a lektor személye is ismeretlen marad egymás előtt a lektorálási folyamat során.
7. A Kulturális Szemlébe leadott publikációkat csak a 3. pontban jelzett, elérhető publikációs sablonban elkészítve fogadjuk el. Min. terjedelem 8.000 karakter, max. terjedelem 25.000 karakter. Ettől csak kivételes esetekben térhet el a szerkesztőbizottság.
8. A publikálás díjtalan mindkét fél részéről: sem a publikációt megjelentető NMI Művelődési Intézet, sem a szerző nem tartozik díjazással a publikáció megjelentetésért.
9. A publikáló a tanulmányának publikálásra történő beküldésével hozzájárul, hogy a szerkesztőbizottság a Kulturális Szemlét (és benne a beküldött tanulmányokat) elektronikus

formában honlapján, és más, szakmai és tudományos honlapokon (pl. Magyar Elektronikus Könyvtár, Magyar Folyóiratok Adatbázisa) közzétegye.

7. A publikációk leadása folyamatosan történik, és évente min. 4 alkalommal kerül elbírálásra. Az elbírálási határidők a honlapunkon nyomon követhetők. A tanulmányok beküldésének elektronikus levelezési címe, és a szerkesztőbizottság elérhetősége:

kulturalisszemle@nmi.hu

A folyóirat publikációs sablonja elérhető a www.kulturalisszemle.hu honlapon.

IMPRESSZUM

Kulturális Szemle

online interdiszciplináris tudományos folyóirat
2020. évi 4. szám (VII. évfolyam 4. szám)

Nyilvántartási száma: CE/4420-2/2017 Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság
ISSN: 2416-2329

Tárgyköre: művelődéstudomány-kultúra

Alapító: Nemzeti Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.
6065 Lakitelek, Felsőalpár sor 3.

Felelős kiadó: Závogyán Magdolna, ügyvezető igazgató

Online elérhetőség: www.kulturalisszemle.hu

Email: kulturalisszemle@nmi.hu

Főszerkesztő:

Dr. Juhász Erika

A szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Barabási Tünde

Dr. Kerülő Judit

Dr. Kleisz Teréz

Dr. Ponyi László

Dr. Simándi Szilvia

Dr. Szabó Péter

Dr. T. Molnár Gizella

Dr. Viola Tamasova

Szerkesztőségi titkár:

Deák Orsolya

Olvasószerkesztő:

Hadházi Rita Kata